

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

TİRE YEŞİL ZAVİYE: KÖKEN VE İŞLEV

Eray KÖRPE

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

TİRE YEŞİL ZAVİYE: KÖKEN VE İŞLEV

Eray KÖRPE

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Eray KÖRPE tarafından hazırlanan “Tire Yeşil Zaviye: Köken ve İşlev” başlıklı bu çalışma, 22.05.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN (Başkan)

Prof. Dr. Tülün DEĞİRMENCİ TURAL (Danışman)

Doç. Dr. Çağla CANER YÜKSEL (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

04/06/2024

Eray KÖRPE

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın**ın önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın**ın önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın**ın önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Tülün DEĞİRMENCİ TURAL** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Eray KÖRPE

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında bana destek olan, fikir ve görüşleriyle yol gösteren, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Tülün DEĞİRMENCİ TURAL'a çok teşekkür ederim. Bu serüvendeki bana olan güveni, sabrı ve anlayışı için kendisine minnettarım.

Tez savunmamda değerli yorumları ve katkılarıyla beni onurlandıran hocalarım Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN, Prof. Dr. Murat KOCAASLAN ve Doç. Dr. Çağla CANER YÜKSEL'e teşekkürlerimi sunarım.

Tüm eğitim hayatım boyunca en büyük destekçim olan ve her zaman arkamda duran sevgili aileme çok şey borçluyum. Üzerimdeki emekleri, bana olan koşulsuz sevgi ve inançları için babam Recep KÖRPE'ye, annem Emel KÖRPE'ye ve abim Emre KÖRPE'ye sonsuz teşekkür ederim.

Lisans eğitimimden itibaren başta akademik katkıları olmak üzere her konuda destek olup yol gösteren ve yüksek lisansa başlamamda beni cesaretlendiren tüm Sanat Tarihi Bölümü hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ekim 2020'de kaybettiğimiz hocamız Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih MÜDERRİSOĞLU'nu ders anlattığı son öğrencisi olarak özlem ve saygıyla anarken, tez savunmamı değerli hocamızın adını taşıyan bölüm kitaplığımızda gerçekleştirmiş olmanın bir yandan hüznün bir yandan gurur verici olduğunu belirtmek isterim.

Lisans eğitimim sırasında çift anadal programı öğrencisi olduğum ve yüksek lisans sürecimde de zaman zaman engin bilgilerine başvurduğum Prof. Dr. Resul AY ve Dr. Öğr. Üyesi Hulusi LEKESİZ başta olmak üzere tüm Tarih Bölümü hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamla ilgili verilere ulaşmamda destek olan danışman hocamın değerli eşi Prof. Dr. Erkan TURAL'a, İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden Sanat Tarihçi Aslı ECEVİT'e, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nden Mehmet Bey'e ilgilerinden dolayı teşekkür ederim. Tezimin son işlemlerini tamamlamama yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Feyza AKDER'e sabrı ve desteği için ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim devam ederken öğretmenlik stajı yaptığım Ayrancı Aysel Yücetürk Anadolu Lisesi'nden Müdür Yardımcısı Hakan KILIÇ ve Tarih Öğretmeni Meryem KAYA'ya destekleri ve hoşgörülerini için teşekkür ederim.

Arşiv belgelerini benimle paylaşarak tez çalışmamla ilgili önemli verilere erişmemi sağlayan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teşekkürlerimi sunarım. Tire ve Yeşil Zaviye ile ilgili çeşitli yayın ve fotoğraflara ulaşmamı kolaylaştıran Tire Belediyesi ve Necip Paşa Kütüphanesi'ne desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Saha çalışmamı gerçekleştirmemde kolaylık sağlayan Tire Müftülüğü'ne hoşgörülerinden dolayı teşekkür ederim. 2023 yılında gerçekleştirilen "Osmanlı Başkentleri Eğitim, Bilim ve Kültür Gezisi"ne katılma imkânı sağlayarak saha çalışmalarına destek sunan Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'na ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte tanışma şansı bulduğum Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nden Dr. Öğr. Üyesi Tefvik Orçun ÖZGÜN'e, Tire Belediyesi'nden Tarih Uzmanı Ali ÖZÇELİK'e ve Tireli Emekli Öğretmen Yılmaz GÖÇMEN'e desteklerinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans serüvenim boyunca her konuda yardımcı olan ve desteğini daima hissettiren değerli arkadaşım Arş. Gör. Yunus KARAKAYA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır.

Süreç boyunca sağladıkları moral ve motivasyon için değerli arkadaşlarım Ece YAZICI, Hamiyet ÖZCAN, Lütfi YILMAZOĞLU, Göksu GÖNER, Ali Samet DEMİRAY, Ayşenur AKTÜRK, Dilara ÇAKICI, Meryem ÜNAL, Erhat HATUN, Ezgi ERAKSAY, Aslıhan HELVACI, Doğan İLBEYLİ ve Yonca ÖZCAN'a çok teşekkür ederim.

Eray KÖRPE, 2024

ÖZET

KÖRPE, Eray. *Tire Yeşil Zaviye: Köken ve İşlev*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Tire Yeşil Zaviye, İzmir'in Tire ilçesine bağlı Cumhuriyet Mahallesi'nde, kentin ticari dokusunun batısında ve kuzeyden güneye doğru hafif eğimle yükselen bir alanda yer almaktadır. İnşa kitabesi bulunmayan yapı, II. Murad döneminde (1421-1451) Halil Yahşi Bey tarafından zaviye olarak inşa ettirilmiştir. Halil Yahşi Bey'in H. 845/M. 1441 tarihli Arapça vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 586 numaralı Mücedded Anadolu Sani adlı vakfiye defterinin 211. sayfa ve 205. sırasında kayıtlıdır.

Ege bölgesinin önemli bir ticaret yerleşimi olan Tire, XIV. ve XV. yüzyıllarda Batı Anadolu'nun refah seviyesi yüksek ve gelişmiş bir kenti olarak ön plana çıkarken, bu dönemden itibaren sahip olduğu kültürel zenginliğiyle de bölgenin ilim merkezi haline gelmiştir. Siyasi ve ekonomik güce sahip olan kentin ileri gelenleri Tire'nin mimari gelişiminde önemli bir role sahip olmuştur. Halil Yahşi Bey'in de aralarında bulunduğu bu kişiler, bir yandan sanatçıları ve âlimleri maddi ve manevi yönden desteklerken, bir yandan da Yeşil Zaviye gibi kamusal yapılar inşa ettirmiştir. Tüm bu sebepler kenti, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren seyyahların uğrak noktası haline getirmiştir. Başta Evliya Çelebi olmak üzere bazı seyyahlar tuttukları kayıtlarda kentin XV. yüzyıldaki durumuna ışık tutan bilgiler aktarmıştır. Tez konumuz olan ve özgün adı bilinmeyen yapı ilk olarak Evliya Çelebi tarafından Cami-i Yeşil İmaret olarak adlandırılmış ve önceden Mevlevîhâne olarak kullanılırken, bölgede cami bulunmamasından dolayı camiye dönüştürülmüş bir yapı olarak tanıtılmıştır.

Tez çalışmamızda Tire Yeşil Zaviye; planı, mimarisi, süsleme özellikleri, geçirdiği onarımlar ve işlevi bakımından ele alınmış, benzerlik taşıyan çağdaş yapılarla ve dönemin farklı türde eserleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Tire, Osmanlı, İmaret, Zaviye, Cami, Mevlevihâne.

ABSTRACT

KÖRPE, Eray. *Tire Yeşil Zaviye: Origin and Function*, Master's Thesis, Ankara, 2024.

Tire Yeşil Zaviye is located in Cumhuriyet Quarter of Tire district of Izmir, west of the commercial fabric of the city and on an area rising with a slight slope from north to south. The building, which has no construction inscription, was built as a zawiya by Halil Yahşi Bey during the reign of Murad II (1421-1451). Halil Yahşi Bey's Arabic foundation dated H. 845/M. 1441 is recorded in the archive of the General Directorate of Foundations on page 211 and row 205 of the foundation book titled Mücedded Anadolu Sani numbered 586.

Tire, an important trade settlement of the Aegean region, came to the forefront as a prosperous and developed city of Western Anatolia in the XIVth and XVth centuries, and became the scientific center of the region with its cultural richness since this period. The notables of the city, who had political and economic power, played an important role in the architectural development of Tire. These people, including Halil Yahşi Bey, supported artists and scholars financially and morally, while also building public buildings such as the Yeşil Zaviye. All these reasons made the city a popular destination for travelers, especially from the seventeenth century onwards. Some travelers, especially Evliya Çelebi, provided information shedding light on the city's situation in the XVth century in their records. The building, which is the subject of our thesis and whose original name is unknown, was first named as Cami-i Yeşil İmaret by Evliya Çelebi and introduced as a building that was previously used as a Mevlevîhâne and converted into a mosque due to the lack of mosques in the region.

In our thesis, Tire Yeşil Zaviye is discussed in terms of its plan, architecture, ornamentation, repairs and function, and evaluated by comparing it with similar contemporary buildings and different types of works of the period.

Key Words

Tire, Ottoman, İmaret, Zawiya, Mosque, Mevlevihane.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ÇİZİM LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAF LİSTESİ	xii
HARİTA LİSTESİ	xxi
TABLO LİSTESİ	xxii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: 14-15. YÜZYILLARDA TİRE	3
2. BÖLÜM: ERKEN OSMANLI DÖNEMİNDE ZAVİYELER.....	16
2.1. İMARET VE ZAVİYE KAVRAMI	16
2.2. ERKEN OSMANLI ZAVİYELERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE İŞLEVİ.....	18
2.3. ZAVİYE YAPILARININ GENEL PLAN ÖZELLİKLERİ	20
2.4. İLK OSMANLI ZAVİYELERİ	23
3. BÖLÜM: TİRE YEŞİL ZAVİYE	32
3.1. YAPININ KONUMU	32
3.2. YAPININ İSMİ VE İŞLEVİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR	32
3.3. TARİHLENDİRME	40
3.4. VAKFİYE.....	40
3.5. BANİ	43
3.6. YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU	45
3.7. PLAN	54
3.8. DIŞ TANITIM	56
3.8.1. Çeşmeler	57
3.8.2. Şadırvan	59

3.8.3. Pencereler	60
3.8.4. Son Cemaat Yeri	68
3.8.5. Taç Kapı.....	78
3.8.6. Cümle Kapısı	81
3.8.7. Minare.....	82
3.9. İÇ TANITIM.....	86
3.9.1. İç Avlu	86
3.9.2. Tabhâneler	92
3.9.3. İbadet Mekânı	96
3.9.4. Mihrap.....	99
3.10. MALZEME VE TEKNİK	101
4. BÖLÜM: TİRE YEŞİL ZAVİYE SÜSLEMELERİ	103
4.1. DIŞ BÖLÜMLERDEKİ SÜSLEMELER	103
4.1.1. Minare.....	103
4.1.2. Son Cemaat Yeri.....	105
4.1.3. Taç Kapı.....	110
4.1.4. Cümle Kapısı	113
4.2. İÇ MEKÂN SÜSLEMELERİ	118
4.2.1. İç Avludaki Süslemeler.....	118
4.2.2. Doğu ve Batı Tabhânedeki Süslemeler.....	134
4.2.3. İbadet Mekânı Süslemeleri	137
4.2.4. Mihrap Süslemeleri.....	149
5. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME	154
SONUÇ.....	191
KAYNAKÇA	196
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	211
EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON MUAFİYET FORMU	213

KISALTMALAR LİSTESİ

Ayr.	Ayrıca
Bkz.	Bakınız
BOA	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
H.	Hicrî
M.	Miladî
MAD	Mâliyeden Müdevver Defterler
MMK	Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı
TT.d	Tapu Tahrir Defterleri

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1. İznik Nilüfer Hatun İmaretı Planı (Eyice, 1963, s. 66)	22
Çizim 2. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi Planı (Eyice, 1963, s. 66)	22
Çizim 3. Yenişehir Postınpuş Baba Zaviyesi Planı (Karakaya, 2007b, s. 334)	22
Çizim 4. İznik Orhan İmaretı (Acar, 2011, s. 40)	24
Çizim 5. Bilecik Orhan İmaretı Planı (Aslanapa, 1965, s. 30).....	26
Çizim 6. Bursa Orhan İmaretı (Eyice, 1963, s. 69).....	31
Çizim 7. Son Cemaat Yerinin Mahmut Akok Tarafından Çizilen 1965 Tarihli Restorasyon Projesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	46
Çizim 8. Mahmut Akok Tarafından Çizilen 1965 Tarihli Rölöve ve Restorasyon Projesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	46
Çizim 9. Çevre Düzenleme Projesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023).....	49
Çizim 10. Şadırvan Rölövesi ve Proje Teklifi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	49
Çizim 11. Tire Yeşil Zaviye'nin Güney ve Doğu Cepheden Rölöve Çizimleri (Mahmut Akok Çizimi – 1965) (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	55
Çizim 12. Tire Yeşil Zaviye'nin Planı (Mahmut Akok Çizimi – 1965) (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	56
Çizim 13. Riefstahl Tarafından Çizilen Plan (Riefstahl, 1931, s. 32).....	73
Çizim 14. Aslanapa ve Diez Tarafından Çizilen Plan (Aslanapa ve Diez, 1955, s. 303).....	75
Çizim 15. Suut Kemal Yetkin Tarafından Çizilen Plan (Yetkin, 1959 s.88; 1962 s. 114)	75
Çizim 16. Semavi Eyice Tarafından Çizilen Plan (Eyice, 1963, s. 72)	76
Çizim 17. Ekrem Hakkı Ayverdi Tarafından Çizilen Plan (Ayverdi, 1972, s. 542).....	77
Çizim 18. Ekrem Hakkı Ayverdi Tarafından Çizilen Kesit (Ayverdi, 1972, s. 543).....	77
Çizim 19. Edirne Beylerbeyi İmaretı Planı (Acar, 2011, s. 356).....	157
Çizim 20. Ankara Karacabey İmaretı, Onarımdan Sonraki Planı (Acar, 2011, s. 385)	162
Çizim 21. Ankara Karacabey İmaretı, 2004-2009 Yıllarındaki Onarım Öncesi Planı (Acar, 2011, s. 387).....	164

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1. İznik Orhan İmareti Kuzeyden Görünüş (Aslanapa, 1965, s. 22)	25
Fotoğraf 2. İznik Orhan İmareti'nin İkinci Ana Mekânında Yer Alan Çini Levha Kalıntıları (Aslanapa, 1965, s. 21)	25
Fotoğraf 3. Bilecik Orhan İmareti Genel Görünüm (www.trthaber.com, 2024)	27
Fotoğraf 4. Büyük Kemerin 1967'deki Durumu (Demiriz, 1990, s. 168)	28
Fotoğraf 5. Büyük Kemerin 1972'deki Durumu ve Şemse Motifi (Demiriz, 1990, s. 167)	29
Fotoğraf 6. Duvar Örölmüş Doğu Tabhâne Kemerindeki Nakışlar (Demiriz, 1990, s. 171)	29
Fotoğraf 7. Bursa Orhan İmareti'nin Kuzeydoğudan Genel Görünümü (https://alanbaskanligi.bursa.bel.tr, 2024)	30
Fotoğraf 8. Yahşi Bey Camii'nin Müze Olarak Kullanılmasına İlişkin 4 Temmuz 1935 Tarihli Kararname (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	37
Fotoğraf 9. Yeşil Zaviye Müze İşlevindeyken Sergilenen Eserler (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	38
Fotoğraf 10. Yeşil Zaviye Müze İşlevindeyken Sergilenen Eserler (Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi) (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/90404, 2023)	39
Fotoğraf 11. Yeşil Zaviye Müze İşlevindeyken Sergilenen Eserler (Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi) (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/90404, 2023)	39
Fotoğraf 12. Halil Yahşi Bey'in H. 845/M. 1441 Tarihli Arapça Vakfiyesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	43
Fotoğraf 13. Son Cemaat Yerinin Restorasyon Öncesi Durumu (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	47
Fotoğraf 14. Son Cemaat Yerinin Restorasyon Sonrası Durumu (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	47
Fotoğraf 15. Çevre Duvarı Yenilenmesi ve Doğu Cephe Boyunca Uzanan Seki Düzenlemesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	50
Fotoğraf 16. Çevre Duvarına Açılan İkinci Giriş (Aslanoğlu, 1978, s. 142; Körpe, 2022)	50

Fotoğraf 17. Avlu Zeminine Mermer Döşenmesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	51
Fotoğraf 18. Avlu İçindeki Çeşmenin Restorasyon Öncesi Durumu (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	51
Fotoğraf 19. Avlu İçindeki Çeşmenin Restorasyon Sonrası Durumu (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	52
Fotoğraf 20. Kaldırılmış Olan Sac Levhalı Şadırvan Örtüsü (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	52
Fotoğraf 21. Beden Duvarı ve Saçak Onarımı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	53
Fotoğraf 22. Nakışların Açığa Çıkarılması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)..	53
Fotoğraf 23. Nakışların Açığa Çıkarılması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)..	54
Fotoğraf 24. Doğu Çevre Duvarındaki Çeşme (https://kulturenvanteri.com , 2024).....	57
Fotoğraf 25. Smryna Agorası'nda Bulunan Korkuluk Levhası (Mercangöz, 2008, s. 93)	58
Fotoğraf 26. Avlu İçinde Yer Alan Çeşme (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)..	59
Fotoğraf 27. Şadırvan (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	60
Fotoğraf 28. İç Avlu Pencereleeri (Körpe, 2022)	61
Fotoğraf 29. Doğu Tabhânenin Doğu Duvarındaki Pencereleer (Körpe, 2022).....	62
Fotoğraf 30. Doğu Tabhâne Penceresinin Devşirme Sövesi (Ergil, 1969, s. 121)	62
Fotoğraf 31. Devşirme Söve Detayı (Riefstahl, 1941, s. 28)	63
Fotoğraf 32. Batı Tabhânenin Batı Duvarındaki Pencereleer (Körpe, 2022)	63
Fotoğraf 33. Batı Tabhânenin Kuzey Duvarındaki Pencereleer (Körpe, 2022)	64
Fotoğraf 34. Mihrap Penceresi (Körpe, 2022)	65
Fotoğraf 35. İbadet Mekânının Doğu ve Güneydoğu Pencereleeri (Körpe, 2022).....	65
Fotoğraf 36. İbadet Mekânının Batı ve Güneybatı Pencereleeri (Körpe, 2022).....	66
Fotoğraf 37. İbadet Mekânının Güneydoğu Pencere Alınlığı (Körpe, 2022)	66
Fotoğraf 38. Tire Yeşil Zaviye Genel Görünüm (Tire Belediyesi Arşivi, 2022).....	67
Fotoğraf 39. Cepheden Dışa Taşkın Taşıyıcı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	68
Fotoğraf 40. Tire Yeşil Zaviye Genel Görünüm (Tire Belediyesi Arşivi, 2022).....	69
Fotoğraf 41. Son Cemaat Yeri (Körpe, 2022).....	70

Fotoğraf 42. Kuzeybatıdaki Devşirme Sütun Başlığı (Körpe, 2022).....	71
Fotoğraf 43. Son Cemaat Yeri Kemer ve Saçak Arasındaki Yüzey (Körpe, 2022).....	71
Fotoğraf 44. 1929 Yılında Tire Yeşil Zaviye (Riefstahl, 1931, s. 34).....	72
Fotoğraf 45. 1935 Yılında Tire Yeşil Zaviye (Aslanoğlu, 1978, s. 141).....	73
Fotoğraf 46. Yeşil Zaviye'nin Yıkılmış Durumdaki Son Cemaat Yeri (Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi) (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/90404 , 2023)	74
Fotoğraf 47. 1969 Yılında Tire Yeşil Zaviye'nin Son Cemaat Yeri (Ayverdi, 1972, s. 543)	78
Fotoğraf 48. Taç Kapı ve Kavsara Detayı (Körpe, 2022).....	79
Fotoğraf 49. Taç Kapı Mihrabiyesi (www.erolsasmaz.com , 2024).....	79
Fotoğraf 50. Dış Mihrap (Körpe, 2022).....	80
Fotoğraf 51. Cümle Kapısı (Körpe, 2022)	81
Fotoğraf 52. Minarenin Genel Görünümü (Körpe, 2022).....	82
Fotoğraf 53. Minare Kaidesi (Körpe, 2022)	83
Fotoğraf 54. 1929 Yılında Yeşil Zaviye'nin Minaresi (Riefstahl, 1931, s. 34).....	83
Fotoğraf 55. Minare Gövdesindeki Süsleme (Körpe, 2022).....	85
Fotoğraf 56. Minare Şerefesi (Körpe, 2022).....	85
Fotoğraf 57. İç Avlu Genel Görünüm (www.sanatin Yolculugu.com , 2024)	86
Fotoğraf 58. İç Avlu Kuzey Duvarı (Körpe, 2022).....	87
Fotoğraf 59. Orijinal Cümle Kapısı ve İç Kapının Eski Durumu	87
Fotoğraf 60. İç Avluya Mihrap Bölümünden Bakış (www.erolsasmaz.com , 2024).....	88
Fotoğraf 61. İç Avlu Doğu Duvarındaki Niş (www.tarihgezisi.com , 2024).....	89
Fotoğraf 62. İç Avlu Batı Duvarındaki Niş (www.tarihgezisi.com , 2024).....	89
Fotoğraf 63. 1992-1995 Tarihli Restorasyon Sürecinde İç Avlu Doğu Duvarı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023).....	90
Fotoğraf 64. Doğu Tabhâne Kapısı (Körpe, 2022)	91
Fotoğraf 65. Batı Tabhâne Kapısı (Körpe, 2022)	91
Fotoğraf 66. İç Avlu Kubbesi (Körpe, 2022).....	92
Fotoğraf 67. Doğu Tabhâne Kubbesi ve Doğu Duvar Üst Seviye Penceresi (Körpe, 2022)	93

Fotoğraf 68. Doğu Tabhânenin Doğu ve Güney Duvarları (www.tarihgezisi.com, 2024)	93
Fotoğraf 69. Batı Tabhâne Güney Duvarı (Körpe, 2022)	94
Fotoğraf 70. Restorasyon Öncesi Batı Tabhâne Kuzey Duvarının İçten Görünümü (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	95
Fotoğraf 71. Restorasyon Öncesi Batı Tabhâne Kuzey Duvarının Dıştan Görünümü (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	95
Fotoğraf 72. Batı Tabhâne Güney ve Batı Duvarları (www.erolsasmaz.com, 2024)	96
Fotoğraf 73. Avlu ile İbadet Mekânını Ayıran Yuvarlak Kemer (Körpe, 2022)	97
Fotoğraf 74. İbadet Mekânı Genel Görünüm (Körpe, 2022)	97
Fotoğraf 75. 1992-1995 Tarihli Restorasyon Sürecinde İbadet Mekânı Pencere Detayı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	98
Fotoğraf 76. Restorasyon Öncesinde Yapıda Bulunan Ahşap Minber (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	98
Fotoğraf 77. Mihrap (Körpe, 2022)	99
Fotoğraf 78. Mihrap Tavan Detayı (Körpe, 2022)	100
Fotoğraf 79. Minare Gövdesi (Körpe, 2022)	104
Fotoğraf 80. Minare Gövdesinde Bulunan Altı Kollu Yıldız Motifi (Körpe, 2022)	104
Fotoğraf 81. Minare Şerefesi (Körpe, 2022)	105
Fotoğraf 82. Kuzeybatıdaki Devşirme Sütun Başlığı (Körpe, 2022)	106
Fotoğraf 83. Son Cemaat Yeri Sütun Başlıkları (Körpe, 2022)	106
Fotoğraf 84. Taç Kapının Doğusundan İlk Konsol (Körpe, 2022)	107
Fotoğraf 85. Taç Kapının Doğusundan İkinci Konsol (Körpe, 2022)	107
Fotoğraf 86. Taç Kapının Doğusundan Üçüncü Konsol (Körpe, 2022)	108
Fotoğraf 87. Taç Kapının Batısından İlk Konsol (Körpe, 2022)	108
Fotoğraf 88. Taç Kapının Batısından İkinci Konsol (Körpe, 2022)	109
Fotoğraf 89. Taç Kapının Batısından Üçüncü Konsol (Körpe, 2022)	109
Fotoğraf 90. Taç Kapı ve Kavsara Detayı (Körpe, 2022)	110
Fotoğraf 91. Giriş Açıklığı ve Cümle Kapısı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	111
Fotoğraf 92. Doğu Taç Kapı Mihrabiyesi (www.tarihgezisi.com, 2024)	112
Fotoğraf 93. Dış Mihrap (Körpe, 2022)	112

Fotoğraf 94. Orijinal Ahşap Cümle Kapısı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	114
Fotoğraf 95. Cümle Kapısının Üst Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	115
Fotoğraf 96. Cümle Kapısının Orta Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	115
Fotoğraf 97. Cümle Kapısının Alt Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	116
Fotoğraf 98. Ahşap Cümle Kapısında Yer Alan Sanatçı Kitabesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	117
Fotoğraf 99. Bini Gövdesinin Üst Başlığı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	117
Fotoğraf 100. Palmet Kuşağı Detayı (Körpe, 2022)	119
Fotoğraf 101. İç Avlu Duvarlarında Görülen Palmet Kuşağı Kalıntıları (Körpe, 2022)	119
Fotoğraf 102. İç Avlu Kuzey Duvarındaki Süslemeler (Körpe, 2022)	120
Fotoğraf 103. İç Avlu Kuzey Duvarındaki Madalyon (Körpe, 2022)	121
Fotoğraf 104. Madalyonun Doğusundaki Süslemeler (Körpe, 2022)	121
Fotoğraf 105. Madalyonun Batısındaki Süslemeler (Körpe, 2022)	122
Fotoğraf 106. İç Avlu Batı Duvarındaki Süslemeler (Körpe, 2022)	122
Fotoğraf 107. İç Avlu Doğu Duvarındaki Süslemeler (Körpe, 2022)	122
Fotoğraf 108. İç Avlu Doğu Duvarındaki Süslemelerde Ağaç Detayı (Körpe, 2022)	123
Fotoğraf 109. İç Avlu Doğu ve Batı Duvarlarında Yer Alan Ashâb-ı Kehf Madalyonları (Körpe, 2022)	123
Fotoğraf 110. İç Avlu Kubbesi (Körpe, 2022)	124
Fotoğraf 111. İç Avlu Kubbesinin Merkezindeki Mühr-ü Süleyman (Körpe, 2022)	124
Fotoğraf 112. Güneydoğu Üçgendeki Süsleme (Körpe, 2022)	125
Fotoğraf 113. Güneybatı Üçgendeki Süsleme (Körpe, 2022)	126
Fotoğraf 114. Yuvarlak Kemerin Yan Yüzeyindeki Süsleme (Körpe, 2022)	126
Fotoğraf 115. Yuvarlak Kemer İç Yüzeyindeki Süsleme (Körpe, 2022)	127
Fotoğraf 116. İç Avlu Doğu Duvarındaki Niş (www.tarihgezisi.com, 2024)	128
Fotoğraf 117. Yuvarlak Kemerin Oturduğu Mukarnas Konsollar (Körpe, 2022)	128
Fotoğraf 118. Çiçek Desenli Rozet Detayı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	129
Fotoğraf 119. Batı Tabhâne Kapısı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	130

Fotoğraf 120. Batı Tabhâne Kapısı Üst Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	131
Fotoğraf 121. Batı Tabhâne Kapısı Orta Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	131
Fotoğraf 122. Batı Tabhâne Kapısı Alt Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	132
Fotoğraf 123. Doğu Tabhâne Kapısı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	133
Fotoğraf 124. Batı Tabhâne Kapısı Orta Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	134
Fotoğraf 125. Batı Tabhâne Duvarlarındaki Palmet Kuşağı (Körpe, 2022)	135
Fotoğraf 126. Doğu Tabhâne Duvarlarındaki Palmet Kuşağı (Körpe, 2022)	135
Fotoğraf 127. Doğu Tabhânedeki Ocak Nişi (www.tarihgezisi.com, 2024)	136
Fotoğraf 128. Doğu Tabhânedeki Ocak Nişinin Süsleme Detayı (Körpe, 2022)	136
Fotoğraf 129. İbadet Mekânı Genel Görünüm (Körpe, 2022)	137
Fotoğraf 130. Doğu Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022).....	138
Fotoğraf 131. Doğu Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022).....	139
Fotoğraf 132. Batı Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022).....	139
Fotoğraf 133. Güneydoğu Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022).....	140
Fotoğraf 134. Güneydoğu Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022).....	141
Fotoğraf 135. Güneybatı Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022).....	142
Fotoğraf 136. Mihrap Nişinin Köşelerindeki Malakâri Palmetler (Körpe, 2022).....	143
Fotoğraf 137. Nişler Arasındaki Duvar Yüzeylerinin Süslemeleri (Körpe, 2022)	143
Fotoğraf 138. Üst Köşelerdeki Malakâri Palmetler (Körpe, 2022).....	144
Fotoğraf 139. Mihrabın Kenarının Üst Köşelerindeki Malakâriiler (Körpe, 2022).....	145
Fotoğraf 140. Dilimli Yarım Kubbe Kasnağı Süslemeleri (Körpe, 2022).....	146
Fotoğraf 141. Dilimli Yarım Kubbe Kasnağı Süsleme Detayı (Körpe, 2022).....	146
Fotoğraf 142. Kasnağın Eksenindeki Mukarnasta Yer Alan "Allah" Yazılı Madalyon (Körpe, 2022)	146
Fotoğraf 143. Dilimli Kubbe Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)	147
Fotoğraf 144. Restorasyon Öncesi Kubbe Dilimindeki Boya Kalıntıları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	148

Fotoğraf 145. Restorasyon Öncesinde Yapıda Bulunan Ahşap Minber (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	148
Fotoğraf 146. Palmet Kuşağının Üzerindeki Nakışlar (Körpe, 2022)	149
Fotoğraf 147. Yuvarlak Kemerin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)	150
Fotoğraf 148. Yuvarlak Kemerin Yan Yüzeyindeki Çiçek Buketleri (Körpe, 2022) ...	150
Fotoğraf 149. Mihrap Duvarlarındaki Nakışlar (Körpe, 2022).....	151
Fotoğraf 150. Mihrap Güney Duvarı Nakışları (Körpe, 2022)	152
Fotoğraf 151. Mihrabın Doğu ve Batı Duvarlarındaki Nakışlar (Körpe, 2022)	153
Fotoğraf 152. Mihrap Tavanı Süslemesi (Körpe, 2022)	153
Fotoğraf 153. Edirne Beylerbeyi İmaretini Kuzeyden Görünüş (Acar, 2011).....	155
Fotoğraf 154. Edirne Beylerbeyi İmaretini Güneybatıdan Görünüş (Acar, 2011).....	156
Fotoğraf 155. Edirne Beylerbeyi İmaretini, İç Avlu ile İbadet Mekânını Ayıran Kemerin İç Yüzeyindeki Süslemeler (Acar, 2011)	156
Fotoğraf 156. Edirne Beylerbeyi, İbadet Mekânı Örtü Sistemi (Kuban, 2007, s. 118)	158
Fotoğraf 157. Edirne Beylerbeyi İmaretini, Taç Kapı (Acar, 2011).....	160
Fotoğraf 158. Edirne Beylerbeyi İmaretini, Minare (www.kulturenvanteri.com, 2024) .	161
Fotoğraf 159. Ankara Karacabey İmaretini, Kuzeyden Görünüş (Keskin, 2019, s. 474)	163
Fotoğraf 160. Ankara Karacabey İmaretini, Batıdan Görünüş (Keskin, 2019, s. 475)....	163
Fotoğraf 161. Ankara Karacabey İmaretini, Ahşap Çatılı Hali (Ayverdi, 1972, s. 256) .	164
Fotoğraf 162. Birgi Ulu Camii Minaresi (www.kulturenvanteri.com, 2024)	165
Fotoğraf 163. İznik Yeşil Cami Minaresi (Körpe, 2023).....	166
Fotoğraf 164. Siirt Ulu Camii, Minare (www.siirt.gov.tr, 2024).....	167
Fotoğraf 165. Konya İnce Minareli Medrese, Minare (www.kulturportali.gov.tr, 2024)	167
Fotoğraf 166. Sivas Gök Medrese, Minareler (www.kulturportali.gov.tr, 2024)	168
Fotoğraf 167. Erzurum Çifte Minareli Medrese, Minareler (www.wikipedia.org, 2024)	168
Fotoğraf 168. Bursa Yeşil Cami, İbadet Mekânı Nakışları (Körpe, 2023).....	171
Fotoğraf 169. Bursa Yeşil Cami, Doğu Tabhâne Nakışları (Körpe, 2023).....	171
Fotoğraf 170. Bursa Yeşil Cami, İç Avlu Kubbe Üçgenlerindeki Nakışlar (Tanındı, 2019, s. 112).....	172

Fotoğraf 171. Bursa Yeşil Cami, Doğu Eyvan Kubbe Üçgenlerindeki Nakışlar (Tanındı, 2019, s. 118).....	173
Fotoğraf 172. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Nakışları (Körpe, 2023)	174
Fotoğraf 173. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Doğu Duvarındaki Bahçe Teması (İrteş, 2018, s. 319)	175
Fotoğraf 174. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Doğu Duvarındaki Madalyonlar (İrteş, 2018, s. 321)	175
Fotoğraf 175. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Batı Duvarındaki Nakışlar (Körpe, 2023)	176
Fotoğraf 176. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Batı Duvarındaki Madalyon (İrteş, 2018, s. 321)	177
Fotoğraf 177. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Güney Duvarındaki Nakışlarda Çiçek Buketi Detayı (Körpe, 2023)	178
Fotoğraf 178. Bursa Çandarlı Ali Paşa Camii, İbadet Mekânındaki Orijinal Nakışlar (Tanındı, 2019, s. 110)	180
Fotoğraf 179. Sivrihisar Hazinedar Mescidi, İbadet Mekânı Batı Duvarındaki Nakışlar (Ünal, 2018, s. 96).....	182
Fotoğraf 180. Sivrihisar Hazinedar Mescidi, İbadet Mekânı Güney Duvarındaki Nakışlar (Ünal, 2018, s. 96).....	182
Fotoğraf 181. Pers Prensi Humay ile Çinli Prenses Humayun'un Bahçede Buluşması, Musée des Arts décoratifs, Paris, 1430-1440 (Loukonin ve Ivanov, 2014, s. 23).....	183
Fotoğraf 182. TSMK H.1491, Hüsrev müzik Âleminde Sanatçı Barbed ile Karşılaşması (629a) (Aydın, 2019, s. 364)	183
Fotoğraf 183. SBB, Ms.or.fol.4255, Hüsrev Müzik Âleminde Sanatçı Barbed ile Karşılaşması (304b) (Aydın, 2019, s. 365)	184
Fotoğraf 184. Nuşabe'nin Duvarları Nakışlarla Süslü Bir Köşkte İskender'i Kabul Etmesi, Hamse-i Nizami, Herat, 1444-45, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.781, y. 244b. (Tanındı, 2019, s. 111)	184
Fotoğraf 185. Sultâniye Olcaytu Han Türbesi'nde Yer Alan Madalyon Süsleme (https://itto.org/iran/itemgallery/Dome-of-Soltaniyeh) (Erişim Tarihi: 10.02.2024) ...	185
Fotoğraf 186. Külliyyat-ı Tarih, TSMK, B.282 – v.1a, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.781, y. 244b. (Biçer Özcan, 2007, s. 45).....	186

Fotoğraf 187. Mesnevî-i Veledî, 1366, ONB, Cod. Mixt.1594, fol. 77b. (Jackson, 2003, s. 182).....	186
Fotoğraf 188. Divan-ı Kebir, Ön Cilt, Erzincan, 1368, MMK, 69 (Jackson, 2003, s.174)	187
Fotoğraf 189. Kur'an-ı Kerim, Arka (sol) ve Ön (sağ) Cilt, Konya, 1314–15, MMK, 12-1, 12-2 (Jackson, 2003, s. 103).....	188
Fotoğraf 190. Ahşap Cümle Kapısında Yer Alan Sanatçı Kitabesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)	189
Fotoğraf 191. Mücellid Mührü, TSMK Emanet Hazinesi 247 (Boydak, 2023, s. 99)..	189
Fotoğraf 192. Mücellid Mührü, TSMK III. Ahmed 6666 (Boydak, 2023, s. 97)	189

HARİTA LİSTESİ

Harita 1. İzmir İl Haritasında Tire (https://izmir.ktb.gov.tr , 05.02.2024).....	3
Harita 2. Yeşil İmaret Uydu Görüntüsü (Google Earth, 2024).....	32

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Halil Yahşi Bey Vakfıesi ve İçerdiği Bilgiler.....	41
---	----

GİRİŞ

Tez çalışmamızın konusunu, XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine giren Tire'de Halil Yahşi Bey tarafından inşa ettirilen Yeşil Zaviye oluşturmaktadır.

Birincil amacı söz konusu eser hakkında monografik bir çalışma ortaya koymak olan bu tezde, yapının işlevine yönelik iddiaların doğruluğunun sorgulanması, Mevlevilik ile olan bağlantısının, bölgedeki öneminin ve süslemelerinin dönemin genel beğenisi içindeki yerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda Tire Yeşil Zaviye'ye ilişkin literatür, dönem kaynakları, arşiv kayıtları ve yapıdan edinilen veriler ile birlikte ele alınmış; ulaşılan sonuçlar Sanat Tarihi disiplininin genel yöntem ve metotlarına göre değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışması ile hakkında herhangi bir monografik çalışma bulunmayan Yeşil Zaviye'nin monografik olarak incelenmesi; köken ve işlevine dair yapılan tartışmaların yeni çalışmalar eşliğinde tekrar değerlendirilmesi; yapı hakkındaki ulaşılabilen tüm dönem kaynaklarının bir araya getirilmesi; süslemelerinin dönemin farklı türde eserleriyle karşılaştırılması ve tüm bu hedefler sonucunda Tire Yeşil Zaviye'nin kapsamlı bir değerlendirilmesinin ortaya konması ile hakkında pek çok tartışma ve bilinmezliğin bulunduğu XV. yüzyıl Osmanlı tarihine; sosyal yaşantısına ve kültürüne dair pek çok yeni bilginin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Tezimizin konusu olan Tire Yeşil Zaviye; planı, mimarisi, süsleme özellikleri, geçirdiği onarımlar ve işlevi açısından incelenerek Tire'nin XIV. ve XV. yüzyıllardaki kültür ortamıyla birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir.

Tez araştırması; kütüphane-arşiv çalışması ve saha çalışması olarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada kaynak taraması olarak birinci el kaynaklar, Osmanlı arşivleri, tahrir defterleri ve seyahatnameler taranmıştır. Daha sonra bölge ve yapıya ilişkin yerli ve yabancı araştırmacıların kitap ve makaleleri, Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi, Milli Kütüphane, Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Tire Belediyesi Kent Müzesi Arşivi, Salt Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Belge

Tarama Sistemi incelenerek konuya ilişkin bilgi, belge, fotoğraf, plan ve çizimler elde edilmiştir.

Saha çalışmasından oluşan ikinci aşamada Tire Yeşil Zaviye yerinde incelenmiş, yapının günümüzdeki durumu fotoğraflarla belgelenmiştir. Eserin geçirdiği onarımlar elde edilen fotoğraflarla ve çizimlerle karşılaştırılmıştır. Ek olarak Tire Yeşil Zaviye ile aynı dönemde inşa edilen ve benzer mimari ve süsleme özellikleri barındıran İznik Yeşil Camii, Bursa Yeşil Camii, Edirne Muradiye Camii ve Ankara Karacabey İmaretini de yerinde incelenerek fotoğraflanmış ve benzer özelliklerin karşılaştırılması sağlanmıştır.

Tez çalışması beş ana bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde Tire'nin XIV. ve XV. yüzyıllardaki siyasi tarihi ve kültürel ortamı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde *imaret* ve *zaviye* kavramları üzerinde durulmuş ve Erken Osmanlı zaviyelerinin ortaya çıkışı, işlevleri ve genel plan özellikleri, Orhan döneminde inşa edilmeye başlayan ilk zaviye örnekleriyle birlikte ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Tire Yeşil Zaviye'nin ismi ve işlevine yönelik tartışmalar üzerinde durulduktan sonra yapının tarihi, vakfiyesi, banisi, geçirdiği onarımlar ve bugünkü durumu, planı ve mimari özellikleri anlatılmıştır. Dördüncü bölümde Tire Yeşil Zaviye'nin süslemeleri tanıtılmıştır. Tezin son bölümünü oluşturan "Değerlendirme" başlığında ise Tire Yeşil Zaviye, mimari ve süsleme özellikleri açısından benzerlik taşıyan çağdaş yapılarla ve dönemin farklı türde eserleriyle karşılaştırılarak yapının benzer ve özgün yanları ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise tüm bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan veriler derlenerek ulaşılan sonuçlar açıklanmıştır.

1. BÖLÜM

14-15. YÜZYILLARDA TİRE

Tire, Ege Bölgesi'nde bulunan İzmir iline bağlı bir ilçedir. İzmir'in güneydoğusundaki ilçe, il merkezine yaklaşık olarak 90 kilometre mesafededir ve $38^{\circ} 5'$ kuzey enlemi ile $27^{\circ} 44'$ doğu boylamı arasında yer almaktadır (Harita 1). İlçe, batıda Selçuk ve Torbalı, kuzeyde Bayındır, doğuda Ödemiş ve Beydağ ilçeleri, güneyde ise Aydın ili ile çevrelenmiştir (Darkot, 1979, s. 379; Kürüm, 1995, s. 56; Caner Yüksel, 2009, s. 215). XVII. yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi'den bu yana coğrafi özellikleriyle Bursa'ya benzetilen Tire, doğal güzellikleri ve tarihi yapısı ile dikkat çekicidir (Darkot, 1979, s. 379; Baykara, 1994, s. 10; Caner Yüksel, 2009, s. 216-217).

Harita 1. İzmir İl Haritasında Tire
(<https://izmir.ktb.gov.tr>) (Erişim Tarihi: 05.02.2024)

1071 tarihli Malazgirt Savaşı'ndan sonraki süreçte Anadolu'da gerçekleşen akınların Tire'nin de içinde bulunduğu Batı Anadolu Bölgesi'ne kadar uzandığı ve dolayısıyla bölgedeki Türkleşmenin XI. yüzyıldan itibaren kademeli olarak başladığı düşünülmektedir (Stewig, 1970, s. 123-140; Caner Yüksel, 2014, s. 20). Ancak Tire'de kesin olarak bilinen ilk Türk hakimiyeti XIV. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Bizans İmparatorluğu hakimiyetindeki kent ilk olarak 1304 yılında Menteşeoğulları komutanlarından Sasa Bey tarafından fethetmiştir. Ancak Sasa Bey'in daha önce dost olduğu Aydınolu Mehmet Bey (1308-1334) ile arasında hakimiyet mücadelesi başlayınca 1308 yılında kent Aydınolu Mehmet Bey'in eline geçmiştir. 1310 yılında Sasa Bey ile Aydınolu Mehmet Bey arasında yaşanan savaşta ise Sasa Bey öldürülmüştür (Witteck, 1944, s. 39-40; Darkot, 1979, s. 380; Sevim ve Yücel, 1989, s. 267; Pachymeres, 2009, s. 100-101). İzmir çevresindeki fetihlerine devam eden Aydınolu Mehmet Bey, Birgi'yi beyliğin yönetim merkezi yapmış, Tire'nin yönetimini ise oğullarından Süleyman Bey'e vermiştir. 1349 yılındaki vefatına kadar Tire'yi yönetmiş olan Süleyman Bey'in döneminde kent mimari, ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir gelişme göstermiştir (Tuğlacı, 1984, s. 284; Sevim ve Yücel, 1989, s. 272; Caner Yüksel, 2009, s. 225).

Aydınolu Süleyman Bey 1349 yılında vefat etmiş ve Tire'deki türbesine gömülmüştür.¹ Süleyman Bey'in 1349'daki vefatından 1390 yılına kadar geçen sürede Tire'de önemli bir siyasî olay yaşanmadığı düşünülmektedir (Önkal, 1989, s. 219; Erdem, 2016, s. 344). Aydınolu Mehmet Bey'in 1334 yılındaki vefatının ardından kardeşlerinin desteğiyle tahta geçen Umur Bey (1334-1348), beyliğe en parlak dönemini yaşatmış ve Aydınolu Mehmet Bey'in diğer Türk beylikleri arasında güçlü bir konuma taşımıştır. Ayrıca beyliğin sahip olduğu topraklarda çok sayıda cami, mescit ve medrese gibi çeşitli yapılar inşa ettirerek kentlerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Emecen, 2012, s. 159).

1390 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin hükümdarı Yıldırım Bayezid (1389-1403), İsa Bey idaresindeki Aydınolu Mehmet Bey'e ait toprakları ele geçirmeye başlamıştır.

¹ Süleyman Bey'in türbesi Tire'nin Cumhuriyet Mahallesi'nde Necip Paşa Kütüphanesi ile İbn Melek Türbesi'nin batısında yer almaktadır. Bulduğu bölgede bugün yerinde olmayan İbn Melek Medresesi'nin yer aldığı ve bahsedilen türbenin de bu medresenin avlusuna inşa edildiği belirtilmektedir (Aslanoglu, 1978, s. 1; Sevim ve Yücel, 1989, s. 272).

Aydinoğlu İsa Bey, Yıldırım Bayezid'e karşı direniş göstermeyerek itaat edince Tire kendisine bırakılmış, kalan Aydinoğlu toprakları ise Osmanlı Devleti'nin idaresine katılmıştır (Darkot; 1979, s. 380; Uzunçarşılı, 1988, s. 70; Sevim ve Yücel, 1989, s. 274; Merçil, 1991, s. 241). Âşıkpaşazâde, Yıldırım Bayezid ile İsa Bey arasında yaşanan olayları şu şekilde aktarır:

“Aydinoğlu da itaatle geldi. Vilayetin bir kısmını ona verdiler. Hisarlarına kendi adamlarını koydular. Hutbe ve sikke Bayezid Hân adına oldu. Tımarların nişanı da Bayezid Hân adına oldu. Aydinoğlu'nu Ayasluk'tan Tire'ye getirdiler. Padişah Ayasluk'u kendi kullarına verdi. Ancak Aydinoğlu'na ait vakıfların tasarrufu yine ona bırakıldı. Aydinoğlu da ölünceye kadar kendi vilayetinden çıkmamaya razı oldu. Anlaşma bu şekilde yapıldı” (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 128).

Aydinoğulları'na bırakılan Tire, beyliğin yeni merkezi olurken Yıldırım Bayezid, İsa Bey'in kızı olan Hafsa Hatun ile evlenerek de bölgedeki nüfuzunu güçlendirmek istemiştir (Darkot; 1979, s. 380; Uzunçarşılı, 1988, s. 70). Ancak 1402 yılında Yıldırım Bayezid ile Timur arasında gerçekteşen Ankara Savaşı'nın ardından Timur, batıya doğru ilerleyerek Aydinoğulları da dahil olmak üzere Anadolu'daki beyliklere topraklarını geri vermiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 70; Tuğlacı, 1984, s. 284; Merçil, 1991, s. 241). Ayrıca Timur, batıdaki ilerleyişi esnasında Nizamüddin şâmi tarafından *“meşhur Rum şehri”* olarak tanımlanan Tire yakınlarında da bir süre konaklamıştır (Nizamüddin şâmi, 1987, s. 316; Aka, 1991, s. 29; Alexandrescu-Dersca, 1977, s. 88). O yılın kiş aylarını Tire'de geçirmiştir (Bıyıktay, 1934, s. 100; Başaran, 2015, s. 29). Ayrıca Timur'un Tire yakınlarında Anadolu'daki faaliyetleriyle ilgili bir kitabe yazdırdığı ancak kitabenin henüz bulunamadığı da belirtilmektedir (Aka, 1994, s. 22).

Eski topraklarını yeniden elde eden Aydinoğulları 1405'e kadar II. Umur Bey tarafından idare edilmiş, onun ani vefatından sonra ise beyliğe Cüneyd Bey² hâkim olmuştur

² Cüneyd Bey, Yıldırım Bayezid'in Timur'a karşı yenilgisinden sonra şehzadeler arasında başlayan taht kavgalarını fırsat bilerek Aydinoğulları beyliğini yeniden canlandırmak ve güç kazanmak için Osmanlı'nın iç işlerine karışmış, Ohri ve Niğbolu Sancakbeyi olacak kadar da Osmanlı'ya hizmet etmiştir (Merçil, 1991, s. 241). 1425 yılına gelindiğinde ise II. Murad tarafından Osmanlı topraklarına katılan Ayasuluk'u geri alabilmek için harekete geçmiş ancak üzerine gönderilen Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey komutasındaki ordu karşısında çok fazla direnememiştir. 1426 yılında Aydın İli Sancakbeyi Halil Yahşi Bey tarafından yakalanmış ve ailesiyle birlikte ortadan kaldırılmıştır. Ardından Tire de dahil olmak üzere tüm Aydinoğulları toprakları Osmanlı Devleti'ne katılarak Aydinoğulları'na son verilmiştir (Dukas,

(Uzunçarşılı, 1988, s. 70). Âşıkpaşazâde, Cüneyd Bey'in hakimiyet yıllarında Tire ve Ayasuluk'un Osmanlı idaresi altında olduğunu belirtmektedir (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 195). Siyasi ve askerî açıdan hareketli bir yaşamı olan Cüneyd Bey'in Tire'de bir ulu cami ve çeşitli yapılar inşa ettirdiği söylenmektedir (Merçil, 1991, s. 241). 1426 yılında II. Murad tarafından Cüneyd Bey ve ailesi, Halil Yahşi Bey'in gayretleriyle ortadan kaldırılınca Aydınogulları Beyliği yıkılmış ve Tire kesin olarak Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmiştir (Dukas, 1956, s. 118; Uzunçarşılı, 1988, s. 70; Emecen, 1993, s. 122).

Osmanlı Devleti hakimiyetindeki Tire'ye ilişkin günümüze ulaşan en erken veriler II. Murad döneminde 1425-1430³ yılları arasında kaleme alınmıştır. Ancak hem bu defterde hem de II. Mehmed (1444-1446, 1451-1481) dönemine ait olan H. 857/M. 1453⁴ ve H. 875/M. 1470⁵ tarihli Aydın Sancağı'nın tahrir defterlerinde Tire kent merkezinden ziyade çevresindeki köylere ilişkin bilgiler verilmiştir (Telci, 2008, s. 21). XV. yüzyıla ait tapu tahrir defterlerine⁶ göre Aydınogulları'na ait topraklar Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girdikten sonra Aydın Eli veya Aydın Livası olarak anılan, Tire merkezli bir sancak haline gelmiştir (Emecen, 2010, s. 98). Aydınogulları döneminde önemli bir ilim ve ticaret merkezi olan Tire, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetiyle birlikte Gediz ve Büyük Menderes ovalarının bir bölümü ile tüm Küçük Menderes Ovası'nı kapsayan oldukça geniş bir sancağın merkezi olarak stratejik bir önem de kazanmıştır (Darkot, 1979, s. 380). XVII. yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi de Tire'nin sancak merkezi ve bakımlı bir kent olduğunu belirtmiştir: "*Ve Anadolu eyâletinde Aydın sancağı paşasının tahtıdır ve bir ma'mûr âbâdân livâdır*" (Evliya Çelebi, 2005, s. 86). Tire'nin II. Murad döneminde başlayan bu idari özelliği, Aydın Sancağı merkezinin Güzelhisar'a taşındığı 1811 yılına kadar devam etmiştir (Emecen, 1991, s. 236; Uğur, 2003, s. 49).

1956, s. 118; Uzunçarşılı, 1988, s. 70; Emecen, 1993, s. 122). Ayrıntılı bilgi için bkz: Dukas, 1956, s. 47-118.

³ BOA, MAD, no: 18003. Ayrıntılı bilgi için bkz: Telci, C. (2015). *Halil Beğ Defteri: Fetihden Sonra Aydın Sancağı'nın İlk Mufassal Tahrir Defteri 1425-1430*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

⁴ BOA, TT, no: 1/1 M.

⁵ BOA, MAD, no: 232.

⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, TT.d... Tapu Tahrir Defterleri, no: 148.

Tire, Aydınoğulları hakimiyetindeyken; Konya, Kayseri, Sivas, Ankara, Sinop ve İznik gibi önemli Anadolu kentleri arasında yer almıştır. Nüfus yoğunluğu ve ticaret hacmi açısından da Batı Anadolu'nun refah seviyesi yüksek ve gelişmiş bir kenti olarak ön plana çıkmıştır. Anadolu'nun ticaret ağının stratejik bir noktasında yer alması da kenti bölgenin en önemli ticaret merkezi haline getirmiş ve sürekli bir gelişim içinde olmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak tarım, sanayi ve ticari faaliyetlerdeki gelişmeler hem kentin ekonomik düzeyini artırmış hem de halkın yaşam kalitesini yükseltmiştir. Nüfus artışını teşvik eden bu durum ise kentteki sosyal çeşitliliğin en önemli nedenlerinden biri olmuştur (Caner Yüksel, 2009, s. 227). Hem Aydınoğulları hem de Osmanlı döneminde, özellikle XIV. ve XV. yüzyıllarda Tire'deki ticari faaliyetlerin önemli bir bölümünü gıda üretimi ve ticareti oluşturmuştur. Sahip olduğu verimli topraklar kente zengin bir tarımsal çeşitlilik sağlamıştır. XIV. yüzyılın ünlü seyyahı olan İbn Battûta, 1332 yılındaki Anadolu gezisi sırasında ziyaret ettiği Tire'den seyahatnâmesinde şu şekilde bahsetmiştir: “*Yine Aydınoğlu Muhammed'e bağlı şehirlerden biri olan Tire'ye gitmek üzere yola koyulduk. Burası bağlık, bahçelik, sulak bir şehir*” (İbn Battûta, 2004, s. 424). İbn Battûta'nın bu açıklaması, Tire'deki tarımsal faaliyetlere dikkat çekmekte ve dolaylı olarak kentin o dönemdeki ekonomik gücünü vurgulamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçtikten sonra bölgenin merkezi haline gelen Tire'de var olan ticari faaliyetler giderek artmış, buna bağlı olarak da kentsel yaşamın dinamizmine cevap verecek mimari ve kentsel girişimler hızlanmıştır (Caner Yüksel, 2009, s. 113). Osmanlı Devleti'yle birlikte Tire; dokumacılık, halıcılık ve urgancılıkla da ön plana çıkmıştır. Özellikle sarayın, yeniçerilerin iç çamaşırlarının bezlerini temin ettiği tedarik merkezlerinden biri haline gelmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 513; Çelik, 2016, s. 284). Bu sanayi kollarının gelişmesiyle birlikte artan ticari faaliyetler kentin mimari dokusuna da yansımış ve çok sayıda han, hamam, çarşı, bedesten ve çeşme gibi yapılar inşa edilmiştir (Faroqhi, 1994, s. 35; Telci, 2008, s. 21). Ayrıca Tire'de II. Murad döneminden itibaren Osmanlı sikkelerinin basıldığı bir darphanenin olduğu da bilinmektedir. Gümüş ve bakır Osmanlı sikkelerinin basıldığı bu darphanenin varlığı, Tire'nin bölge ekonomisi açısından önemini daha da vurgulamaktadır (Özgün Cirtil ve Cirtil, 2018, s. 69-70).

Tire'de Aydınogulları döneminden beri süregelen ekonomik gelişmeler; etnik köken, din, meslek grubu ve sosyal statü açısından eklenerek artan nüfusa yansıdığı gibi sosyal ortamın yapılanmasında da etkili olmuştur (Caner Yüksel, 2009, s. 233). Din ve etnik köken açısından bakıldığında çeşitli aşiretlerin ve boyların kente yerleşmesi, kültürel bir zenginlik oluşturmuş, halk arasında inanç ve fikir özgürlüğü sağlamıştır (Maden, 2018, s. 188). Bunun dışında Yahudi nüfus XV. yüzyıldan itibaren artmaya başlarken, Hıristiyan nüfus XVI. yüzyılın sonlarına doğru azalmaya başlamıştır (Telci, 2008, s. 29-30). Meslek gruplarına bakıldığında ise oldukça çeşitlilik gösteren zanaatkârlar ve tüccarlar Tire'nin ekonomik ortamının yanı sıra sosyal ortamını da şekillendirmiş ve bazı mahalleler meslek gruplarına göre isimlendirilmiştir (Armağan, 1983, s. 218). Bunlara ek olarak siyasi ve ekonomik güce sahip olan kentin ileri gelenleri de Tire'nin mimari gelişiminde önemli bir role sahip olmuş ve bazı mahalleler de onların ismini almıştır. Bu kişiler, bir yandan sanatçıları ve âlimleri maddi ve manevi yönden desteklerken, bir yandan da kamusal yapılar inşa ettirmiş ve kentteki yaşam standartlarının yükselmesini sağlamışlardır (Caner Yüksel, 2009, s. 236-237).

Tire'nin Aydınogulları'nın hakimiyetinde olduğu dönemde bilim, sanat ve mimari alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Doğunun kaotik siyasi durumundan kaçarak Tire'ye göç eden sanatçı, alim, bilim insanı, zanaatkâr, tüccar ve zengin kişiler Aydınogulları tarafından memnuniyetle karşılanmış ve himaye edilmiştir (Baktır, 2002, s. 562). Fikir alanındaki gelişmelere büyük önem veren Aydınogulları, farklı dinlerden ve coğrafyalardan âlim ve sanatçıları Tire ve çevresinde toplayarak da bölgenin ilim merkezi haline gelmesini sağlamıştır (Başaran, 2015, s. 32) Bu anlamda inşa edilen çok sayıdaki tekke, zaviye ve medrese yapıları da ilmi faaliyetlerin yürütüldüğü önemli yerler olmuştur (Haykıran, 2018, s. 108).

Selçukluların hakimiyetiyle şekillenen Anadolu'daki tasavvufi yapı, Batı Anadolu'da da yayılmıştır. Bektaşilik, Mevlevîlik, Nakşibendilik, Rûfailik ve Kadirilik gibi farklı tasavvuf ve tarikat anlayışları, fikir ortamına olduğu kadar mimariye de etki etmiştir (Kara, 1980, s. 83; Kara, 1992, s. 51). XIV. ve XV. yüzyıllarda Tire'de de varlık gösteren çeşitli tarikatların ihtiyaçlarına göre çok sayıda tekke ve zaviye inşa edildiği bilinmektedir. Günümüzde bunların bir kısmı yıkılmış, kalanlar ise Yeşil Zaviye'de olduğu gibi camiye dönüştürülmüştür. İbn Battûta, Tire ziyareti sırasında Ahi

Muhammed'in zaviyesinde konaklamış, Ahi Muhammed ve tarikatına bağlı müritlerinden de övgüyle bahsetmiştir (İbn Battûta, 2004, s. 424). Evliya Çelebi ise XVII. yüzyılda Tire'yi ziyaret ettiğinde, kentte 70 adet tarikat tekkesi olduğunu belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2011, s. 187).

Aydınogulları döneminde Tire'nin fikri ve kültürel yapısına etki eden isimlerden biri Soğan Dede veya Kurt Baba olarak anılan Şeyh Sücaeddin'dir. XIV. yüzyıldan itibaren Tire'de tekke ve zaviyeler açarak faaliyet göstermeye başlayan Bektaşî dervişlerinden olan Şeyh Sücaeddin, kentin fethinde ve Türkleşmesinde etkili olmuştur. Onun öncülüğünde kurulan Kurt Baba Tekkesi, Bektaşîliğin Tire'de yayılmasında önemli rol oynamıştır (Faroqhi, 2003, s. 113-114; Maden, 2018, s. 181). Ayrıca Şeyh Sücaeddin'in kentte darüşşifalar ve çeşmeler inşa ettirdiği de söylenmektedir (Armağan, 1983, s. 31-32; Haykıran ve diğerleri, 2019, s. 61). Ali Han Baba da dönemin önde gelen ahi liderlerinden olup, Tire ve çevresinde ahi teşkilatının kurulmasına öncülük ettiği gibi kentin ticari dokusu içinde cami, darüşşifa, hamam, medrese ve çok sayıda dükkân inşa ettirmiştir (Armağan, 1983, s. 33-34). Yapılarının bulunduğu bölge ise Alihân mahallesi olarak isimlendirilmiştir (Armağan, 2003, s. 85).

Mevlevîlik ile yakın ilişkiler kurduğu bilinen Aydınogulları'nın dönemindeki Mevlevîliğe dair bilgiler kısıtlı olmakla birlikte Tire'deki ilk Mevlevîhânelerin bu dönemde inşa edildiği bilinmektedir (Haykıran ve diğerleri, 2019, s. 63). Kazırzâde ismiyle de anılan Kadızâde, XIV. yüzyılın sonlarında müzikle uğraşan bir Mevlevî olarak; zaviye, medrese, çeşme ve şadırvandan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir (Armağan, 1983, s. 33). Mevlevî zaviyesi olduğu düşünülen yapı, bilinmeyen bir tarihte camiye dönüştürülmüştür (Gür ve Dönmez, 2017, s. 65). XVII. yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi, yapıdan "Kadızâde Camii" olarak bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2011, s. 181).

Aydınogulları tarafından Tire'ye davet edilmiş olan dönemin önemli âlimlerinden öne çıkan isim, Hanefî fıkıh âlimi ve sözlük yazar olarak da bilinen İbn Melek'tir. İbn Firişte ve Firişteoğlu gibi lakaplarla da anılan İbn Melek'in doğduğu yer ve tarih konusunda net bilgiler bulunmamakla birlikte Seyyid Bey, "*Usul-i Fıkıh: Medhal*" isimli eserinde dedesi olarak bahsettiği İbn Melek ve ailesinin, Aydınogulları'nın daveti

üzerine Türkistan'dan Anadolu'ya geldiğini belirtmiştir (Aktaran: Baktır, 1999, s. 175). İbn Melek, Aydınöulları döneminde Tire'de yaşamış ve hadis, fıkıh, ahlak gibi alanlarda çalışmalar yaparak çeşitli eserler üretmiştir (Baktır, 1999, s. 175; Çimen ve Gültekin, 2022, s. 582). Aydınöglu Mehmet Bey tarafından Tire'de inşa ettirilen medresede de uzun yıllar hocalık yapmış ve bu sebeple yapı İbn Melek Medresesi olarak anılmıştır. Günümüze ulaşamayan medreseye Süleyman Bey de birçok vakıf tahsis etmiştir (Baktır, 1990, s. 46). Süleyman Bey'in İbn Melek'in medresesine vakıflar tahsis etmesi ve bugün türbelerinin yan yana olması aralarında dostane bir ilişki olduğunu düşündürmektedir. İbn Melek'in, Timur 1402 yılında Tire yakınlarında konaklarken onun yanında olan dönemin ünlü âlimlerinden Seyyid Şerif Cürçânî⁷ ile görüştüğü ve ilmi sohbetler yaptığı da belirtilmektedir (Baktır, 1999, s. 175; İbn Battûta, 2004, s. 453). Vefat ettiği tarih ise net olarak bilinmemekle birlikte 1418 yılı sonrasına denk geldiği düşünülmektedir (Baktır, 1999, s. 175; Sarıkaya, 2017, s. 645; Çimen ve Gültekin, 2022, s. 580).

Aydınöulları döneminde kentin ilim merkezi haline gelmesine öncülük eden İbn Melek ve ailesi, Osmanlı Devleti hakimiyetinde de Tire'de yaşamaya devam etmiş ve aile, Osmanlı Devleti'nin ilim hayatındaki etkisini sürdürmüştür (Baktır, 1999, s. 175; İbn Battûta, 2004, s. 453; Sarıkaya, 2017, s. 653). İbn Melek'in "*Menârü'l-envâr*", "*Meşâriku'l-envâr*" ve "*Mecma'u'l-bahreyn*" şerhleri başta olmak üzere birçok eseri Osmanlı medreselerinde de okutulmuştur (Baktır, 1999 s. 175; Sarıkaya, 2017, s. 653; İbrahim b. Ahmed el-Amâsî, 2021, s. 232). Babası gibi İbn Melek lakabıyla anılan oğlu Mehmet'in de birçok yazılı eser kaleme aldığı, bunlardan "*Bahru'l-Hikem*" adlı eserin de ona ait olduğu ve II. Murad'a övgüler içerdiği belirtilmektedir (İlgürel, 1999, s. 138; Sarıkaya, 2017, s. 649; Çimen ve Gültekin, 2022, s. 582).

Hurûfliğe dair eserleriyle tanınan Abdülmecid Firişteöglu da Hanefî fıkıh âlimi olan İbn Melek'in kardeşidir. Tire'de yetişen ve 1459 yılında vefat eden Abdülmecid Firişteöglu, Hurûfliğin kurucusu Fazlullah-ı Hurûfi'nin öğrencisi olarak Hurûfliğin, Anadolu ve Rumeli topraklarında yayılmasında önemli rol oynamıştır (Aksu, 1996, s.

⁷ Seyyid Şerif Cürçânî; 1340-1413 tarihleri arasında yaşamış Arap dili, kelim ve fıkıh âlimidir. Şîraz'da Dârüşşifâ Medresesi müderrisliği görevindeyken 1387 yılında Timur'un Şîraz'ı ele geçirmesi üzerine Semerkant'a götürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz: Gümüş, S. (1993). Cürçânî, Seyyid Şerif. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.8, s. 134-136). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

134; Baktır, 1990, s. 61). “*Işknâme*”, “*Âhiretnâme*”, “*Tercüme-i Hâbnâme*” ve “*Hidâyetnâme*” gibi genellikle Hurûfliğe ilişkin tercüme eserleriyle tanınmakta olan Abdülmecid Firişteoğlu’nun Tire’deki hayatına ilişkin ise bilgi bulunmamaktadır (Aksu, 1996, s. 134-135).

Hakkında kısıtlı bilgilere ulaşabildiğimiz bu isimler dışında daha birçok kişinin Aydınoğulları hakimiyetindeki Tire’nin kentsel yaşamının gelişmesine önemli katkılar sunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu gelişimin öncüsü de kuşkusuz, inşa ettirdikleri anıtsal mimari eserleri ve sağladıkları kamu olanaklarıyla Aydınoğlu beyleri ve aileleridir (Caner Yüksel, 2009, s. 240). Kent, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra da Aydınoğulları’nda görülen gelenek sürdürülmüş ve imar faaliyetlerinin öncülüğünü ümera üstlenmiştir. Bu kişiler bir yandan kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi için çabalamış, bir yandan da dönemin önde gelen âlim ve sanatçıları Tire’ye yerleşmeye davet etmiştir. Onları hem kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili kültürel ve sanatsal faaliyetlere hem de kentin mimari ve kentsel gelişimine katkıda bulunmaları için teşvik etmişlerdir (Caner Yüksel, 2009, s. 241).

Kentin Osmanlı Devleti’nin hakimiyetine girmesinin ardından imar faaliyetleriyle öne çıkan ilk isim, Aydınoğulları’na son verilmesinde önemli rol oynayan ve Tire merkezli Aydın Sancağı’nın ilk sancakbeyi olan Halil Yahşi Bey’dir (Gökbel, 1936, s. 129; Akın, 1968, s. 84; Armağan, 2003, s. 224; Ertekin, 2015, s. 6). Halil Yahşi Bey’in hayatı ve idari işleri hakkındaki bilgiler kısıtlı olmakla birlikte 1441 tarihli vakfiyesi⁸, Tire’nin gelişimine büyük katkılar sunan bir bani kimliği olduğunu ve kentte ciddi bir imar faaliyetinde bulunduğunu göstermektedir. Etrafındaki mutfak, depo, ahır, bahçe ve oturma alanlarıyla inşa ettirmiş olduğu ve bugün cami olarak kullanılan zaviyesi, Halil Yahşi Bey’in ahlaki yönünü ve hayırseverliğini gösteren bir yapıdır. Vakfiyede yer alan: “...dünyeviyenin kıymetsizliğini ve sadakai cariyenin kıymetini takdir ettiği için Tire şehrinde ceken bahçesi demekle ma’ruf bahçenin kurbunda bir zaviye yaptırdı” ve “...mezkur zaviyede biri sabah biri akşam olmak üzere her gün ikidefa yemek pişirilmesini ve bu yemekten fukara, ağniya, yerliler ve misafirlerden zaviyede hazır

⁸ Halil Yahşi Bey’in H. 845/M. 1441 tarihli Arapça vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 586 numaralı Mücedded Anadolu Sani adlı vakfiye defterinin 211. sayfa ve 205. sırasında kayıtlıdır.

olanların kaffesine itam ve ikram edilmesini...” cümleleri Halil Yahşi Bey’in hayırseverliğini vurgulamakta ve yapının çevresindeki birimlerle birlikte imaret işlevi gördüğünü de yansıtmaktadır. Yine vakfiyede yer alan “... *mezkur zaviyede şeyhlik ve imamlık edecek olan zate iki imametine ve diğer ikisi kitabetine aid olmak üzere hergün dört dirhem ve buradaki müezzine her gün iki dirhem...*” şeklindeki cümle ise zaviyenin bir tarikat yapısı olduğunu ve dini işlevini vurgulamaktadır. Ancak zaviyenin kendisinin veya aynı avluyu paylaşan bir yapının Mevlevîhâne olarak kullanıldığına dair bir görüş olsa da buranın hangi tarikat tarafından kullanıldığına dair tarihsel bir kanıt bulunamamıştır.

Halil Yahşi Bey’in, zaviye dışında kentin üretimini ve ticari faaliyetlerini geliştirmek amacıyla Kutu Han, Çöplü (Kapan) Han, Tahtakale Hamamı ile çeşme, değirmen ve çok sayıda dükkân inşa ettirip, bağ ve bahçeler düzenlediği de vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Vakfiyenin tarihine göre Halil Yahşi Bey’in Tire’de yapmış olduğu imar faaliyetlerinin XV. yüzyılın ilk yarısında yoğunlaştığı görülmektedir. Son olarak, Halil Yahşi Bey’in dini, ticari ve üretim odaklı yapmış olduğu imar faaliyetlerinin Tire’nin sahip olduğu inanç ve fikir özgürlüğüne, stratejik önemine, ticari zenginliğine ve tarımsal üretkenliğine büyük katkılar sunduğunu söylemek mümkündür.

Aydınoğulları hakimiyetinden itibaren bölgenin ilim ve kültür merkezi olarak gelişen Tire, II. Mehmed (1444-1446, 1451-1481) döneminde de gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemden sonra Tire’de vezirlerin de etkisi görülmeye başlamıştır. Örneğin, II. Mehmed’in vezirlerinden olan Rum Mehmet Paşa’nın 1470’li yıllarda kentte cami, hamam, hanlar ve dükkanlar inşa ettirdiği, çok sayıda araziye sahip olduğu ve hayvancılığı desteklediği bilinmektedir (Reindl-Kiel, 2008, s. 226; Karakaya, 2008, s. 227). Gıda üretimindeki verimliliği ve stratejik konumuyla ön plana çıkan Tire, bu dönemde yapılan seferlerin güzergahında önemli bir menzil olarak kullanılmış ve ordunun gıda ihtiyacının karşılanmasında fayda sağlamıştır. 1480 yılında gerçekleştirilen Rodos Seferi bunlardan biridir (Taeschner, 2010, s. 217-218).

XV. yüzyılın sonlarına doğru Tire’de yaşamış önemli aydınlardan biri de II. Bayezid döneminin şeyhülislâmlarından olan ve Molla Arap olarak anılan Alâeddin Arabî Efendi’dir. Molla Arap, Tire’de bulunduğu sırada bir yandan ilmi çalışmalarını

yürütürken bir yandan da kentin kırsal kesiminde imar faaliyetlerinde bulunmuştur (Caner Yüksel, 2009, s. 243; Özcan, 2020, s. 240). Kentin kuzeybatısında inşa ettirdiği cami, imaret, medrese ve hamamdan oluşan külliyesi büyük ölçüde yıkılmış durumdadır (Gür ve Dönmez, 2017, s. 21-24).

Osmanlı hakimiyetindeki Tire ve çevresi, XVII. yüzyıldan itibaren seyyahların uğrak noktası olmuş ve seyahatnamelere konu edilmiştir. Başta Evliya Çelebi olmak üzere bazı seyyahlar kentin XV. yüzyıldaki durumuna ışık tutan bilgiler de aktarmıştır.

XVII. yüzyılda Evliya Çelebi'den önce kenti ziyaret ettiği bilinen ilk seyyah Polonyalı Simeon'dur. Ancak seyahatnamesinde Tire ile ilgili pek fazla bilgi yoktur. 1612 yılında Tire'de bulunan Simeon, son zamanlarda başına gelen kötü olaylardan ve hava şartlarından dolayı ağır şekilde hastalandığından ve iyileşmek için Tire'de beş ay boyunca yattığından bahsetmektedir (Andreasyan, 1964, s. 84-85).

1671-1672 yıllarında dönemin kaymakamı Yusuf Efendi'nin konuğu olarak Tire'yi ziyaret eden Evliya Çelebi, kent ve Yeşil Zaviye hakkında en geniş bilgileri veren seyahatnamesiyle önemlidir. Seyahatnamesinde "*Evsâf-ı şehri azîm ve tah-ı kadîm binâ-yı Sire, ya'ni şehri mu'azzam mahmiyye-i Tire*" başlığıyla Tire'nin özelliklerinden söz etmektedir (Evliya Çelebi, 2005, s. 85). Ona göre kentin adı, Cemşid'in Sirye adlı melikesinin tahtı ve yapısı olduğundan Sire'den bozma Tire olmuştur. Evliya Çelebi, dağ yamacında konumlanan kenti bu özelliğiyle Bursa'ya benzetmektedir. Ziyaret ettiği dönemde kentin 68 mahalleden oluştuğunu, 144 mihraba ve 36 camiye sahip olduğunu belirtmektedir. Camilerin selâtin camileri gibi süslü olduğundan söz ederek Yeni Cami, Ulu Cami, Kara Kadı Camii, Yeşil İmaret Camii, Lütü Paşa Camii ve Tahtakale Camii'den detaylıca bahsetmekte ve diğer tüm camilerin adını vermektedir. Mahallede cami olmamasından dolayı camiye dönüştürülmüş bir Mevlevîhane olarak tanıttığı Yeşil İmaret Camii'nin minaresindeki süslemeye dikkat çekerek yapıyı yeşil rengiyle bağdaştırmaktadır. Ayrıca yapının bulunduğu mahallede Mevlevî nüfusunun yoğun olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde kentte bulunan medreselere de değinmekte ve 30 adet olduklarını söylemektedir. İbn Melek'e ve medresesine ise ayrıca değinmektedir. Bunlara ek olarak kentte 13 hamam, 27 han, 2800 dükkân, 270 çeşme, 70 tarikat tekkesi ve Yavuz Sultan Selim'in bir dârülkurrası olduğuna değinerek bazılarının isimlerinden

ve özelliklerinden bahsetmektedir. Konutların ise genelde bağlı bahçeli ve kiremit çatılı olduğunu belirtmektedir. Tüm bu mimari özellikleriyle birlikte Tire'yi, şehzade kenti olan Manisa ile kıyaslayarak demografik yapısı ve ticaret hacmi açısından Manisa'dan daha ileri olduğunu öne sürmektedir. Kent mimarisi hakkında detaylı bilgiler veren Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Tire'nin coğrafi özelliklerine, üretimine, ticaretine, toplumuna ve yemek kültürüne dair bilgiler de vermektedir (Evliya Çelebi, 2005, s. 85-93).

1833 ve 1843 yıllarında yaptığı Anadolu gezilerinde Tire'yi de ziyaret eden Charles Texier de seyahatnamesinde ticaret kenti olarak tanıttığı Tire'nin verimli bir ovada yer aldığından, nüfusunun 8000 kadar olduğundan ve Timur'un Anadolu'daki faaliyetleri sırasında yağmaladığı eşyaları Tire'de depoladığından bahsetmektedir. Ayrıca kentte eski ya da yeni dikkat çekici bir mimari eser olmadığını öne sürmektedir (Texier, 2002, s. 230-231).

William Martin Leake⁹, Vital Cuinet¹⁰ ve John Murray¹¹ de XIX. yüzyılda Tire'yi gören diğer seyahatçılar olup, kaleme aldıkları eserlerde daha çok kentin coğrafi özelliklerinden ve o dönemde de yoğun olarak devam eden ticaret faaliyetinden bahsetmektedir.

Rudolf Meyer Riefstahl ise 1929 yılında Güneybatı Anadolu'da yaptığı gezisi sırasında Tire'yi ziyaret etmiş ve Yeşil Zaviye'nin günümüze ulaşan en eski fotoğraflarını çekmiştir. Gezisi sırasında tuttuğu kayıtlardan oluşturduğu kitabı, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden sonra Tire'nin tarihi ve Yeşil Zaviye hakkında geniş bilgiler içeren önemli bir eserdir. O da Güme Dağı'nın yamacında kurulmuş olan Tire'yi Evliya Çelebi gibi Bursa'ya benzetmekte ve coğrafi özelliklerine değinmektedir. Ayrıca Tire'nin eskiden dini bir şehir ve ilim merkezi olduğundan söz etmektedir. Yahşi Bey Camii adıyla bahsettiği Yeşil Zaviye'yi ise Tire'deki en eski ve en önemli yapı olarak tanıtmakta ve ziyareti sırasında yapının askerlerin kullanımında olduğundan dolayı

⁹ Bkz: Leake, M. W. (1824). *Journal of a Tour in Asia Minor: With Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*. London: John Murray. s. 257.

¹⁰ Bkz: Cuinet, V. (1894). *La Turquie D'Asie: Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie – Mineure, Tome Premier*. Paris: Ernest Leroux. s. 508-510.

¹¹ Bkz: Murray, J. (1840). *A Handbook for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor, and Constantinople: Being a Guide to the Principal Routes in Those Countries, Including a Description of Malta, with Maxims and Hints for Travellers in the East*. London: John Murray. s. 276.

içeriye girmesine izin verilmediğini belirtmektedir. Yapının basit bir plan çizimini de yapan Riefstahl, yarım kubbe kullanımından yola çıkarak yapıyı İstanbul'daki Atik Ali Paşa Camisi'ne, minaresini ise Birgi ve Manisa Ulu Camileri ile İznik'teki Yeşil Cami minaresine benzetmektedir (Riefstahl, 1941, s. 26-27).

Kenti ziyaret eden seyyahların gözlemlerini aktardıkları eserlerde genel olarak Tire'nin ticari yönü ön plana çıkmaktadır. Birçoğu Tire'nin tarihinden kısaca bahsetse de en geniş bilgiler Evliya Çelebi ve Riefstahl'ın eserlerinde aktarılmaktadır. Ancak en erken ziyaretlerin XVII. yüzyılda olması, seyahatnamelerden Tire'nin Erken Osmanlı dönemine ilişkin detaylı bilgilere ulaşmamıza olanak sağlamamaktadır. Buna ek olarak, Evliya Çelebi'nin Halil Yahşi Bey'in zaviyesini Yeşil İmaret Camii adıyla ve eski bir Mevlevîhâne olarak tanıtmayı yapının günümüze kadar yeşil rengiyle bağdaştırılmasını ve Mevlevîlik ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur.

2. BÖLÜM

ERKEN OSMANLI DÖNEMİNDE ZAVİYELER

2.1. İMARET VE ZAVİYE KAVRAMI

İmaret kavramı; bayındırlık ve yoksullara yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır evi anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010, s. 498). Sanat tarihi ve mimarlık yazımında imaret kavramı; Erken Osmanlı döneminin zaviyelerini, Osmanlı külliyesi içinde medrese öğrencilerine, misafirlere ve fakirlere ücretsiz olarak yemek dağıtılan mutfakları ve kentlerde bulunan tüm yapıları nitelenmek için üç farklı anlamda kullanılmaktadır (Singer, 2005, s. 497; Budak, 2016, s. 21). Zaviye ise genelde bir tarikata mensup olan şeyh ve dervişlere tahsis edilmiş yapıları tanımlamak için tercih edilen daha dar anlamlı bir kavramdır (Eyice, 1963, s. 24; Ocak, 1978, s. 250). Yeşil Zaviye'nin de içinde bulunduğu bu tür yapıların tanımlanmasında hem tarihsel kaynaklarda hem de akademik çalışmalarda günümüze kadar devam eden bir karmaşıklık söz konusudur. Örneğin, Oya Pancaroglu vakfiyesinde zaviye olduğu açıkça belirtilen ancak literatürde genellikle Bursa Yeşil Cami adıyla yer alan yapıyla ilgili makalesinde bu konudaki bir tartışmayı şu şekilde aktarır:

Örneğin, Sedat Çetintaş'ın 1955 yılında verdiği bir konferansın yayımlanmış hali olan Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir (1958) adlı çalışmasında sözünü ettiği 14. ve 15. yüzyıl yapılarının cami değil zaviye olduğu savı, Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından sert ve yersiz şekilde eleştirilmiştir (Ayverdi 1966: 83-89). Ayverdi, Çetintaş'a yönelttiği "Hayır, her dindâr cem'iyet, yeni kurduğu bir şehirde, her şeyden evvel câmi' yapar. Hem dindâr olsun, hem de câmi' yapmasın, bu olacak şey değildir" (Ayverdi 1966: 84) sözleriyle konuya getirdiği önyargı hakkında şüphe bırakmaz. Nitekim, imaretin ana yapısının bir cami değil zaviye olduğu, hem yapının mimari özelliklerinden hem de imaretin gelirlerini ve işleyişini tesis eden vakfiyeden çok net anlaşılmaktadır. Bununla beraber, Yeşil Cami'nin de arasında bulunduğu erken Osmanlı dönemi (14.-15. yüzyıl) zaviyelerini

zaviye olarak adlandırmaktaki süregelen isteksizlik, zaviye yerine “zaviyeli cami” (Eyice 1962-63), “tabhaneli cami” (Acar 2013) gibi sorunlu ibarelerin kullanılması, özellikle tipoloji konusunu irdeleyen mimarlık tarihçileri arasında 20. yüzyılın ortalarından bugüne kadar süren yaygın bir durumdur...” (Pancaroglu, 2019, s. 183).

Bu tür yapıların XIV. ve XV. yüzyıla kadar olanları tarihsel kaynaklarda *zaviye, ribat, hânikah, imaret, tekke, dergâh, medrese* ve *asitâne* gibi çeşitli kavramlarla anılmıştır. Tüm İslam ülkelerinde görülen bu tür tasavvuf yapıları için en fazla *zaviye* kavramı kullanılırken, özellikle XV. yüzyıldan sonra Osmanlı kaynaklarında *imaret* kavramına da sıkça yer verilmiştir (Ocak, 1978, s. 248-249; Pancaroglu, 2019, s. 183).

Bursa Orhan Gazi İmaret, İznik Nilüfer Hatun İmaret ve Ankara Karacabey İmaret gibi benzer planlı bazı yapılar kitabesinde, vakfiyesinde ya da dönem kaynaklarında imaret olarak tanımlanmıştır. İşlevleri değiştirilen aynı plan şemasındaki bazı yapılar da halk arasında cami olarak tanınmaya başlamış ve kaynaklara bu şekilde geçmiştir (Eyice, 1963, s. 23). Tez konumuz olan ve bugün Yeşil İmaret Camii veya Yahşi Bey Camii adıyla bilinen zaviye planlı yapı ise Halil Yahşi Bey’in 1441 tarihli vakfiyesinde *zaviye* olarak tanımlanmıştır. Ancak vakfiyede zaviyenin işlevine yönelik verilen bilgiler dikkate alındığında yapı hem imaret hem de zaviye tanımına uymaktadır:

“Yine Vâkıf; mezkur zaviyede biri sabah biri akşam olmak üzere her gün ikidefa yemek pişirilmesini ve bu yemekten fakara, ağniya, yerliler ve misafirlerden zaviyede hazır olanların kaffesine itam ve ikram edilmesini ve zaviyede imam olan zatın kitabet hizmetini de görüp varidat ve sarifiyatı yazmasını ve bütün sarfiyatdan zaviye şeyhini ve imamını haberdar etmesini...” (Ertekin, 2015, s. 39).

Vakfiye haricinde yapıya ilişkin en eski bilgileri aktaran *Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi* de yapının günümüze kadar hem yeşil ile bağdaştırılmasına hem de camiye dönüştürülmüş bir imaret olarak tanımlanmasına sebep olmuştur (Evliya Çelebi, 2005, s. 87). Bu plan şemasındaki yapılar akademik çalışmalarda *zaviye, imaret, zaviyeli cami, tabhaneli cami, ters T planlı cami* ve *Bursa tipi cami* gibi çeşitli şekillerde

adlandırılmıştır (Eyice, 1963, s. 88; Acar, 2013, s. 320; Budak, 2016, s. 22). Ömer Lütfi Barkan ise bu tipteki yapıları Osmanlı Devleti'nin iskân politikasını destekleyen çok işlevli yapılar olarak değerlendirmiştir (Barkan, 1974, s. 279-386).

Oya Pancaroğlu, 'Bursa Yeşil Cami İnşa Kitabesinde Hiyerarşik İmgeleme' başlıklı makalesinde, vakfiyesinde zaviye olduğu belirtilen yapıdan Yeşil Cami adıyla bahsetmesinin nedenini yapının literatüre yerleşmiş olan adına bağlamıştır (Pancaroğlu, 2019, s. 183). Bu tez çalışmasında ise günümüzde Yeşil İmaret Camii ve Yahşi Bey Camii olarak bilinen yapı dönemine ait ulaşılan tek belge olan Halil Yahşi Bey'in 1441 tarihli vakfiyesinde zaviye olarak tanımlanmasından dolayı Tire Yeşil Zaviye olarak adlandırılmış ve benzer işlevli yapılar için zaviye kavramı kullanılmıştır.

2.2. ERKEN OSMANLI ZAVİYELERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE İŞLEVİ

Anadolu Selçuklu Devleti dağıldıktan sonra bağımsızlık mücadelesine girişen Anadolu beylikleri, otoritelerini güçlendirmek için sahip oldukları topraklarda yaşayan şeyh ve dervişlerden maddi ve manevi yönden faydalanmayı hedeflemiş, bu sebeple de tekke ve zaviye yapılarını inşa ettirmişlerdir. Şeyh ve dervişlere gösterilen bu ilgi yalnızca siyasi gayelerle sınırlı kalmayıp dini açıdan da önemli olmuştur. Osmanlı Beyliği de bu kişilere ilgi gösteren beyliklerden biri haline gelmiştir (Ocak, 1978, s. 256). Erken Osmanlı dönemine ait kronikler ve vakfiyeler, beyliğin ilk mimari faaliyetlerinin zaviyelerden oluştuğunu göstermektedir. Bu yapılar özellikle şeyh ve dervişlerin müritleriyle birlikte barınması ve toplumun belli bir kesimine hizmet etmesi için inşa edilmiştir (Budak, 2016, s. 24). Tarihsel kaynaklara göre en erken örneklerinin Orhan Gazi dönemine ait olduğunu bildiğimiz bu tür yapılar, şeyh ve dervişler aracılığıyla halkın birliğini sağlamakla kalmayıp diğer beyliklerden alınan topraklarda yaşayan Müslüman halkın yeni otoriteye uyum sağlamasını da hızlandırmıştır. Ayrıca fethedilen toprakların iskân edilmesine de büyük katkı sunmuştur (Ocak, 1978, s. 257; Budak, 2015, s. 41).

Anadolu'da ve ilerleyen süreçte Balkanlarda yayılım gösteren zaviyeler genellikle farklı tarikatlara tahsis edilmiş olmakla birlikte kaynak yetersizliğinden dolayı Erken Osmanlı dönemindeki tarikatların dağılımı net şekilde incelenememektedir. Ancak, XIII.

yüzyıldan itibaren Anadolu'da Vefâî, Kalenderî, Yesevî ve Haydarî tarikatlarına ait zaviyelerin var olduğu bilinmektedir. Bunlara ek olarak XIII. yüzyılın ikinci yarısında Ahilere ait zaviyeler de yaygınlaşmaya başlamıştır (Ocak, 1978, s. 259). XIV. yüzyılın ünlü seyyahı olan İbn Battûta'nın Anadolu gezisi sırasında uğradığı pek çok kentte misafirperverliklerine dikkat çektiği Ahilerin zaviyesinde konaklaması da bu yayılımı kanıtlar niteliktedir (İbn Battûta, 2004, s. 404). Ahilere ek olarak aynı dönemlerde Rifâiyye tarikatına ait zaviyeler de yaygınlaşmaya başlamıştır. Rifâiyye zaviyelerinde de konaklayan İbn Battûta, onlardan Ahmedîler olarak bahsetmiştir (İbn Battûta, 2004, s. 261). Erken Osmanlı döneminde Anadolu'da zaviyeleri bulunan başka bir tarikat Kâzerûniyye tarikatıdır (Köprülü, 1969, s. 231). Buna ek olarak aynı dönemde zaviyelerinin varlığı bilinen diğer bir tarikat ise Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin 1273'teki vefatından sonra kurulan ve Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar gücünü koruyabilen hatta zaman zaman padişahlar tarafından da desteklenen Mevlevîlik'tir (Tanrıkorur, 2004, s. 468). Aynı dönemde Anadolu'da zaviyeleri bulunan ve en az Mevlevîler kadar güçlü ve nüfuzlu olan başka bir tarikat ise XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş-i Velî adına kurularak hızla yayılan Bektâşilik'tir. Tüm bunlara ek olarak XV. yüzyıldan itibaren Kadirî, Bayramî, Halveti ve Nakşibendi tarikatlarına ait zaviyeler de görülmeye başlamıştır (Ocak, 1978, s. 261; Yıldırım, 2019, s. 289-294).

Zaviyeler; bütün sosyal kurumlar gibi buldukları zamanın ve mekânın gerektirdiği toplumsal, ekonomik ve dini şartlara bağlı olarak tasavvufî fikirlerin yayılmasını ve yaşanmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Zaviyelerin kurulacağı alanlar ya tarikatların şeyhleri tarafından temin edilmiş ya da o bölgenin hükümdarı, devlet adamları veya zenginleri tarafından bağışlanmıştır. Kentlerde kurulan zaviyelerin masrafları genelde vakıflar ile karşılanırken bazen de devlet hazinesinden karşılanmıştır. Köylerde veya yol üzerinde kurulan zaviyeler ise Orta Çağ manastırlarında olduğu gibi etraflarındaki tarla, bağ, bahçe ve değirmen gibi yerlerdeki kendi üretimleriyle masraflarını karşılamıştır (Ocak, 1978, s. 261-262).

Şeyh ve dervişlerin müritleriyle birlikte yaşadıkları, bağlı oldukları tarikata göre hem dini ibadet ve ayinlerini gerçekleştirdikleri hem de evsizleri, fakirleri ve yolcuları misafir edip yemek verdikleri Erken Osmanlı dönemi zaviyeleri, küçük farklılıklar dışında benzer görevleri yaptıkları için yerel malzeme kullanımı ve süsleme anlayışı

dışında genellikle benzer bir mimari özellik taşımaktadır (Ocak, 1978, s. 264). Buna ek olarak, bu dönemin zaviyelerinden biri olan Tire Yeşil Zaviye'nin etrafında mutfak, depo, ahır, bahçe ve oturma alanlarıyla inşa edilmiş olması gibi birçok zaviyenin de benzer yapılarla birlikte inşa edilmiş olması muhtemeldir (Ertekin, 2015, s. 35).

Erken Osmanlı döneminde medreselerin etkili olamadığı yerleşimlerin toplumsal ve dini ihtiyaçlarının karşılanması zaviyeler tarafından üstlenilmiştir. Bununla birlikte medreselerdeki eğitimin belirli bir zümreyle sınırlı olmasından dolayı kentlerdeki dini eğitim de halka yeteri kadar ulaşamamış ve bu boşluk yine zaviyeler ile doldurulmuştur. Bu zaviyelerde, medreselerde görülen yüksek fıkıh ve kelâm konularının yerine halkın fikrî seviyesine göre konularla uğraşmıştır. Haliyle zaviyeler daha cazip bulan halk, şeyhleri dinlemeyi ve onlara bağlılıklarını sunmayı tercih etmiştir. Ayrıca buralarda yapılan ibadetler ve bazen mûsikî eşliğinde gerçekleştirilen ayinler de halkın katılmaktan zevk aldığı ruhsal bir tatmin kaynağı haline gelmiştir. Tüm bunlar, şeyh ve dervişlerin de ulemâya göre daha güçlü ve nüfuzlu olmasına sebep olmuş, mütevazî yaşam tarzları halkta saygı duygusu uyandırmıştır (Ocak, 1978, s. 267). Zaviyelerin önemli bir hizmeti de yeni fethedilen yerlerin daha hızlı İslamlaşmasını sağlamak olmuştur. Çünkü şeyhler, din ve mezhep farkı gözetmeksizin ihtiyaç sahiplerine yardım ederek İslamiyet'i gayrimüslimler için cazip hale getirmiş ve bu durum Müslümanlığı kabul etmelerini veya Müslüman ahali ile barış içinde yaşamalarını kolaylaştırmıştır (Turan, 2014, s. 387).

Zaviyeler, toplumsal hayata da önemli katkılar sunmuştur. Özellikle yolculara ücretsiz olarak yeme içme ve konaklama sağladıkları için hem ticaretin hem de seyahatlerin düzenli şekilde ilerlemesini sağlamışlardır. Ayrıca yoksullara da ücretsiz yemek verilmesi, fakir tabakanın da zaviyeleri birer sığınma yeri olarak görmesine sebep olmuştur (Ocak, 1978, s. 268).

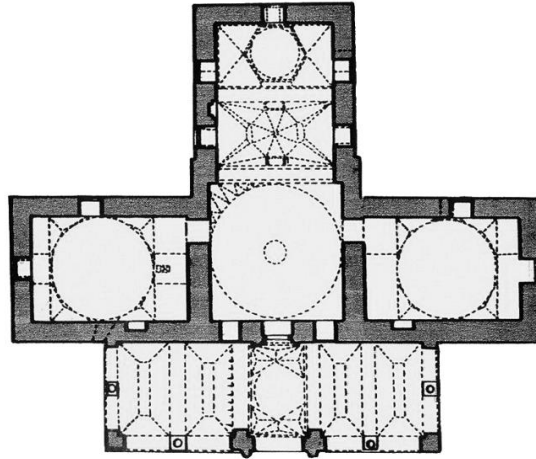
2.3. ZAVİYE YAPILARININ GENEL PLAN ÖZELLİKLERİ

Zaviye planı Erken Osmanlı dönemi dini mimarisinde, özellikle de Bursa'da sıkça karşılaşılan bir plan şemasıdır. Bu plan şeması dört eyvanlı ve ortası avlulu yapı tipinden doğmuştur. Zaviyeler için kullanılan bu plan şemasındaki yapıların en erken

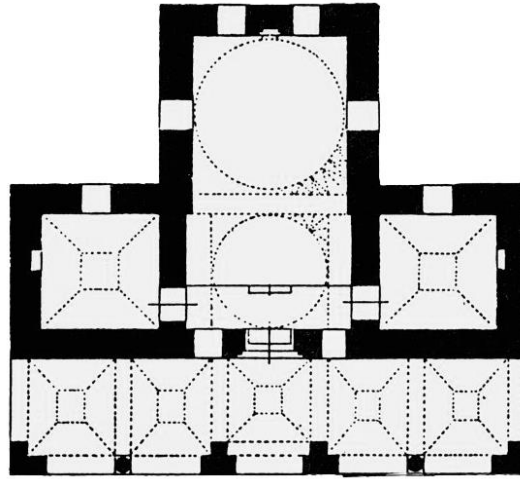
örnekleri İslam öncesinde Orta Asya’da görülmüş ve Türkler ile Anadolu’ya taşınarak geliştirilmiştir (Eyice, 1963, s. 14-15). Osmanlı’da erken dönemden itibaren tercih edilen zaviye planı, XIV. yüzyılın ilk yarısından XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar uygulanmış ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1560) döneminde terk edilmiştir. Erken Osmanlı döneminde görülen zaviye planlı yapılar genellikle aynı ekseninde, birbirinden geniş bir kemerle ayrılan, üzerleri kubbeyle örtülü iki mekân ve bu mekânların giriş tarafında olanının iki yanına bitişik olarak yerleştirilmiş kubbe veya tonoz ile örtülü daha küçük mekânlardan ve giriş cephesine eklenen son cemaat yerinden oluşmuştur (Eyice, 1963, s. 5).

Zaviye planlı yapılarda genellikle aynı ekseninde yer alan büyük mekânlardan cümle kapısına en uzak olanı mihrap eklenerek ibadet mekânı olarak düzenlenmiştir. Ayrıca istisnalar olmakla birlikte bu mekânın zemini genelde diğerlerine göre daha yüksek tutulmuştur. Süsleme açısından da ibadet mekânı diğer mekânlara göre daha zengin işlenmiştir (Eyice, 1963, s. 6). Cümle kapısından girince ulaşılan ilk mekânın kubbesi çoğu örnekte diğerlerine göre daha yüksek ve geniş tutulmuştur. Bazı örneklerde de bu mekânın merkezine şadırvan yerleştirilmiştir. Bu mekânın iki yanına yerleştirilen daha küçük boyutlu mekânlara da genellikle buradan giriş sağlanmıştır. Özellikleri dolayısıyla bir dağılım merkezi işlevi gören bu mekân *sofa*, *kapalı avlu* veya *iç avlu* olarak adlandırılmıştır (Acar, 2013, s. 304; Eyice, 1963, s. 7). Kapalı avluya iki yandan bitişik olan mekânlara genellikle konaklamaya uygun olarak birer ocak, dolap ve nişler eklenmiştir. Bu özelliği nedeniyle de misafirhane veya dinlenme yeri gibi işlev gören ve ibadet mekânıyla doğrudan bağlantısı bulunmayan yan mekânlara *tabhâne* adı verilmiştir. (Eyice, 1963, s. 8-9).

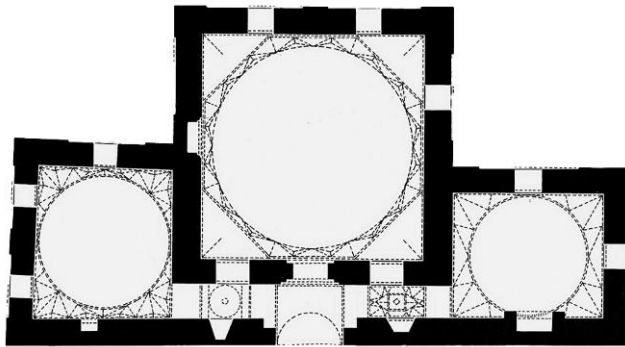
Zaviye planlı yapıların giriş cephesine yerleştirilen son cemaat yeri uygulamaları ise Osmanlı mimarisinin gelişmesine paralel olarak çeşitlilik kazanmıştır. Genellikle kubbe veya tonoz ile örtülen son cemaat yerinde, merkezdeki birim çoğu örnekte daha yüksek tutulmuştur (Acar, 2013, s. 305). Bu tipteki yapılar genelde minaresiz olarak inşa edilmiştir. Ancak birçoğuna sonradan minare eklendiği gibi İznik’teki Nilüfer Hatun İmareti ve Yakup Çelebi Zaviyesi ile Yenişehir’deki Postınpuş Baba Zaviyesi gibi ilk inşasından itibaren minaresiz olarak günümüze ulaşan örnekler de vardır (Çizim 1-3) (Eyice, 1963, s. 9; Budak, 2016, s. 23).

Çizim 1. İznik Nilüfer Hatun İmaret Planı (Eyice, 1963, s. 66)

Çizim 2. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi Planı (Eyice, 1963, s. 66)

Çizim 3. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi Planı (Karakaya, 2007b, s. 334)

Erken Osmanlı döneminde inşa edilen yapı türlerinin çoğunda olduğu gibi zaviye planlı yapıların duvar örgüsünde de malzeme olarak genellikle taş ve tuğla alması kullanılmıştır. Bazı yapıların duvar örgüsünde düzgün kesme taş kullanımına da yer

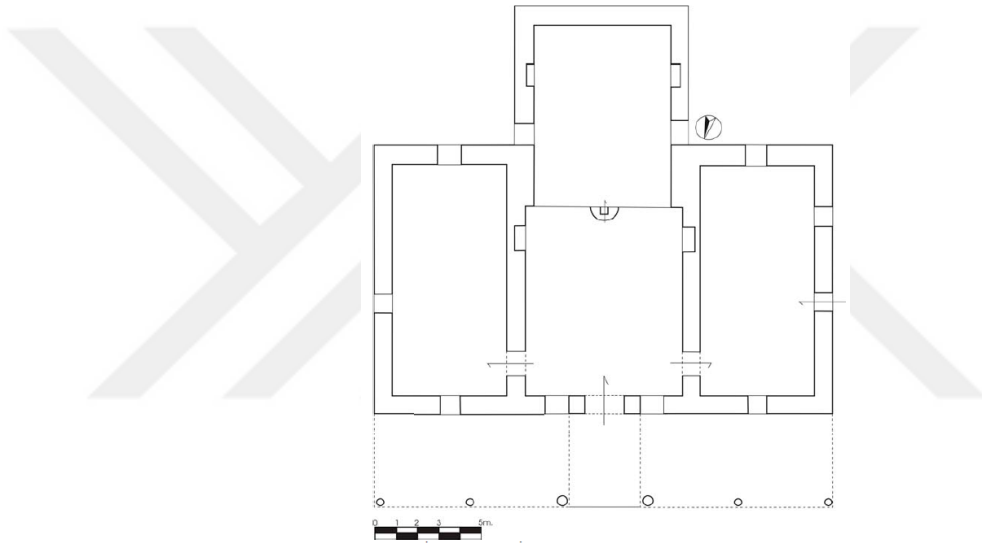
verilmiştir (Eyice, 1963, s. 11). Taş ve tuğlanın haricinde yapıların çeşitli yerlerinde mermer ve ahşap malzeme de kullanılmıştır. Ancak bu tipteki yapılar genellikle dayanıksız malzemelerle inşa edildikleri için zaman içinde kısmen tahrip olmuş veya tamamen yıkılmıştır. Tahrip olanlar ise geçirdikleri tamir sürecinden sonra genelde orijinal işlevinden ve görünümünden uzaklaşmıştır (Güray Gülyüz, 2016, s. 398).

2.4. İLK OSMANLI ZAVİYELERİ

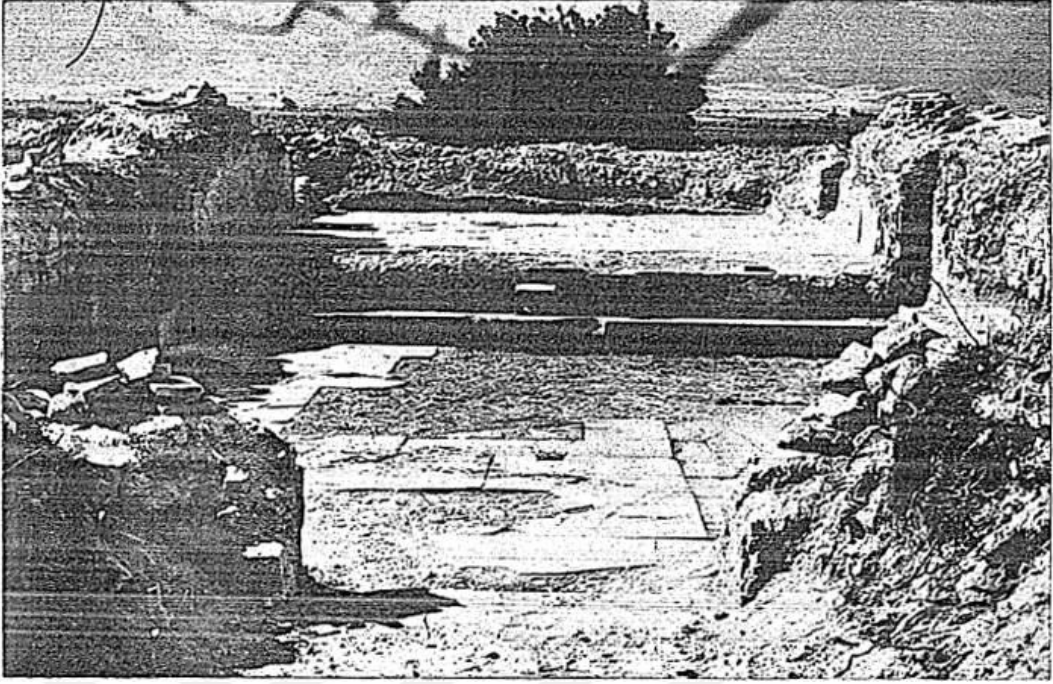
Erken Osmanlı döneminde inşa edilmiş zaviye planlı yapıların bilinen en erken örnekleri Orhan Gazi (1324-1362) dönemine aittir. Orhan Gazi tarafından İznik surları dışında Yenişehir kapısı önünde inşa ettirilmiş olan yapı, bu plan şemasındaki yapıların ilki kabul edilmektedir (Aslanapa, 1965, s. 23; Acar, 2011, s. 39; Budak, 2015, s. 41). Tamamen yıkılmış durumdaki yapının kalıntıları Oktay Aslanapa'nın öncülüğünde 1963 yılında başlatılan kazı çalışmasıyla ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 1). Oktay Aslanapa, yapıyı Sultan Orhan İmaret Camii adıyla tanıtmakta ve yan mekânlı Osmanlı camilerinin öncüsü olarak kabul etmektedir (Aslanapa, 1965, s. 17). Ayrıca Orhan adının da geçtiği parçalanmış durumda bulunan kitabeden hareketle yapının 1335 yılında, İznik kenti içindeki ilk cami olan 1334 tarihli Hacı Özbek Camisi'nden bir yıl sonra inşa edilmiş olabileceğini belirtmektedir (Aslanapa, 1965, s. 23-25; Acar, 2011, s. 45).

Zaviye planlı yapı, merkezde yer alan dikdörtgen iki ana mekân ile bu mekânların yanlarına yerleştirilmiş dikdörtgen birer tabhâne ve 6 devşirme sütunlu son cemaat yerinden oluşmaktadır (Çizim 4). Moloz taş ve tuğla malzemeyle inşa edilmiş olan yapının örtü sistemi net olarak bilinmemekle birlikte duvarlarda kullanılan dayanıksız malzemeden dolayı kubbe ve tonoz yerine düz veya dik ahşap çatı kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Aslanapa, 1965, s. 25). Giriş eksenindeki ilk mekân olan iç avlunun zemini aynı eksendeki diğer mekândan ve tabhânelere bir miktar alçak tutulmuştur. Tabhânelere geçişler iç avludan sağlanmıştır. Yapının mihrabına ve minaresine ilişkin ise herhangi bir iz bulunamamıştır (Aslanapa, 1965, s. 23). Kazı çalışmaları sırasında geometrik ve bitkisel süslemeli alçı dekor parçaları ile yeşil ve firuze renkli altıgen çini kalıntılarına rastlanmıştır (Fotoğraf 2). Altıgen çinilerin, ibadet

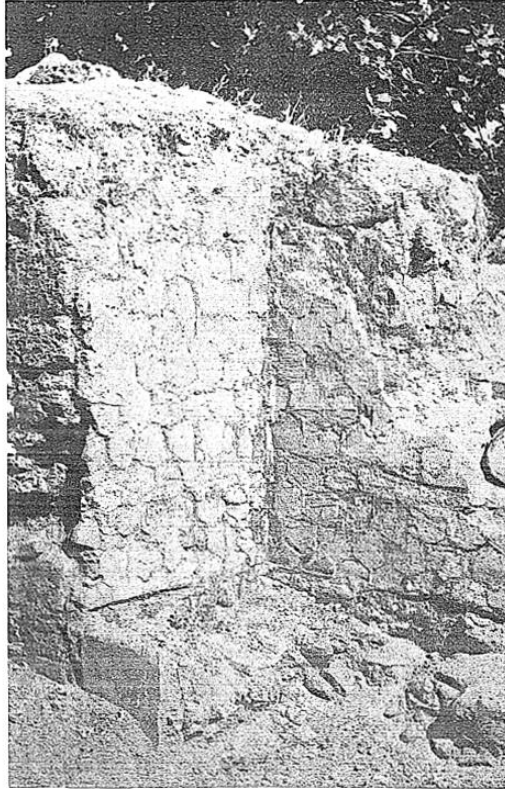
mekânı olarak kullanılmış olması muhtemel olan ikinci ana mekânın güney duvar kalıntılarında bulunması, bu duvarın çinilerle kaplı bir mihrap duvarı olabileceğini düşündürmektedir (Aslanapa, 1965, s. 17). Yapıdan imaret olarak bahseden Âşıkpaşazâde ve Neşrî, Orhan Gazi'nin imaretin şeyhliğini Edebâli'nin müridi olan Hacı Hasan'a verdiğini, ayrıca Orhan Gazi'nin imaretin inşası tamamlandıktan sonra pişirilen yemekleri kendi elleriyle paylaştığını belirtmektedirler (Neşrî, 1949, s. 163; Âşıkpaşazâde, 2013, s. 93). Bu tarihsel bilgiler, yapının ibadethane olarak kullanılmasının yanı sıra halka açık bir mutfak olarak da hizmet verdiğini düşündürmektedir.

Çizim 4. İzmit Orhan İmaret (Acar, 2011, s. 40)

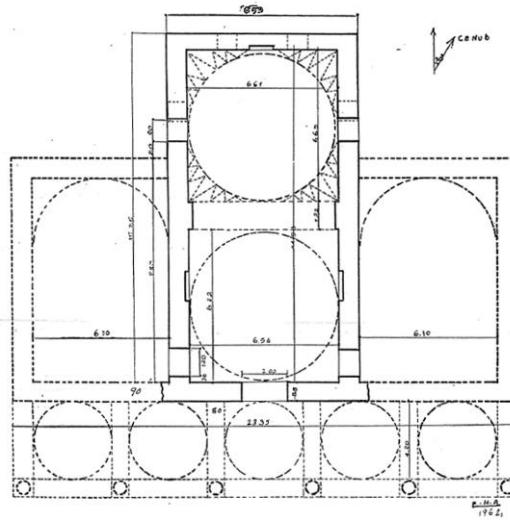

Fotoğraf 1. İznik Orhan İmareti Kuzeyden Görünüş (Aslanapa, 1965, s. 22)

Fotoğraf 2. İznik Orhan İmareti'nin İkinci Ana Mekânında Yer Alan Çini Levha Kalıntıları (Aslanapa, 1965, s. 21)

Bilecik'teki Orhan İmareti, İznik'teki yapıda uygulanan planın gelişmiş halini yansıtmaktadır (Çizim 5). İnşa tarihi net olarak bilinmeyen yapı, işçilik ve boyut açısından İznik'teki Orhan İmareti ile benzerliğinden dolayı XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiş ve Orhan İmareti olarak adlandırılmıştır (Parla, 2003, s. 342). Bilecik'in eski kent merkezinde yer alan yapının bugün yalnızca merkezdeki mekânlarının bir kısmı ayakta (Fotoğraf 3) (Eyice, 1963, s. 34). Tabhâneler ve beş bölümlü son cemaat yeri tamamen yıkılmıştır. Bu yapıda, merkezdeki mekânlar kare planlı olup kubbeyle örtülmüştür. Tabhâneler, burada da dikdörtgen planlıdır ancak kalıntılar tonoz ile örtülü olduklarını göstermektedir (Aslanapa, 1965, s. 28; Eyice, 1963, s. 35). Ayrıca tabhâneler, ikişer sütuna oturan kemerli bir düzenlemeyle de üç açıklıklı şekilde ikiye bölünmüştür. Yapı, bu özelliğiyle zaviye planlı yapılar arasında üniktür. Tabhânelerin kuzey duvarlarının eksenine ocak nişleri açılmıştır. Ayrıca batı tabhânenin güney duvarının doğusunda dışa açılan bir giriş açıklığı tespit edilmiştir. Beş bölümlü son cemaat yerinin yan birimleri kubbe, merkez birimi ise tonoz ile örtülmüştür (Parla, 2003, s. 350-354).

Çizim 5. Bilecik Orhan İmareti Planı (Aslanapa, 1965, s. 30)

İznik'teki yapıda olduğu gibi zemini iç avludan daha yüksek olan ibadet mekânının güney duvarının ekseninde dikdörtgen bir mihrap nişi vardır. Nişin iki yanında ise üst seviyede birer kare pencere yer almaktadır. Mihrap nişinin çevresindeki alçı kalıntıları, mihrabın ince sütunceler ile sınırlandırıldığını ve beş sıra mukarnaslı bir kavsaraya sahip olduğunu düşündürmektedir (Parla, 2003, s. 345). Kesme taş, moloz taş ve tuğla

malzemelerin kullanıldığı yapıda almaşık duvar örgüsü uygulanmıştır. Çeşitli yerlerde devşirme malzemelere de yer verilmiştir (Karakaya, 2007a, s. 387).

Fotoğraf 3. Bilecik Orhan İmareti Genel Görünüm (www.trthaber.com, 2024)

Yıldız Demiriz, 1967’den 1985’e kadar birkaç kez Bilecik Orhan İmareti’ni incelemiş ve çektiği fotoğraflarla yeteri kadar korunamayan yapının ve içindeki süslemelerin zaman içinde yok oluşunu kaydetmiştir. Yapının merkezindeki iki mekânı birbirinden ayıran ve üzerinde XIV. yüzyılın ilk yarısından kalma nadir malakâri süslemeler barındıran büyük kemer önemli ölçüde yıkılmıştır. Demiriz, bu süslemelerin yapının bütün örtü sistemini kapladığına dair izler olduğunu belirtmektedir (Demiriz, 1990, s. 166; Parla, 2003, s. 343). Yıkılmış durumdaki kemerin doğudaki ayağının iç yüzeyinde yarısı yok olmuş bir şemse motifi seçilebilmektedir. Kemer ayağının yan yüzeyinde ise malakâri tekniğinde yazı kalıntıları görülmektedir (Fotoğraf 4-5). Yapıdaki başka bir süsleme ise tabhâneye geçişi sağlayan ancak duvar örülerek kapatılmış durumda olan açıklıklardaki kemerlerin iç yüzeylerinde yer alan kalem işleridir.¹² Siyah konturlu bir

¹² Kalem işi kavramı, sıva üzerine boya ile uygulanan süslemeler için sonradan kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı kaynaklarında bu tür süslemelerden “kalemkâri” ve “nakış” olarak bahsedilmektedir. Bu

çerçeve içinde ve zemini dolduracak şekilde işlenmiş nakışlar dönemin üslubunu yansıtmaktadır (Fotoğraf 6). Demiriz, kıvrık dallar üzerindeki dilimli rumilerden oluşan bu nakışların Osmanlı sanatının en eski örnekleri olabileceğini öne sürmüştür (Demiriz, 1990, s. 167).

Fotoğraf 4. Büyük Kemerin 1967'deki Durumu (Demiriz, 1990, s. 168)

Fotoğraf 5. Büyük Kemerin 1972'deki Durumu ve Şemse Motifi (Demiriz, 1990, s. 167)

Fotoğraf 6. Duvar Örölmüş Doğu Tabhâne Kemerindeki Nakışlar (Demiriz, 1990, s. 171)

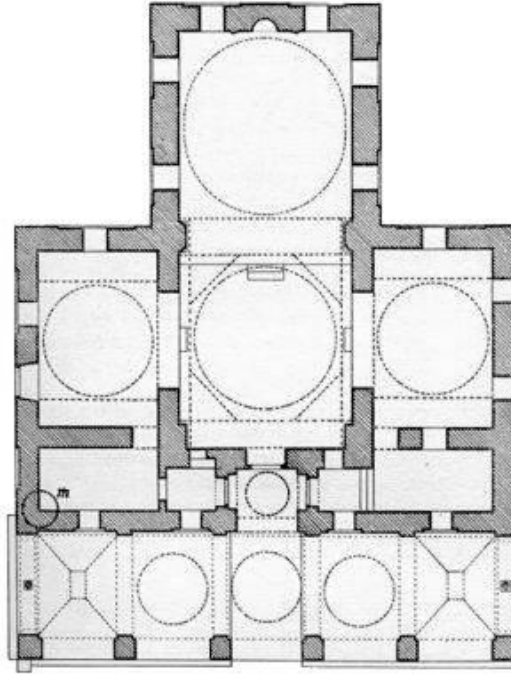
Orhan Gazi döneminde yapılmış ve onun adını taşıyan başka bir yapı ise Bursa Orhan İmaretî'dir. Cümle kapısının üzerinde yer alan Arapça kitabeye göre imaret olarak belirtilen yapı, Orhan Gazi tarafından 1339 yılında inşa ettirilmiş ancak Karamanoğullarının 1413'te yakması üzerine I. Mehmed'in emriyle 1417 yılında onarılmıştır (Çetintaş, 1946, s. 17; Yavaş, 2007, s. 388).

Fotoğraf 7. Bursa Orhan İmaretî'nin Kuzeydoğudan Genel Görünümü
(<https://alanbaskanligi.bursa.bel.tr>, 2024)

Bu yapının planı, Orhan Gazi'nin diğer zaviye planlı yapılarından farklı olarak tabhânelere geçişin sağlandığı giriş bölümlerine sahiptir (Çizim 6). Bu giriş bölümlerinin kullanılmasıyla, tabhânelerin giriş eksenindeki mekânlarla olan bütünlüğü azaltılmıştır. Minare, doğudaki giriş bölümünün kuzeydoğu köşesinde yükselmiştir. Beş bölümlü son cemaat yerinin kemerleri kuzeyde kesme taştan 6 payeye oturtulmuş, köşelerdeki birimlerin doğu ve batı uçları ise birer devşirme sütun ve sütun başlığına oturan ikiz sivri kemer şeklinde düzenlenmiştir (Fotoğraf 7). Ayrıca son cemaat yerinin doğu ve batı uçtaki birimleri aynalı tonoz, diğerleri ise kubbe ile örtülmüştür. Kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiş olan yapının beden duvarlarında almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Geçirdiği onarımlar neticesinde yapının orijinal süslemeleri neredeyse tamamen kaybolmuştur. Bugün ayakta olan yapının Orhan Gazi dönemindeki ilk

örneklere göre oldukça ileri bir teknik sergiliyor olması yapının hangi hükümdarın dönemine ait olduğu konusunda tartışmalara sebep olmuştur (Çetintaş, 1946, s. 18; Eyice, 1963, s. 38; Ayverdi, 1966, s. 82).

Çizim 6. Bursa Orhan İmareti (Eyice, 1963, s. 69)

Osmanlı mimarisinde ilk ulu camilerin inşa edildiği I. Murad (1362-1389) dönemine kadar olan süreçte prestij yapısı olarak zaviyeler tercih edilmiştir (Kuban, 2007, s. 131; Gündüz, 2011, s. 159). Orhan Gazi döneminden sonra da zaviye inşasının yoğun şekilde devam etmesi, bu yapıların hâkimiyet alanını genişletmede önemli bir rolü olduğunun farkındalığını göstermektedir (Budak, 2016, s. 26). Zaviyeler, inşa edilmeye devam ettikleri XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürekli bir deneme içerisinde olmuştur. Bu tür yapıların ana şemasını oluşturan zaviye planı çoğu zaman korunsa da mekânların sayısında, boyutlarında ve örtü sistemlerinde gözle görülür farklar oluşmuştur. Bu farklılıklar malzeme kullanımına ve süslemelere de yansımıştır. Bir sonraki bölümde incelenecek olan Tire Yeşil Zaviye, bu plan şemasının Osmanlı mimarisi içinde ne denli farklı ve dinamik bir kullanım ve gelişim sürecine sahip olduğunu göstermektedir.

3. BÖLÜM

TİRE YEŞİL ZAVİYE

3.1. YAPININ KONUMU

Yeşil Zaviye, İzmir ilinin Tire ilçesine bağlı Cumhuriyet Mahallesi'nde, Tahtakale Caddesi ile Aydınolu Caddesi'nin kesiştiği noktada, kentin ticari dokusunun batısında ve kuzeyden güneye doğru hafif eğimle yükselen bir alanda yer almaktadır. Günümüz kadastro kayıtlarına göre, 1093 m²'lik bu alan;¹³ zaviye, şadırvan ve onları kuşatan çevre duvarı ile bu duvara bitişik iki çeşmeyi kapsamaktadır. Bugün alanın güneyinden Tahtakale Caddesi, doğusundan Aydınolu Caddesi, batısından ise Yahşibey Sokak geçmektedir. Kuzey yönde ise çevre duvarına bitişik inşa edilmiş konutlar yer almaktadır (Harita 2).

Harita 2. Yeşil Zaviye Uydu Görüntüsü (Google Earth, 2024)

3.2. YAPININ İSMİ VE İŞLEVİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR

İnşa kitabesi bulunmayan Yeşil Zaviye hakkında ulaşılan en erken kaynak Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 586 numaralı Mücedded Anadolu Sani adlı vakfiye

¹³ Taşınmaz No: 71449354, Pafta: 12, Ada: 12, Parsel: 23, Tapu Alanı: 1.093,19. Yapının, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre konum bilgisi TAKBİS üzerinden alınmıştır. Erişim: 14 Kasım 2022, <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/id/71449354/0/0/1668375526780>

defterinin 211. sayfa ve 205. sırasında kayıtlı olan H. 845/M. 1441 tarihli Halil Yahşi Bey'in Arapça vakfiyesidir. Mütercim Abdullah Tanrikulu tarafından Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş ve Levent Ertekin tarafından yayınlanmış olan vakfiyede adı belirtilmeyen yapıdan zaviye olarak bahsedilmektedir: “*Vakıf bu zâviyeyi; etrafındaki avlusu ile ve bu avlunun ithiva ettiği matbah, mahzen, ahur, bahçe ve buraya gelüp giden fukara ve mesakin, müsafirin ve mukiminin oturmaları için lazım gelen sair müştemelatile birlikte vakfeyleti*” (Ertekin, 2015, s. 35).

Yapıya dair ulaşılan diğer bir erken kaynak Evliya Çelebi'nin (1611-1684) *Seyahatnâmesi*'dir. Evliya Çelebi, 1671-1672 yılları arasındaki seyahatine denk gelen Tire ziyareti sırasında gördüğü bu yapıyı Cami-i Yeşil İmâret adıyla kaydetmiş ve önceden Mevlevîhâne olarak kullanılırken, bölgede cami bulunmamasından dolayı camiye dönüştürüldüğünü belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2005 s. 87). Bugün Tire Müftülüğünde Yahşi Bey Camii adıyla kayıtlı olan ancak yaygın kullanımda Yeşil İmaret olarak bilinen yapıyı yeşil rengiyle bağdaştıran ilk isim de Evliya Çelebi'dir:

“Câmi‘-i Yeşil İmâret mâ-tekaddem mevlevîhâne imiş. Mahallesinde câmi‘ olmamak ile câmi‘e münkalib etmişler. Ammâ yine yan soffaları ve mihrâb tarafı tabakaları yine mevlevîhâne tarzı üzre durur ve biri biri içinde hurde kubbeli gâyet musanna‘ câmi‘dir. Ve serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. Ve bir yeşil kâşîden yeşil zümürüd servmisâl minâre-i bâng-ı salâ-hânesi var. Gâyet ilm-i musîkîde üstâd-ı kâmil Dâvûdî savt-ı hazînli mü‘ezzinânları var” (Evliya Çelebi, 2005, s. 87).

Rudolf Mayer Riefstahl (1931, s. 33) 1929 yılında Güneybatı Anadolu'da yaptığı gezileri sırasında tuttuğu kayıtlardan oluşturduğu kitabında Yeşil Zaviye'yi Tire'deki en eski ve en önemli yapı olarak Yahşi Bey Camii adıyla tanıtmış ve çoğunlukla Yeşil İmaret olarak bilindiğini belirtmiştir. Ayrıca ziyareti sırasında yapının askerlerin kullanımında olduğundan ve bu nedenle içeriye girmesine izin verilmediğinden söz etmiştir. Ek olarak da herhangi bir kaynak belirtmeksizin yapının H. 735/M. 1335 tarihli bir kitabesi olduğunu öne sürmüştür. 1941 yılında İngilizceden Türkçeye tercüme edilen kitabında ise Riefstahl'ın belirttiği tarih hatalı olarak 725 şeklinde verilmiştir:

“Tirenin bütün binaları ikinci derecedeki eserlerdendir. Burada en eski ve en mühim bina Yahşi Bey Camiidir ki ekseriya buraya Yeşil İmaret derler. Askerler tarafından kullanılan bu binaya birçok tavsiye mektupları aldığım

halde girmeme müsaade etmediler. Burada anladığıma göre 725 tarihini taşıyan bir kitabe varmış” (Riefstahl, 1941, s. 26).

Halim Baki Kunter (1936, s. 339), makalesinde yapının sırlı tuğlalı minaresini Selçuklu minarelerine benzetirken, yapı için Yeşil İmaret ve Aydınoğlu Yahşi Bey Camii adını birlikte kullanmıştır. Robert Anhegger (1954, s. 155) hem Yeşil İmaret hem de Yahşi Paşa Camii adını kullanmış ve Tireli Şükrü Toprak Bey’den aldığı bilgiye dayanarak yapının 1446 yılında Mevlevîhâne olarak inşa edildiğini belirtmiştir:

“... yarım kubbeler Osmanlı mimarîsinde fetihten önce de kullanılmakta idi; meselâ Tire’de, aslen Mevlevîhâne olarak 845-1446 senesinde inşa edilen Yahşi Paşa Cami’i yahut Yeşil İmaret zikredilebilir. (Bu son mâlûmatı Tire’nin tarihi ile yakından meşgul olan tireli Bay Şükrü Toprak’a borçlu olub burada da ona teşekkür etmek istiyorum)” (Anhegger, 1954, s. 155).

Oktay Aslanapa ve Ernst Diez’in (1955, s. 303) ortak kitap çalışmasında ise yapının adı ve tarihi için Anhegger referans alınarak aynı bilgiler verilmiş fakat yapının ilk olarak semâhâne işleviyle inşa edilip sonradan cami işleviyle kullanıldığı fikri öne sürülmüştür. Ayrıca yapının Türk mimarisindeki yarım kubbe kullanımının ilk örneği olduğuna dikkat çekilmiştir:

“Türk mimarisinde ilk yarım kubbe İstanbulun zaptından önce Tire’de 1446 tarihli Yeşil İmaret veya Yahşi paşa camiinde görülmektedir. Bu bina aslen Semahane olarak yapılmış sonra cami diye kullanılmıştır” (Aslanapa, Diez, 1955, s. 303)

Oktay Aslanapa (2004, s.72), başka bir kitabında Yeşil İmaret Camii adını kullanmış ve 1441 tarihini vermiştir. Faik Tokluoğlu (1957, s. 14), yapıyı Yeşil İmaret: Yahşibey Camii adıyla tanıtmış ve gerek mimari planı gerekse iç süslemeleriyle Türk mimarisinin önemli bir eseri olduğunu belirtmiştir. Suut Kemal Yetkin (1959, s. 87; 1962, s. 113), Yeşil İmaret Camii adıyla bahsettiği bu yapının Sinân-ı Atîk tarafından inşası tamamlanan Fatih Camii ile aynı evrimsel sürecin parçası olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Fatih Camii’nden önce inşa edilmiş olan yapının, yarım kubbe kullanımında Sinan-ı Atik’e ilham vermiş olabileceği fikrini öne sürmüştür:

“Fatih Camii ile aynı evrim sürecini yaşayan ve o camiden önce yapılmış dikkat çekici başka bir yapı da Tire’deki Yeşil İmaret Camii’dir. Sinan-ı Atik’in bu küçük abideyi görüp görmediğini bilmiyoruz, ancak büyük mimar Üç Şerefeli Camii’nin iç mekânının nasıl genişletileceği ile meşgulken

olasılıkla bu camideki yarım kubbe kullanımından ilham almıştır” (Yetkin, 1959, s. 87).

Semavi Eyice (1963, s. 40; 1993, s. 73), hem makalesinde hem de ansiklopedi maddesinde zâviye-cami şeklinde tanımladığı Yeşil İmaret’in tekke olduğuna dair rivayetler olduğunu belirtmiş ve dilimli yarım kubbe ile örtülü olan yarım sekizgen planlı ibadet mekânını kilise apsislerine benzetmiştir:

“1441 e doğru Halil Yahşi Bey tarafından yapılan bu zâviye-camiin de aslında tekke olduğu yolunda bir rivâyet vardır. Bir dereceye kadar Edirne’de Beylerbeyi İmareti ile bazı benzerlikler gösteren bu eserde yanlarda kubbeli birer hücre, ortada kubbe ile kapalı avlu vardır. Esas ibadet mekânı ise kilise mihrapları şeklinde köşeli olup, bu kısmın üzeri bir yarım kubbe ile örtülüdür” (Eyice, 1963, s. 40).

Tülay Ergil (1969, s. 120), makalesinde Yeşil İmaret ve Yahşi Bey Camii adını birlikte kullananlardan olup, yapının semâhânedan camiye dönüştürüldüğü fikrine o da katılmıştır. Ayrıca yapıyı Tire’de bulunan camiler arasında yan mekânlı tek örnek olarak belirtirken, Türk mimarisindeki ilk yarım kubbe kullanımına da dikkat çekmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi (1972, s.542), kitabında yapıyı Yeşil İmaret Camii adıyla tanıtmış ve küçük boyutlu olmasına karşın minare ve iç mekân süslemeleri ile Tire’deki büyük eserlerden biri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca incelemeleri sırasında müze olarak işlev gören yapıda tekke eşyalarının sergilendiğine dair bilgi vermiştir.

İnci Aslanoğlu (1978, s. 36), kitabında Yahşi Bey Camisi adını kullanırken minaresindeki sırlı tuğlalardan dolayı yapıya Yeşil İmaret dendiğini ve Tire’deki en önemli yapılardan biri olduğunu belirtmiştir. Yıldız Demiriz (1979, s. 642), kitabında imaret-cami işleviyle tanıttığı yapı için Yeşil İmaret ve Yahşi Bey İmareti adını birlikte kullanmıştır. Mehmet Ali Demirbaş (1994, s. 25), bildirisinde imaret işleviyle üzerinde durduğu yapı için Yahşi Bey İmareti adını kullanmıştır.

Mehmet Sami Bayraktar (1996, s. 9-10) yüksek lisans tezinde Yahşi Bey Camii ve Yeşil İmaret Camii adını birlikte kullanmış ve yapının ilk olarak Mevlevî zaviyesi işleviyle inşa edilip sonradan camiye dönüştürüldüğü görüşünü kabul etmiştir. Ayrıca yapının yemek hizmeti veren bir imaret işlevinde olabileceğini belirtmiştir. Gül Güney (1998, s. 93-94) de yüksek lisans tezinde yapıyı Yahşi Bey Camii olarak tanıtanlardan ve minaresindeki sırlı tuğlaların renginden dolayı yapıya Yeşil İmaret dendiğini

belirtenlerdendir. Ayrıca, zaviye planlı yapının doğu ve batı bölümlerinin semâhâne olduğunu, minarenin ise sonradan eklenerek yapının zaviyeli camiye dönüştürüldüğü fikrini öne sürmüştür. Ek olarak yapının doğusunda bugün ayakta olmayan bir imaret olduğunu iddia etmiştir. Mehmet Önder (1999, s. 255), müzelerle ilgili kitabında İmaret Camii adını kullanarak yapının bir dönem müze olarak işlev gördüğüne dikkat çekmiştir. Yıldırım Özbek (1999, s. 498), doktora tezinde Yeşil İmaret adıyla bahsettiği yapı için zaviye tanımını kullanmış ve ibadet mekânını beşgen planlı olarak belirtmiştir. Şenay Özgür (2002, s. 455) Tire'deki minarelerle ilgili bildirisinde Yahşi Bey Camii ve Yeşil İmaret adıyla ele aldığı yapının minaresini kaynak belirtmeksizin 1426 yılına tarihlendirmiştir.

Doğan Kuban, 'Osmanlı Mimarisi' başlıklı kitabında Yeşil İmaret ve Yahşi Bey İmareti adını kullanırken, minarenin sonradan eklendiğini öne sürmüş ve yapının özgün halini yansıtmadığını savunmuştur (Kuban, 2007, s. 120):

“Bu yapının özgün durumunu korumadığını ve girişin doğusundaki minarenin sonradan eklendiğini gösteren şey, planda minareye varmak için yapılan garip koridordur. Bu, giriş aksının iki tarafının asimetrik oluşu ve Osmanlı döneminde hiç görülmemeyen bir anomalinin açıkça gösterdiği gibi, son cemaat yerinin sonra yapıldığının kanıtıdır” (Kuban, 2007, s. 120).

Türkan Acar (2011, s. 414) ise doktora tezinde yapıyı Yahşi Bey İmareti/Camii adıyla tanıtırken vakfiyesinde Mevlevî zaviyesi olarak yapıldığına dair bilgi olduğunu belirtmiştir. Ancak vakfiye tercümesi incelendiğinde Mevlevîlik ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.

İlk olarak zaviye olarak inşa edilen yapının cami işlevine yönelik en erken bilgilere Evliya Çelebi'den ulaşılmaktadır. Yapıya cami işlevinin verildiği net tarih bilinmemektedir ancak Evliya Çelebi'nin 1671-1672 yılları arasındaki Tire ziyaretinden önce olduğu anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, 2005, s. 87). Bu tarihten itibaren cami işleviyle kullanılan yapı, icra vekilleri heyetince çıkarılan 4 Temmuz 1935 tarihli kararname¹⁴ ile müze statüsü kazanmıştır (Fotoğraf 8). 1971 yılında inşa edilen Tire Müzesi'nin açılmasıyla ise yapı tekrar cami işlevine döndürülmüş, burada sergilenen arkeolojik ve etnografik eserler de yeni müzeye taşınmıştır (Önder, 1999, s. 255; Çiçek,

¹⁴ Bkz: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (Fonlar: 30-18-1-2), Kutu: 57, Gömlek: 61, Sıra: 4, 04.07.1935.

2015, s. 18). Yapının müze olarak kullanıldığı döneme dair bilgilerimiz kısıtlı olmakla birlikte Ekrem Hakkı Ayverdi, 1969 yılındaki incelemeleri sırasında müze olarak kullanılan yapıda sergilenen eserlerin çeşitliliğini şu şekilde eleştirmiştir: “Sırası gelmişken şunu da söyleyeyim ki, plâstik kabdan lâmba altına, tabloya kadar, tasavvur edilebilen her nesneyle, cidden bir bit pazarı manzarası gösteren bu müzede güzel levhalar, yazılar, tekye eşyası gibi ‘alâkayı câlib olanlar da bulunmaktadır” (Ayverdi, 1972, s. 547).

T. C.
BAŞBAKANLIK
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

KARARNAME

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAHİZAT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube :
Sayı :
2
3008

İzmirin Tire Kasabasında eski eserlerden Aydınoğlu Yahşi Bey Caminin, şimdi ve gelecekte yapılacak her türlü tamir ve koruma masrafları vakıftan verilmek kaydıyla, müze yapmak üzere mahallî Maarif Müdürlüğü emrine verilmesi; Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 2/7/935 tarih ve 73 sayılı tezkerosile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 4/7/935 de onanmıştır.

4/7/935

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Ba. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
Y. İmni E. Sarıoğlu K. Atatürk S. Kaya

Ha. V. Ma. V. Mi. V. Na. V.
R. Aras İ. Ögüt S. Arısoy A. Çetinkaya

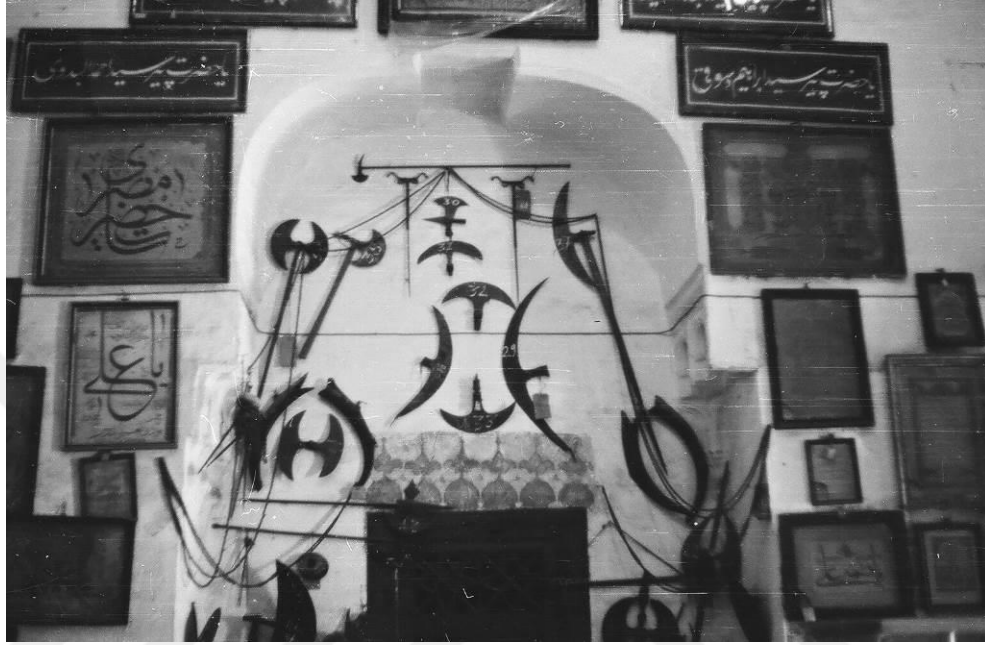
İ. V. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.
M. İ. Ögüt İ. R. Ögüt Kanatlıoğlu M. İ. Ögüt

030 18 01 02 57614

Fotoğraf 8. Yahşi Bey Camii'nin Müze Olarak Kullanılmasına İlişkin 4 Temmuz 1935 Tarihli Kararname (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile Salt Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan ve Yeşil Zaviye'nin müze işleviyle kullanıldığı döneme ait olan fotoğraflarda sergilenen eserlerin ağırlıklı olarak tekke eşyalarından oluştuğu görülmektedir. Özellikle iç

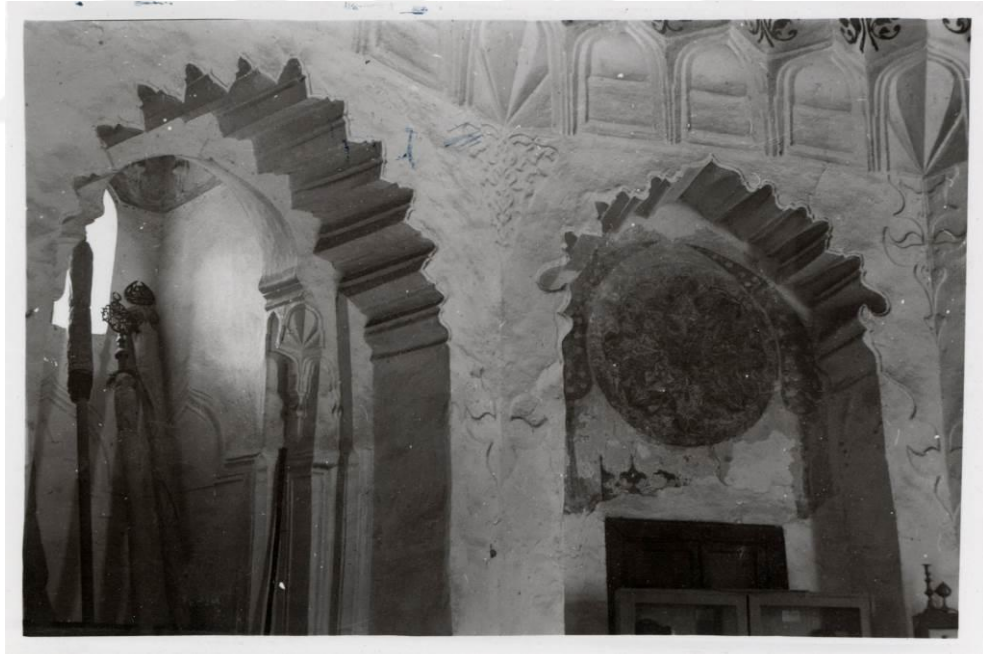
avlunun doğu ve batı duvarlarını gösteren fotoğraflarda Bursa kemerli nişlerin i yüzeylerine çeşitli teber ve mttekaların, nişlerin çevrelerine ise yazılı levhaların asıldığını görmek mümkündür (Fotoğraf 9-10). Mihrap nişinde ise çeşitli alem ve sancakların yer aldığı görülmektedir (Fotoğraf 11).

Fotoğraf 9. Yeşil Zaviye Müze İşlevindeyken Sergilenen Eserler
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 10. Yeşil Zaviye Müze İşlevindeyken Sergilenen Eserler
(Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi)
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/90404>, 2023)

Fotoğraf 11. Yeşil Zaviye Müze İşlevindeyken Sergilenen Eserler
(Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi)
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/90404>, 2023)

Zaviye olarak inşa edilen yapının günümüze kadar çeşitli işlevlerle kullanıldığı açıktır. Bunlar arasında cami ve müze işlevi net bir şekilde biliniyor olmakla birlikte Mevlevîhâne işlevine yönelik görüşler somut kaynaklarla yeterince desteklenmiş

değildir. Ancak müze iken tekke gibi düzenlenmiş olması da ilginçtir. İnşa kitabesi bulunmayan yapının orijinal adı ile ilgili bilgiler Halil Yahşi Bey'in günümüze ulaşan Arapça vakfiyesinde dahi yer almamaktadır. Bu sebeple yapıdan söz edilen yayınlarda birçok isim kullanılmıştır. Bunlar arasında ilk olarak Evliya Çelebi'nin kullanmış olduğu Yeşil İmaret en çok kabul gören isim olmakla birlikte Yahşi Bey Camii ile Yeşil İmaret Camii de sıkça tercih edilmiştir. Yukarıda bahsedilenler dışında yapıyı çeşitli yönleriyle ele alan pek çok araştırmacı olmuştur. Ancak yapının işlevine yönelik farklı bir görüş belirtmemişler, benzer isim ve işlevsel özellikleri tekrarlamışlardır.¹⁵

3.3. TARİHLENDİRME

Yeşil Zaviye'nin tarihini verebilecek günümüze ulaşmış bir kitabe yoktur. Bu sebeple yapının inşa edildiği tarih bilinmemektedir. Ancak, Halil Yahşi Bey'in Arapça vakfiyesinin H. 845/M. 1441 tarihli olması, yapının II. Murad döneminde (1421-1451) 1441 ya da birkaç yıl öncesinde inşa edildiğine işaret etmektedir.

3.4. VAKFİYE

Yeşil Zaviye'nin banisi olan Halil Yahşi Bey'in H. 845/M. 1441 tarihli Arapça vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 586 numaralı Mücedded Anadolu Sani adlı vakfiye defterinin 211. sayfa ve 205. sırasında kayıtlıdır (Fotoğraf 12). Yapı hakkındaki en erken bilgileri içeren vakfiyeye göre yapının özgününde zaviye olarak avlusu ile birlikte inşa edildiği, ayrıca avlusunda mutfak, mahzen, ahır, bahçe ve oturma yerleri bulunduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, yapının önceden Mevlevîhâne olduğunu belirtmişse de vakfiyede doğrudan Mevlevîlik ile bağlantılı bir bilgi yoktur (Evliya Çelebi, 2005 s. 87). Ancak vakfiye yapıda şeyh, imam, kâtip, müezzin, aşçı ve tahsildar gibi kişilerin görev yaptığına dair bilgiler içermektedir (Tablo 1). Ayrıca

¹⁵ Ayr. bkz: Arel, A. (1970). Batı Anadolu'dan Birkaç Yapının Tarihlendirilmesi ve XV. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi Hakkında. *Anadolu Sanatı Araştırmaları II* (s. 82-96). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi; Bozer, R. (1992). *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara; Kuyulu, İ. (1999). Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii, *Akdeniz'de İslam Sanatı: Erken Osmanlı Sanatı Beyliklerin Mirası* (s. 67-68). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları; Yüksel, Ç, C. (2009). *Spatial Inquiry into Western Anatolian Urban Centers: Tire in the Making (14th-16th Centuries)*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

vakfiyeden zaviyenin mutfak ve çalışan giderlerine ek olarak bazı dini günlerle ilgili yüksek miktarda gideri olduğu da anlaşılmaktadır:

“... mezkur zaviyede şeyhlik ve imamlik edecek olan zate iki imametine ve diğer ikisi kitabetine aid olmak üzere hergün dört dirhem ve buradaki müezzine her gün iki dirhem, aşçıya her gün iki dirhem, ekmekçiye her gün iki dirhem, cabiye her gün iki dirhem verilmesini, zaviyenin etine her gün onbeş dirhem, ekmek için alınacak ununa hergün sekiz dirhem, pirincine, buğdayına, biber, kimyon vesair baharat gibi yemeğe lezzet verecek şeylerine her gün beş dirhem ve sofraya hergün üç dirhem, hasırına, kandil yağına hergün iki dirhem, bala, ekşi, turşu ve reçellerine her sene iki bin dirhem, Ramazan gecelerinde ve Cuma gecelerinde, meşhur namazlarda (kandil gecelerinde)iki bayramda yapılan harçlar için her sene üç bin dirhem, oduna, tuza her sene bin beşyüz dirhem sarf edilmesini şart kıldı.” (Ertekin, 2015, s. 38-39).

Halil Yahşi Bey Vakfiyesi ve İçerdiği Bilgiler		
Kayıt Yeri	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.	
Kayıt Bilgisi	586 numaralı Mücedded Anadolu Sani adlı vakfiye defterinin 211. sayfa ve 205. sırasında kayıtlıdır.	
Sahibi	Yahşi Bey bin Abdullah	
Tarihi	H. 845/M. 1441	
Dili	Arapça	
Vakıflar	Tire	Zaviye
		Hamam
		Kapan Han ve çeşmesi
		Kutu Han
		48 adet dükkân
		Bağlar ve bahçeler
		Arsalar
	Ayasuluk	Hamam
		Mengenehâne
		Değirmen
		Arsa
		Bağ ve bahçeler
Zaviye Görevlileri	Şeyh, imam, kâtip, müezzin, aşçı ve tahsildar	

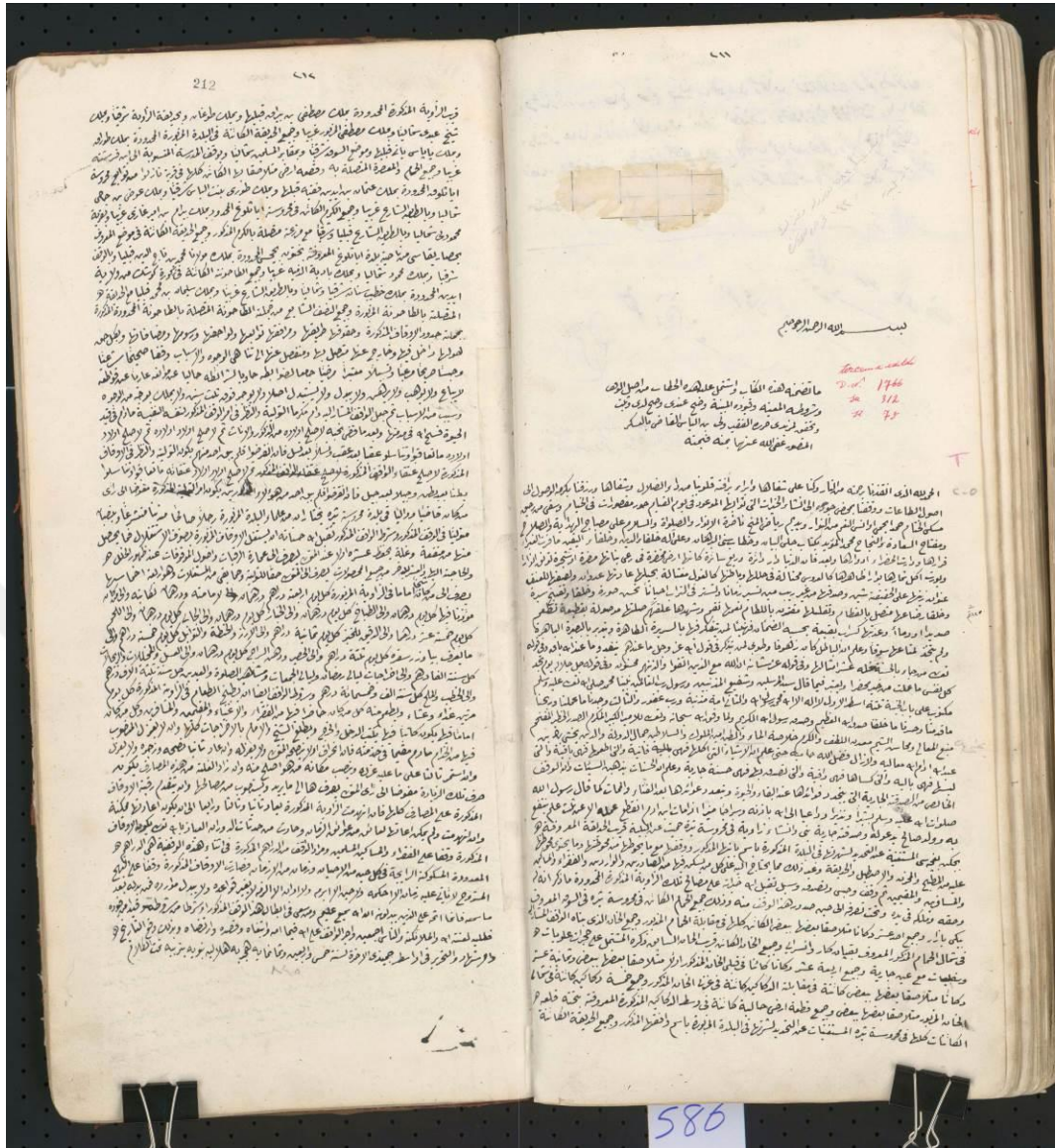
Tablo 1. Halil Yahşi Bey Vakfiyesi ve İçerdiği Bilgiler

Halil Yahşi Bey'in Arapça vakfiyesini tercüme eden Abdullah Tanrıku 1883-1943 yılları arasında yaşamış, 1940'lı yılların başında Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde mütercim olarak görev yapmıştır (Koçkuzu, 2010a, s. 34; Koçkuzu, 2010b, s. 186). Dolayısıyla Halil Yahşi Bey'in Arapça vakfiyesi de 1940'lı

yıllarda Türkçeye tercüme edilmiş olmalıdır. Bu tercüme ilk olarak 2008 yılında Levent Ertekin tarafından yayınlanmıştır.¹⁶ Yeşil Zaviye'nin adı ve işlevine yönelik tartışmalar kapsamında yapılan literatür taramasında çeşitli araştırmacıların vakfiyeden bahsettiği görülmüşse de Arapça veya Türkçe tercümenin içeriğine yönelik çalışmaların az olduğu tespit edilmiştir.¹⁷ Vakfiyenin orijinalinin ve tercümesinin yeterince detaylı incelenmemiş olması yapının işlevine yönelik tartışmaların çeşitlenerek günümüze kadar sürmesine neden olmuştur. Araştırmacıların çoğu başta Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde belirttikleri olmak üzere kendilerinden önceki kaynak ve yayınları referans alarak yapının işlevine dair çıkarımlarda bulunmuştur. Yapıdan zaviye olarak bahsedilen vakfiyede bu işlevine yönelik önemli ipuçları yer almaktadır. Ancak bazı araştırmacıların çıkarımları arasında yer alan Mevlevîhâne veya semâhâne işlevini açıkça destekleyecek bir bilgi yoktur. Halil Yahşi Bey'i Mevlevîlik ile bağdaştıran herhangi bir ibareye de rastlanmamıştır.

¹⁶ Bkz: Ertekin, A. L. (2018). *Tire'de Aydın Sancağının İlk Sancakbeyi Halil Yahşi Bey Vakıfları ve Vakfiyesi* (1. bs.). Ankara: Pozitif Matbaacılık. s. 35-40.

¹⁷ Ayr. bkz: Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü. s. 543-544.

Fotoğraf 12. Halil Yahşi Bey'in H. 845/M. 1441 Tarihli Arapça Vakfiyesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

3.5. BANİ

Yeşil Zaviye'nin banisi Halil Yahşi Bey hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Nerede ve hangi tarihte doğduğu, ne zaman vefat ettiği konusunda bilgi yoktur. Ailesi hakkındaki tek bilinen ise Abdullah adında bir babanın oğlu olduğudur. H. 845/M. 1441 tarihli Arapça vakfiyesi, Bizanslı tarihçi Dukas'ın "Bizans Tarihi" ve Derviş Ahmet Âşıkî'nin "Âşıkpaşazâde Tarihi", Halil Yahşi Bey'e ilişkin bilgiler içeren dönem kaynaklarıdır. Vakfiyesinde, "Yahşi bey bin Abdullah" adıyla tanıtılmış ve yetenekli, ahlâklı, güvenilir, dindar ve hayırsever bir kişilik olduğu şu şekilde belirtilmiştir:

“Bir çok fazileti ahlakiyenin masdarı, cud ve kerem gibi meziyeti ulviyenin madeni bulunmakla mülük ve selâtinin emniyet ve itimadını kazanan Yahşi bey bin Abdullah etmeai dünyeviyenin kıymetsizliğini ve sadakai cariyenin kıymetini takdir ettiği için Tire şehrinde ceken bahçesi demekle ma’ruf bahçenin kurbunda bir zaviye yaptırdı” (Ertekin, 2015, s. 35).

Dukas, Aydınoglu Cüneyd Bey ile II. Murad’ın komutanlarından olan Halil Yahşi Bey arasındaki mücadeleyi anlatmakta ve Halil Yahşi Bey’i “*aslen Rum olan Halil*” şeklinde tanımlamaktadır. Halil Yahşi Bey’in, Akhisar Ovası’nda Cüneyd Bey ve oğlu Kurd ile giriştiği savaşta, Kurd esir alınarak II. Murad’a gönderilmiş, Cüneyd Bey ise İpsili Kalesi’ne sığınmıştır. Dukas’a göre, II. Murad bu olayın ardından Halil Yahşi Bey’i bölgenin sancakbeyi ilan etmiştir (Dukas, 1956, s. 116). Cüneyd Bey’i ortadan kaldırmakta kararlı olan Halil Yahşi Bey, kısa süre sonra İpsili Kalesi’nde bulunan Cüneyd Bey’i yakalamış ve maiyetiyle birlikte idam ettirmiştir. II. Murad’ın da Gelibolu’da esir tuttuğu Kurd’u öldürtmesiyle birlikte Aydınogulları’na son verilmiştir (Dukas, 1956, s. 118).

Âşıkpaşazâde ise Halil Yahşi Bey’den “*O zamanlar Aydın İli’ni hünkâr’ın adamı olan Yahşi Bey’e vermişlerdi. İzmiroğlu’yla o uğraşırdu*” şeklinde bahsederek ikili arasındaki mücadeleyi anlatmaktadır. Dukas’ın anlatısı ile örtüşen mücadeleye ek olarak, İzmiroğlu olarak bahsettiği Cüneyd Bey’in, Halil Yahşi Bey’in kardeşini öldürdüğünü belirtmektedir (Âşıkpaşazâde, 2013, s. 195).

Halil Yahşi Bey’in Tire’deki sosyal ve mimari faaliyetlerinden yola çıkılarak kaleme alınmış çeşitli yayınlar da vardır. Munis Armağan ve Levent Ertekin tarafından kaleme alınan bu yayınlarda Halil Yahşi Bey’in kişiliği ile ilgili çıkarımlarda bulunmaktadır. Armağan: “*Sultan II. Murat’ın büyük emirlerinden olan Halil Yahşi Bey Balkan devşirmelerindedir*” diyerek Dukas’ın “*aslen Rum olan Halil*” şeklindeki tanımına katılmaktadır (Dukas, 1956, s. 116; Armağan, 2014, s. 7). Zaviyesi etrafında gelişen ve Yahşi Bey adını alan mahallenin süreç içindeki durumunu da değerlendiren Armağan, Halil Yahşi Bey’in kentin yapılanmasında ve ekonomik güçlenmesinde üstlendiği role dikkat çekmiştir. Bunlara ek olarak, Halil Yahşi Bey’i, Tire’de Mevlevîliğin kurumsallaşmasını ve yayılmasını sağlayan kişi olarak da vurgulamıştır (Armağan, 2014, s. 8-9). Ertekin ise Armağan ile benzer konulara değinmekle birlikte Halil Yahşi

Bey'in kişiliği hakkında çeşitli çıkarımlarda bulunmuştur. Ertekin'e göre Halil Yahşi Bey, akıncı olarak yetişmiş bir Amasyalıdır ve Mevlevî yönü yüksek bir kişiliğe sahiptir (Ertekin, 2015, s. 10).

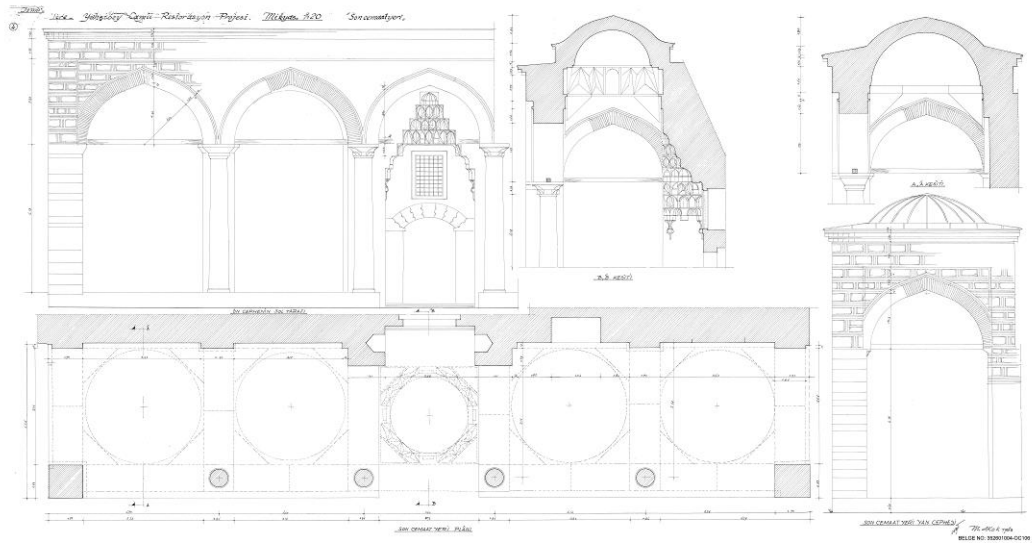
Dönem kaynakları, hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğumuz Halil Yahşi Bey'in Mevlevîlik ile ilişkisine dair bilgi sunmamaktadır. Çeşitli yayınlarda Halil Yahşi Bey'in Mevlevîlik ile ilişkilendirilmesinin temel nedeni, XVII. yüzyılda Tire'yi ziyaret eden Evliya Çelebi'nin, Yeşil Zaviye'yi önceden Mevlevîhâne olarak kullanılırken, bölgede cami bulunmamasından dolayı camiye dönüştürülmüş bir yapı olarak tanımlaması olmalıdır (Evliya Çelebi, 2005 s. 87).

Vakfiyesinden Ayasuluk'ta da hamam, mengenehâne ve bağ, bahçe gibi çeşitli vakıfları olduğu anlaşılan Halil Yahşi Bey'in, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde kayıtlı 571 numaralı ve H. 991/M. 1583 tarihli Aydın Vakıf Defteri'ndeki kayıtlara göre burada bir medresesi vardır ve vefatından sonra türbesi de buraya yapılmıştır (Aktaran: Akın, 1968, 180).

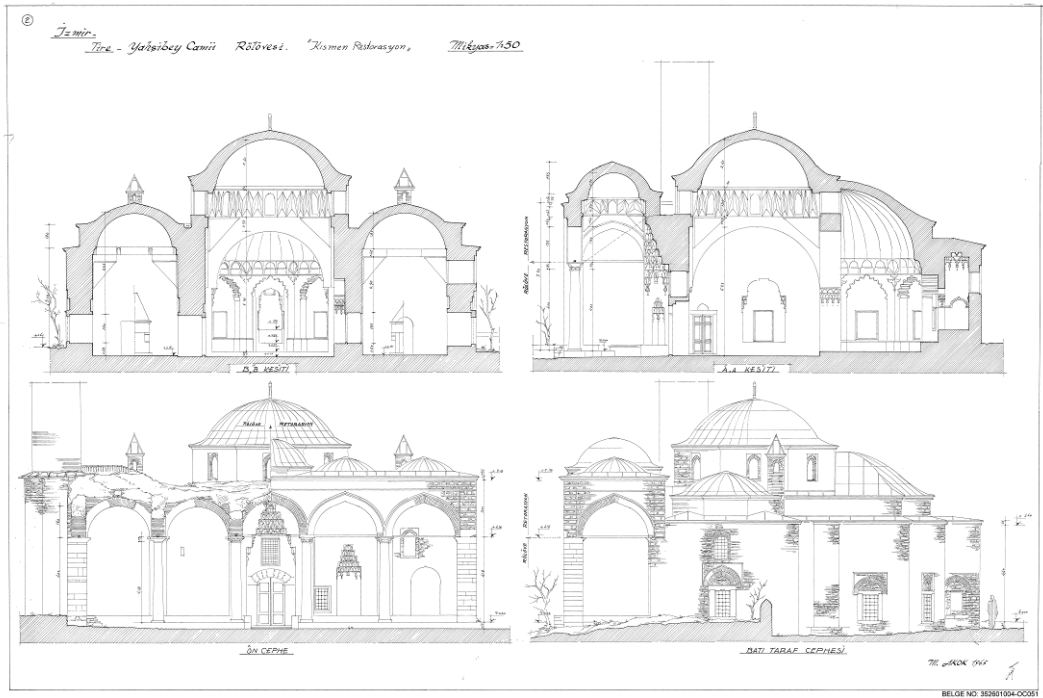
Halil Yahşi Bey ile ilgili bilgilerimiz sınırlı olsa da vakfiyede ismi geçen babasının genellikle devşirmelere verilen Abdullah ismini taşıması ve dönemin Bizanslı tarihçisi Dukas'ın, Halil Yahşi Bey'den "*aslen Rum*" şeklinde bahsetmesi devşirme kökenli olduğunu kanıtlamaktadır. Halil Yahşi Bey'in Mevlevîliği konusunda herhangi bir bilgimiz bulunmasa da şeyh ve dervişlerin kullanımına sunulan bir zaviye inşa ettirmesi ise tarikat bağlantısı olduğunu açıkça göstermektedir.

3.6. YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU

Yeşil Zaviye, günümüze kadar iki kez restorasyon sürecine girmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyonların ilki 1965-1966 yıllarında, ikincisi ise 1992-1995 yılları arasında yapılmıştır. 1965-1966 yıllarında gerçekleştirilen restorasyonun detaylarına ilişkin yazılı belgelere ulaşamamıştır. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan fotoğraflar ile Mahmut Akok'un 1965 tarihli rölöve ve restorasyon projesi çizimlerinden büyük ölçüde yıkılmış durumda olan son cemaat yerinin onarıldığı anlaşılmıştır (Çizim 7-8) (Fotoğraf 13-14).

Çizim 7. Son Cemaat Yerinin Mahmut Akok Tarafından Çizilen 1965 Tarihli Restorasyon Projesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Çizim 8. Mahmut Akok Tarafından Çizilen 1965 Tarihli Rölöve ve Restorasyon Projesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 13. Son Cemaat Yerinin Restorasyon Öncesi Durumu
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 14. Son Cemaat Yerinin Restorasyon Sonrası Durumu
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

1992-1995 tarihli restorasyonda daha kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivinde bulunan restorasyon sırasında çekilmiş fotoğraflar ve

35.16.01/2 numaralı arşiv dosyasında yer alan çizim ve yazılı belgeler doğrultusunda restorasyon çalışmasına ilişkin detaylı bilgilere ulaşılmıştır (Çizim 9-10). Bu restorasyon çalışmasında çevre duvarı büyük ölçüde yenilenmiş ve batıdaki çevre duvarının batı tabhâne cephesiyle birleştiği noktaya ikinci bir avlu girişi açılmıştır (Fotoğraf 15-16). Avlunun zemini tümüyle mermerle kaplanmıştır (Fotoğraf 17). Doğudaki çevre duvarına dıştan bitişik olan çeşme ile kuzeydeki çevre duvarına içten bitişik olan çeşme onarılmıştır (Fotoğraf 18-19). Şadırvanın beton döşemesi mermer ile kaplanmış ve şadırvanın mevcut örtüsü kaldırılmıştır. Bugün yerinde bulunmayan örtü, sekiz metal boru ile taşınan sac levhalı basit bir formdadır (Fotoğraf 20). Bu örtünün yerine mermer sütun ve sütun başlıklarıyla taşınan kurşun kaplamalı yüksek bir ahşap örtü yapılması planlanmışsa da uygulanmamıştır (Çizim 10). Avlunun kuzeybatı köşesine bodrum seviyede bir tuvalet eklenmiştir (Fotoğraf 17). Yeşil Zaviye'nin doğu cephesi boyunca uzanan bir seki düzenlenmiş ve üzeri mermerle kaplanmıştır (Fotoğraf 15). Yapının tahrip olmuş beden duvarları, saçakları, pencereleri, tabhâne bacaları, taç kapısı, minaresi ve kubbelerindeki kurşun kaplamaları da orijinale yakın şekilde onarılmıştır (Fotoğraf 21). Bazı pencerelerin taştan olan lento ve söveleri mermer olanlarıyla değiştirilmiştir. Yapının içinde ise ne zaman uygulandığı bilinmeyen sıvaların bir bölümü kaldırılarak, nakış süslemelerin bir kısmı açığa çıkarılmıştır (Fotoğraf 22-23).

Fotoğraf 15. Çevre Duvarı Yenilenmesi ve Doğu Cephe Boyunca Uzanan Seki Düzenlemesi
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 16. Çevre Duvarına Açılan İkinci Giriş (Aslanoğlu, 1978, s. 142; Körpe, 2022)

Fotoğraf 17. Avlu Zeminine Mermer Döşenmesi
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 18. Avlu İçindeki Çeşmenin Restorasyon Öncesi Durumu
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 19. Avlu İçindeki Çeşmenin Restorasyon Sonrası Durumu
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 20. Kaldırılmış Olan Sac Levhalı Şadırvan Örtüsü
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 21. Beden Duvarı ve Saçak Onarımı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

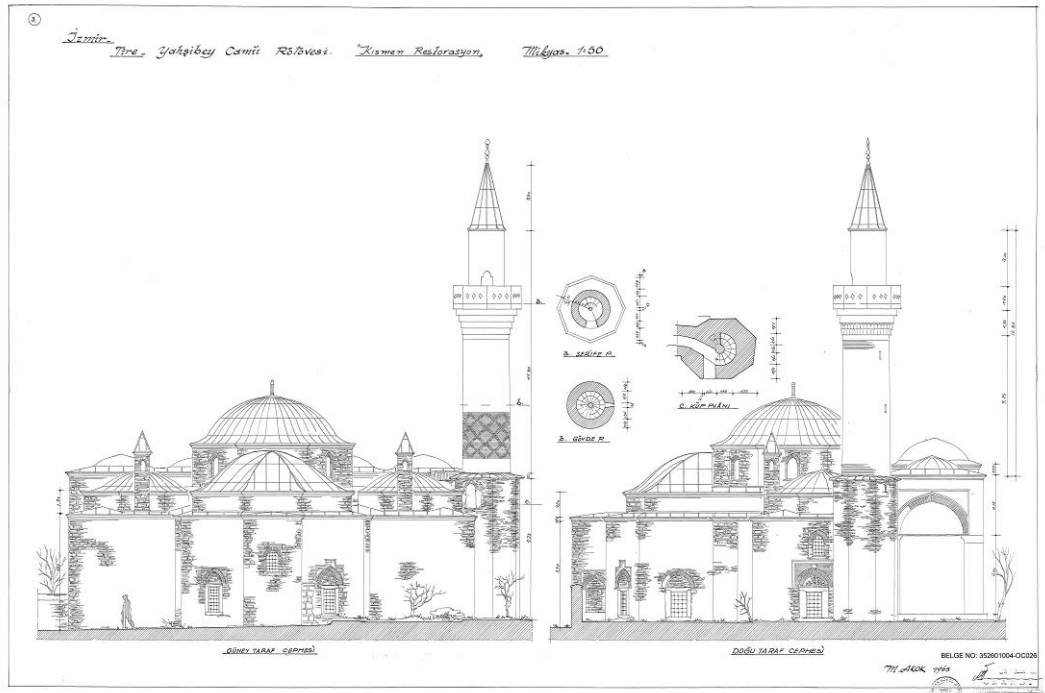
Fotoğraf 22. Nakışların Açığa Çıkarılması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

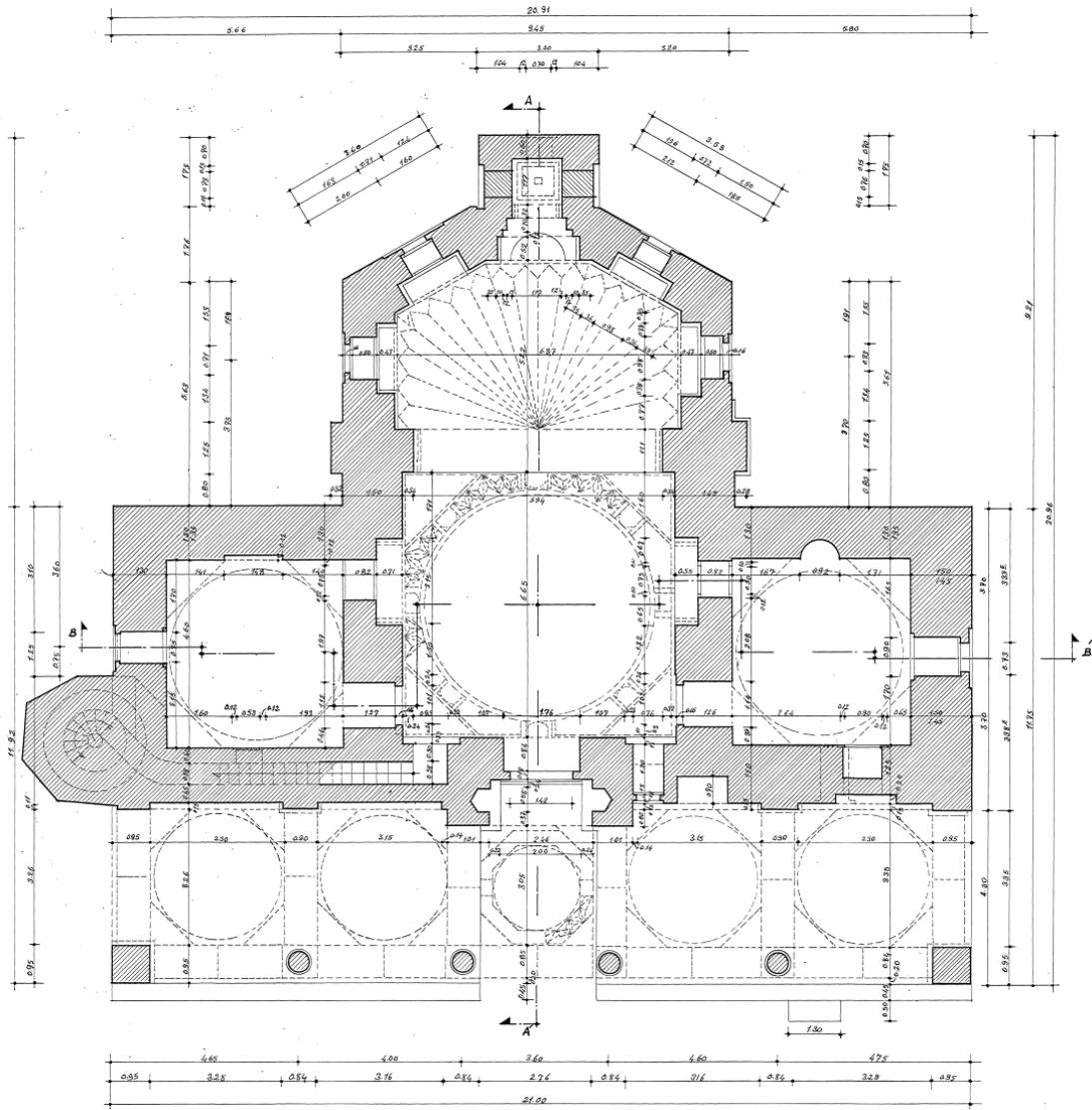
Fotoğraf 23. Nakışların Açığa Çıkarılması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

3.7. PLAN

Yeşil Zaviye, Erken Osmanlı dönemi zaviyelerinde sıkça karşılaşılan zaviye planına uygun bir mimaride olmakla birlikte yarım sekizgen planlı ve dilimli yarım kubbeyle örtülü ibadet mekânı ile farklı bir örnektir (Çizim 11-12). Bugün cami işleviyle kullanılan yapı, planı itibariyle Tire'deki camiler arasında tek olduğu gibi Osmanlı mimarisinde de ünik bir eserdir. Yapı, minare kaidesinin oluşturduğu çıkıntı haricinde 20.91x20.96 genişliğinde bir boyuta sahiptir. Son cemaat yeri, iç avlu, tabhâneler, ibadet mekânı ve minareden oluşan yapının merkezinde kare planlı ve tek kubbeyle örtülü iç avlu vardır. İç avlunun doğu ve batısında iç avluya göre daha küçük boyutlu, kare planlı ve tek kubbeyle örtülü tabhâneler, güneyinde ise yarım sekizgen planlı, dilimli yarım kubbe ile örtülü ibadet mekânı yer almaktadır. Yarım sekizgen planlı ibadet mekânının güney ucundaki duvarda dışa taşkın, düz tavan ile örtülmüş derin bir niş vardır. Yapının kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan her biri kubbe ile örtülü beş bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Minare ise doğudaki tabhânenin kuzeydoğu köşesinde, dışa taşkın beş cepheli bir kaide üzerinde yükselmektedir.

Çizim 11. Tire Yeşil Zaviye'nin Güney ve Doğu Cepheden Rölöve Çizimleri
(Mahmut Akok Çizimi – 1965) (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Çizim 12. Tire Yeşil Zaviye'nin Planı (Mahmut Akok Çizimi – 1965)
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

3.8. DIŞ TANITIM

Yeşil Zaviye, kendisini kuşatan çevre duvarının oluşturduğu bir avlu içerisinde yer almaktadır. Çevre duvarında ve avluda arazinin eğimine göre hafif bir kademelenme vardır. Avlu iki girişe sahiptir. Ana giriş doğudaki çevre duvarının eksenine yakın bir konumdadır. Diğer giriş ise ana girişe göre daha küçük boyutlu olarak batıdaki çevre duvarının batı tabhâne cephesiyle birleştiği noktaya 1992-1995 tarihli restorasyon çalışmaları sırasında açılmıştır. Ana girişten avluya yaklaşık 1 metre yükseklikteki merdivenden inilerek ulaşılmaktadır. Diğer giriş ise avlu zemini ile aynı yüksekliktedir.

Avlunun kuzeyinde, yapının girişi ile aynı aks üzerinde sekizgen formlu bir şadırvan vardır.

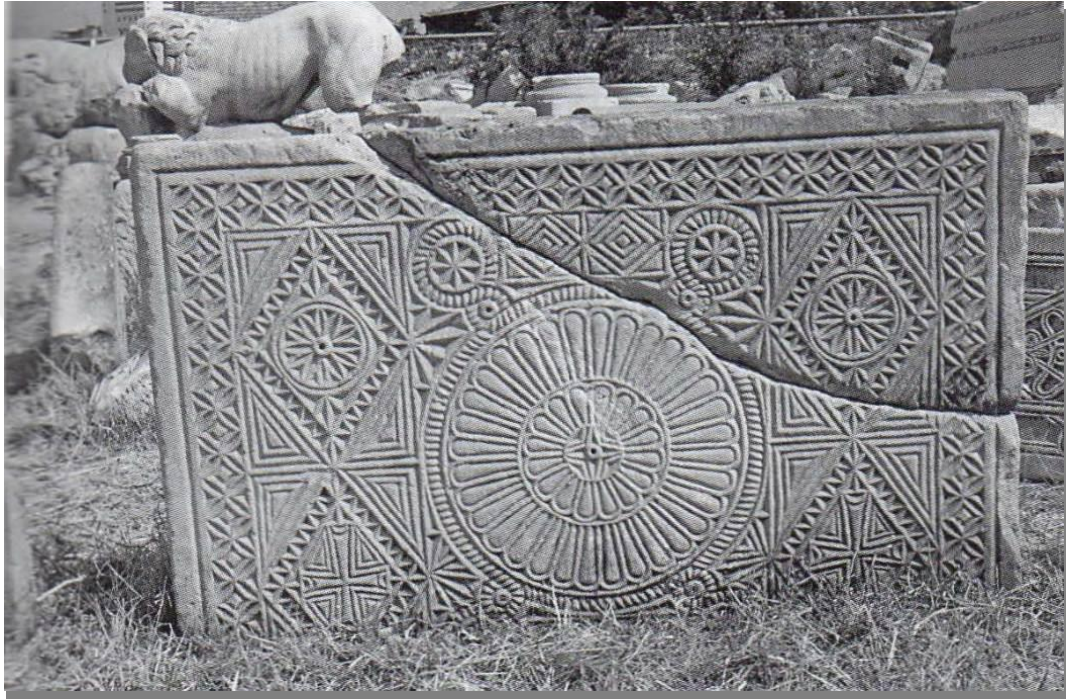
3.8.1. Çeşmeler

Günümüzde çevre duvarına bitişik 2 adet çeşme düzenlemesi vardır. Bunlardan biri doğudaki çevre duvarına dıştan bitişik diğeri ise kuzeydeki çevre duvarına içten bitişik olarak yerleştirilmiştir. 1992-1995 tarihli restorasyonda onarılan her iki çeşmenin de inşa tarihi bilinmemektedir. Doğudaki çevre duvarına dıştan bitişik olan çeşmenin yer aldığı bölümde duvar yukarı doğru kademelenmiş ve çeşme vurgulanmıştır. Çeşmenin ayna taşı ve kurnasında devşirme malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 24). Kompozisyon ve üslup özelliklerine göre ayna taşının VIII-IX. yüzyıllara ait mermer bir Bizans levhası olduğu düşünülmektedir (Mercangöz, 2008, s. 83). Mermer levhanın sol alt kenarında Yunanca “... Potos’un oğlu/Theophanes” yazmaktadır (Gür ve Dönmez, 2017, s. 227).

Fotoğraf 24. Doğu Çevre Duvarındaki Çeşme (<https://kulturenvanteri.com>, 2024)

Levhanın süsleme kompozisyonu açısından bir benzeri de İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Smyrna Agorası'na ait 908 numaralı korkuluk levhasıdır (Fotoğraf 25) (Mercangöz, 2008, s. 83; Karabacak, 2019, s. 253). Bu benzerlik, çeşmede ayna taşı olarak kullanılan devşirme malzemenin Smyrna Antik Kenti'nden getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Fotoğraf 25. Smryna Agorası'nda Bulunan Korkuluk Levhası (Mercangöz, 2008, s. 93)

Kuzey çevre duvarına içten bitişik olan ikinci çeşme tuğla ve moloz taş malzemeli bir kaide ve tuğla örgülü dikdörtgen üst bölümden oluşmaktadır. Üçgen alınlıkla sonlanan üst bölümde sığ bir niş düzenlemesi vardır. Nişin içinde Bursa tipi kemer ile ikinci bir niş oluşturulmuş ve onun içine de sivri kemerli üçüncü bir niş açılmıştır. Sivri kemerli nişin alt bölümüne ise profilli yatay dikdörtgen bir ayna taşı yerleştirilmiştir. Kurna olarak da basit bir mermer malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 26).

Fotoğraf 26. Avlu İçinde Yer Alan Çeşme (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

3.8.2. Şadırvan

Son cemaat yerinin yaklaşık 3.50 metre ilerisinde ve giriş açıklığı ile aynı aks üzerinde yer alan şadırvan 4.50 metre genişliğindedir (Fotoğraf 27). Orijinalinde beton olan döşemesi bugün mermer ile kaplıdır. Döşemenin merkezinde yaklaşık 1.85 metre genişliğinde sekizgen su haznesi ve onun içinde de eksenden kuzeydoğuya kaymış taş bir çanak bulunmaktadır. Su haznesinin kenarları alttan ve üstten silmelerle, çanak ise tüm yüzeyini kaplayan yivlerle hareketlendirilmiştir. Her kenarının eksenine simetrik oturma yerleri de bulunan şadırvan günümüzde işlevsiz durumdadır. Şadırvanın ve çeşmelerin tarihi net olarak bilinmemekle birlikte yayınlarda da çok fazla yer bulamamışlardır. Şadırvana dair ulaşılabilen en eski belge Mahmut Akok tarafından çizilen 1965 tarihli vaziyet planıdır. Zaviyeyi, çevre duvarı ve avlusuyla birlikte gösteren bu planda şadırvana da yer verilmiş ve sekizgen formu vurgulanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan ve 1992-1995 tarihli restorasyon öncesine ait olan fotoğraflarda şadırvan net bir şekilde görülmektedir. Fotoğraflarda var olan sac levhalı sekizgen örtü son restorasyonda kaldırılmıştır.

Fotoğraf 27. Şadırvan (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

3.8.3. Pencereler

Yapı, tuğla ve moloz taş malzeme kullanılarak yaklaşık 1.40 metre kalınlığındaki beden duvarlarıyla inşa edilmiş ve bu duvarlara toplam 15 adet pencere açılmıştır. Bugün büyük ölçüde yenilenmiş durumda olan bu pencerelerden 13 tanesi dışa açılırken, 2 tanesi iç avlu ile tabhâneler arasındaki iç duvarlara yerleştirilmiştir. Beden duvarlarından dışa açılan pencerelerin dağılımı yapının kuzey cephesine denk gelenler haricinde eşittir. Bu dağılım iç avluda 2, doğu tabhânede 2, batı tabhânede 4, ibadet mekânında ise 5 adet şeklindedir. İç avlu bölümündeki basit dikdörtgen formlu 2 pencere kuzeydeki son cemaat yerine açılmaktadır. Bu pencerelerden biri taç kapı kavsarası ile basık kemer arasına diğeri ise taç kapı kitlesi ile batısında yer alan dış mihrabın arasında alt seviyeye yerleştirilmiştir (Fotoğraf 28).

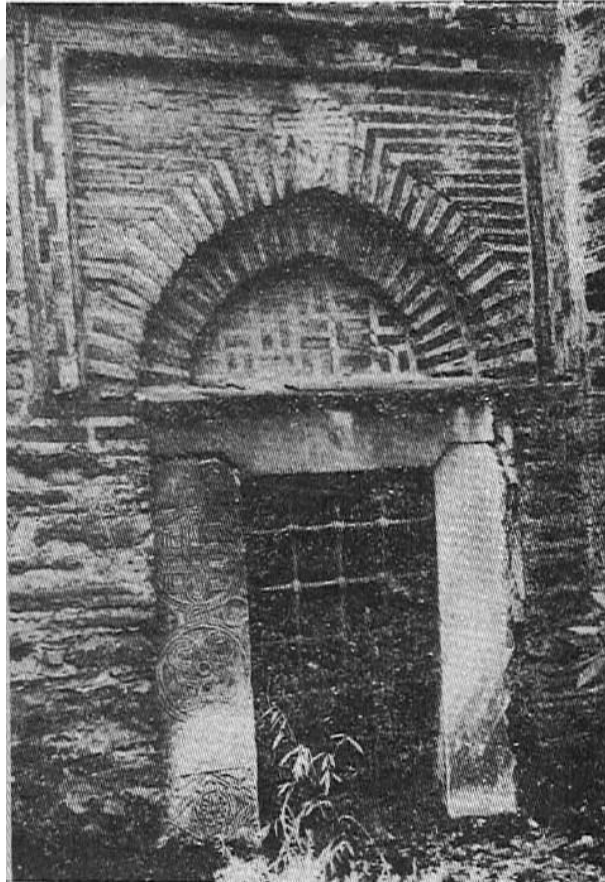

Fotoğraf 28. İç Avlu Pencere (Körpe, 2022)

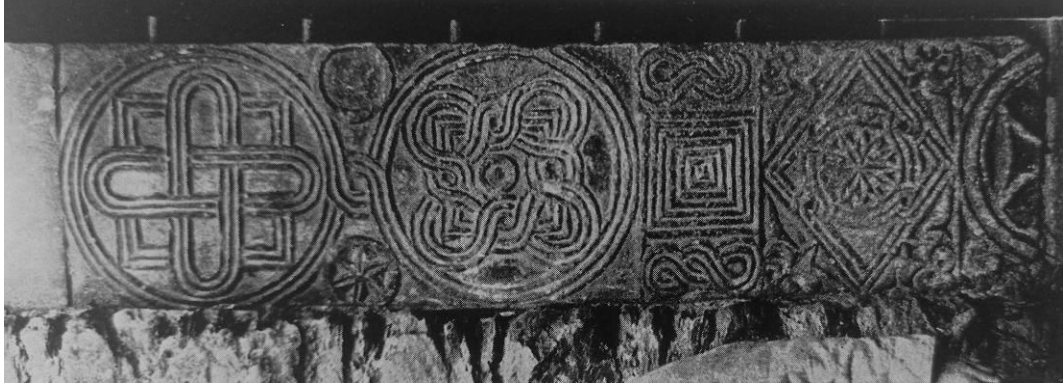
Tabhânelerin güney duvarları düz bırakılmış, iç avluya bakan duvarlarının güney köşesine ise alt seviyede dikdörtgen formlu birer pencere açılmıştır. Doğu tabhânenin doğu duvarında dışa açılan altlı üstlü 2 pencere vardır (Fotoğraf 29). Duvarın ekseninde yer alan alt seviyedeki pencere dikdörtgen formda olup mermer malzemeli söve ve lentolara sahiptir. 1992-1995 tarihli restorasyon öncesine ait fotoğraflarda bahsedilen pencerenin güney sövesi olarak yoğun geometrik kabartmalı devşirme bir taş malzeme kullanıldığı görülmektedir (Fotoğraf 30-31). Restorasyon çalışmasında yerine mermer sövenin yerleştirildiği devşirme malzemenin durumu hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Minare kaidesinin tabhânenin kuzeydoğu köşesiyle kaynaşmış olmasından dolayı pencerenin merkeziliği dışarıdan algılanamamaktadır. Üst seviyedeki pencere ise eksenden kuzeye kaydırılmış olarak içe basık bir dikdörtgen içine yerleştirilmiş alçı şebekeli ve tuğla yuvarlak kemerlidir.

Fotoğraf 29. Doğu Tabhânenin Doğu Duvarındaki Pencere (Körpe, 2022)

Fotoğraf 30. Doğu Tabhâne Penceresinin Devşirme Sövesi (Ergil, 1969, s. 121)

Fotoğraf 31. Devşirme Söve Detayı (Riefstahl, 1941, s. 28)

Batı tabhânenin batı ve kuzey duvarında olmak üzere dışa açılan altı üstlü 4 penceresi vardır. Batı duvarın ekseninde yer alan pencereler birbirine simetrik olarak yerleştirilmiştir (Fotoğraf 32).

Fotoğraf 32. Batı Tabhânenin Batı Duvarındaki Pencereler (Körpe, 2022)

Kuzey duvardaki pencereler eksenden batıya kaydırılmış olup birbirlerine simetrik değildir. Buradaki pencereler form olarak doğu tabhânedekilerle benzerlik göstermekle birlikte kuzey duvarın üst seviyedeki penceresinin içe basık dikdörtgen çerçevesi ve yuvarlak kemeri alçıyla kaplanmış durumdadır (Fotoğraf 33).

Fotoğraf 33. Batı Tabhânenin Kuzey Duvarındaki Pencere (Körpe, 2022)

Yarım sekizgen planlı ibadet mekânının her kenarında olmak üzere toplam 5 penceresi vardır. Bunlardan biri doğu duvardaki derin mihrabın üst seviyesinde yer almaktadır (Fotoğraf 34). Alçı şebekeli ve tuğla yuvarlak kemerli bu pencere, diğer üst seviyedeki pencerelerden farklı olarak içe basık bir dikdörtgen içinde değildir. İbadet mekânının diğer pencereleri ise alt seviyededir. Bunlardan doğu ve güneydoğu kenardakilerin söve ve lentoları taştan, diğerlerinin ise mermerdendir (Fotoğraf 35-36).

Fotoğraf 34. Mihrap Penceresi (Körpe, 2022)

Fotoğraf 35. İbadet Mekânının Doğu ve Güneydoğu Pencereleeri (Körpe, 2022)

Fotoğraf 36. İbadet Mekânının Batı ve Güneybatı Pencereleeri (Körpe, 2022)

Alt seviyedeki tüm pencerelerin üzerinde yüzeyden hafif içe basık tuğla sivri kemerli alınlıklar vardır. Alınlıkların her biri sivri kemer kullanımını dışında farklı formlar sergilemektedir. Bazı alınlıklar yatay dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Tabhânelerin dışa açılan doğu ve batı duvarlarındaki alınlıklarda iki sıra sivri kemer kullanılmıştır. Alınlıklar arasında en dikkat çeken örnek ibadet mekânının güneydoğu duvarında bulunandır. Yatay dikdörtgenin kuzey ekseninde kademelenme görülen bu alınlıkta kabartmalı bir devşirme malzemeye yer verilmiştir (Fotoğraf 37).

Fotoğraf 37. İbadet Mekânının Güneydoğu Pencere Alınlığı (Körpe, 2022)

İbadet mekânının doğusundaki derin nişin doğu ve batı duvarlarına ise dışardan tuğla sivri kemerli nişler açılmıştır. Bunlardan doğu taraftaki dikey dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır (Fotoğraf 35-36). Beden duvarları dışında başka bir pencere düzenlemesi iç avluyu örten kubbenin oturduğu sekizgen kasnakta yer almaktadır. Bu kasnağın ibadet mekânının kubbesiyle birleştiği güney kenarı dışında kalan kenarlarına 7 adet pencere açılmıştır (Fotoğraf 38). Buradaki pencereler de beden duvarlarının üst seviyesinde görülen alçı şebekeli ve tuğla yuvarlak kemerli formda olarak yüzeyden içe basık dikdörtgen bir çerçeve içindedir.

Fotoğraf 38. Tire Yeşil Zaviye Genel Görünüm (Tire Belediyesi Arşivi, 2022)

Beden duvarları iki sıralı kirpi saçak düzenlemesiyle sonlanan yapının birimleri kasnaklara oturan kurşun kaplamalı kubbelerle örtülmüştür. Tabhâne kubbelerinin güneyine tuğla örgülü birer baca yerleştirilmiştir. Yukarıda bahsedilen iç avlu kasnağına ek olarak tabhâne kubbeleri de sekizgen kasnaklara oturmaktadır (Fotoğraf 38). Yarım sekizgen planlı ibadet mekânını örten dilimli yarım kubbe ise yarım sekizgen bir kasnağa oturtulmuştur. İbadet mekânında görülen yarım kubbe kullanımı ile Yeşil Zaviye, bazı araştırmacılar tarafından Türk mimarisindeki ilk örnek olarak kabul edilmektedir (Ergil, 1969, s. 120; Anhegger, 1954, s. 155).

İç avlu etrafındaki birimleri örten kubbelerin kasnakları iç avluyu örten kubbenin kasnağından daha alçak tutulmuş olup penceresizdir. Tüm kasnaklar, beden duvarları gibi iki sıralı kirpi saçakla sonlandırılmıştır. Kuzeyindeki son cemaat yerinden güneyindeki derin nişe kadar yumuşak geçişlerle yükselip alçalan bir kademelenme sergileyen yapıda minaresi dışında simetrik bir bütünlük hâkimdir. İç avlu ile ibadet mekânını birbirinden ayıran kemerin taşıyıcıları doğu ve batı cephelerde beden duvarlarından hafif dışa taşkındır (Fotoğraf 39). Yapının doğu cephesinde, derin nişin doğudaki duvarından son cemaat yerinin kuzeydoğusundaki payeye kadar uzanan bir seki yer almaktadır. 1992-1995 tarihli restorasyonda eklenen seki düzenlemesi diğer cephelerde uygulanmamıştır.

Fotoğraf 39. Cepheden Dışa Taşkın Taşıyıcı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

3.8.4. Son Cemaat Yeri

Minarenin oluşturduğu çıkıntı haricinde büyük ölçüde simetrinin hâkim olduğu yapının kuzey cephesi son cemaat yeri ile dışa açılmaktadır. İç avlu ve tabhâne birimlerinin kuzeyinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan beş bölümlü son cemaat yeri 1965-1966 tarihli restorasyonda büyük ölçüde yenilenmiştir (Fotoğraf 40).

Fotoğraf 40. Tire Yeşil Zaviye Genel Görünüm (Tire Belediyesi Arşivi, 2022)

Giriş cephesinden 4.30 metre dışa taşkın olan son cemaat yerinin eksenindeki bölüm avlu zemini ile aynı seviyedeyken yan bölümler 0.40 metre yüksekliğinde bir seki ile

yükseltilmiştir. Ayrıca eksendeki bölüm diğerlerine göre daha dar tutulmuştur.¹⁸ Her bölüm tuğla örgülü sivri kemerlere oturan kubbeler ile örtülmüştür. Sivri kemerler, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerdeki birer paye, onların ortasında bulunan 4 devşirme sütun ve giriş cephesindeki 6 devşirme konsol ile taşınmakta ve beden duvarlarındaki gibi iki sıra kirpi saçak düzenlemesiyle sonlanmaktadır (Fotoğraf 41).

Fotoğraf 41. Son Cemaat Yeri (Körpe, 2022)

Payeler düzgün kesme taş malzemeyle oluşturulmuştur. Kaidesiz olarak doğrudan seki üzerinde yükselen devşirme sütunlar porfir ve granit malzemedendir. Kuzeybatıdaki ilk sütunun süslemeli bir devşirme sütun başlığı vardır (Fotoğraf 42). Diğer devşirme sütun başlıkları ise sade ve farklı profillerdedir. Giriş cephesinde yer alan devşirme konsollar da farklı geometrik ve bitkisel motiflere sahiptir.

¹⁸ Son cemaat yerinin merkezindeki bölüm doğu-batı ekseninde 2.76 metre genişliktedir. Yan bölümler ise 3.16 metre ve 3.28 metre genişliğe sahiptir.

Fotoğraf 42. Kuzeybatıdaki Devşirme Sütun Başlığı (Körpe, 2022)

Sivri kemerler ile kirpi saçaklar arasındaki yüzeyde yatay ve dikey dizilmiş tuğla ile kaba yonu taş birlikteliği kullanılmış ve bu yüzey hafif içe basık şekilde düzenlenmiştir. Beden duvarlarında kullanılan farklı boyutlardaki moloz taşların aksine burada daha benzer boyutlardaki kaba yonu taşlara yer verilmiştir (Fotoğraf 43).

Fotoğraf 43. Son Cemaat Yeri Kemer ve Saçak Arasındaki Yüzey (Körpe, 2022)

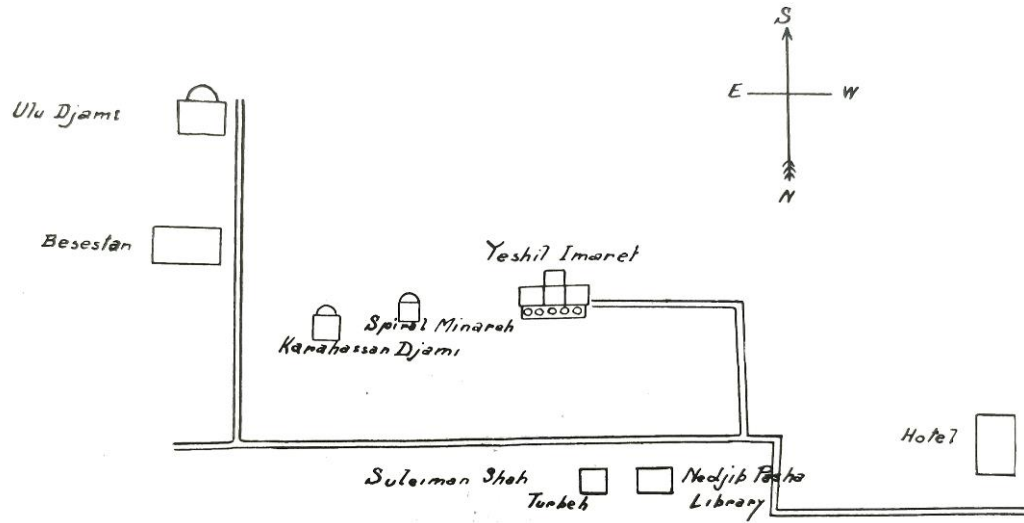
Son cemaat yerinin yan bölümleri pandantifle geçilen farklı boyutlardaki kubbelerle, eksenindeki bölüm ise sekizgen kasmağa oturan daha küçük boyutlu bir kubbeyle örtülüdür. Ayrıca bu kubbe yan bölümlerin kubbelerine oranla daha yüksek tutulmuştur. Bu düzenleme ile son cemaat yerine doğu-batı ekseninde simetrik bir kademelenme kazandırılmıştır. Tüm kubbeler kurşun kaplamalıdır. Son cemaat yerinin avlu zemininden kirpi saçaklara kadar olan yüksekliği 9.66 metre kadardır.

1965-1966 yıllarındaki restorasyonda yeniden inşa edilen son cemaat yerinin ne zaman ve neden yıkıldığı bilinmemektedir. Restorasyon öncesinde kaleme alınmış ve en erken tarihlisi 1931 yılına ait olan yayınlar da bu konuda kısıtlı ve çelişkili bilgiler içermektedir.

Son cemaat yerinin ayakta olmadığını gösteren en eski kayıt 1929 tarihli bir fotoğraftır. Riefstahl'ın 1931 yılında yayınlanan 'Turkish Architecture in Southwestern Anatolia' adlı kitabındaki yapıyı güneydoğudan gösteren 1929 tarihli fotoğrafta son cemaat yerinin doğu kenarının ayakta olmadığı görülmektedir (Fotoğraf 44). Ancak, çizdiği basit planda beş bölümlü son cemaat yerini kubbeleriyle birlikte göstermiş olması dikkat çekicidir (Çizim 13) (Riefstahl, 1931, s. 32-34).

Fotoğraf 44. 1929 Yılında Tire Yeşil Zaviye (Riefstahl, 1931, s. 34)

Çizim 13. Riefstahl Tarafından Çizilen Plan (Riefstahl, 1931, s. 32)

İnci Aslanoğlu'nun 1978 tarihli 'Tire'de Camiler ve Üç Mescit' kitabında "*Yeşil İmaret, 1935'teki durumu*" başlığıyla yayınladığı fotoğraf yapıyı yine güneydoğudan, daha yüksek ve yakın bir açıdan göstermektedir (Fotoğraf 45). Bu fotoğrafta son cemaat yerinin yıkılmış olduğu ve kuzeydoğu köşedeki payenin ayakta kaldığı açıkça görülmektedir (Aslanoğlu, 1978, s. 141).

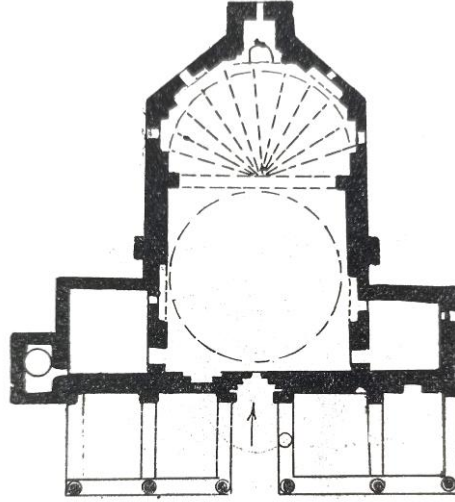
Fotoğraf 45. 1935 Yılında Tire Yeşil Zaviye (Aslanoğlu, 1978, s. 141)

SALT Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi'ndeki tarihi bilinmeyen bir fotoğraf ise son cemaat yerinin tamamen yıkılmış durumda olduğunu net şekilde göstermektedir (Fotoğraf 46).

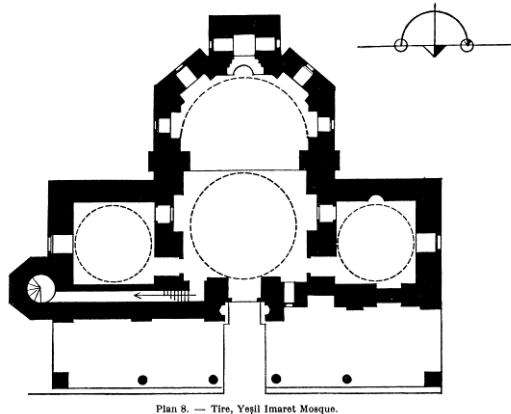
Fotoğraf 46. Yeşil Zaviye'nin Yıkılmış Durumdaki Son Cemaat Yeri
(Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi)
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/90404>, 2023)

Oktay Aslanapa ve Ernst Diez, 1955 yılında birlikte ele aldıkları ‘Türk Sanatı’ adlı kitaplarında yapının oldukça hatalı bir planını yayınlamıştır (Çizim 14). Bu planda son cemaat yerinin bölümleri kubbesiz ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen formda çizilmiş olup giriş eksenindeki bölümün kuzeyi kemersiz olarak gösterilmiştir (Aslanapa ve Diez, 1955, s. 303).

Çizim 14. Aslanapa ve Diez Tarafından Çizilen Plan (Aslanapa ve Diez, 1955, s. 303)

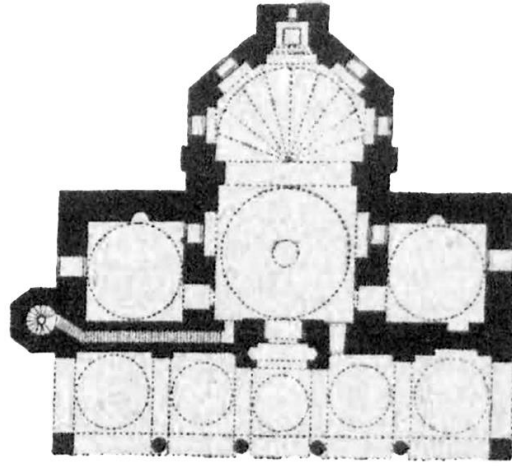
Suut Kemal Yetkin, 1959 tarihli ‘The Evolution of Architectural Form in Turkish Mosques (1300-1700)’ başlıklı makalesinde ve 1962 tarihli ‘L’architecture Turque en Turquie’ kitabında yayınladığı planlarda son cemaat yerini Aslanapa ve Diez’in planına benzer şekilde kubbesiz olarak göstermiştir (Çizim 15) (Yetkin, 1959, s. 88; 1962, s. 114).

Plan 8. — Tire, Yeşil İmaret Mosque.

Çizim 15. Suut Kemal Yetkin Tarafından Çizilen Plan (Yetkin, 1959 s.88; 1962 s. 114)

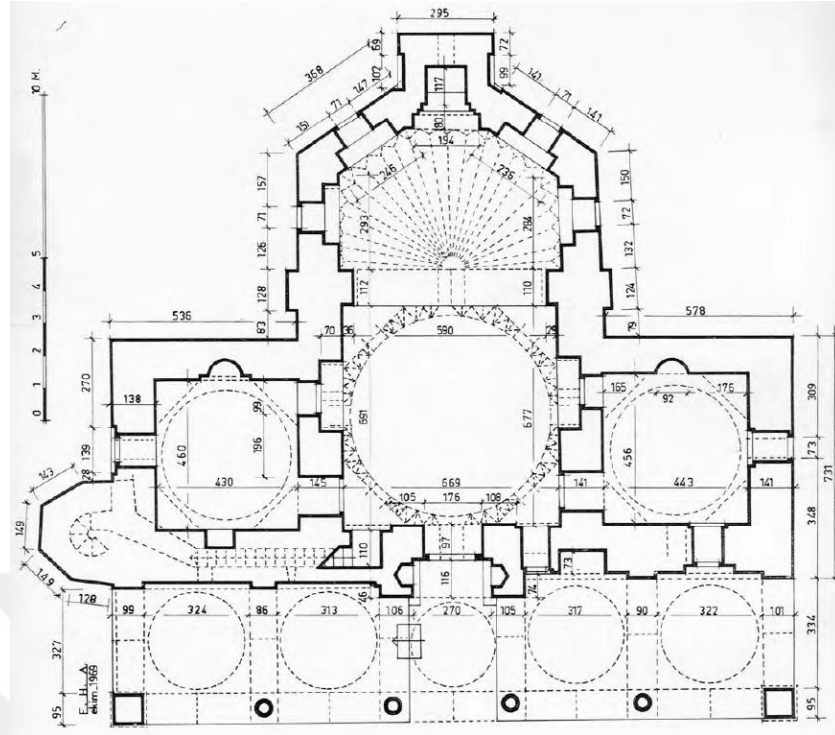
1963 yılına gelindiğinde Semavi Eyice, ‘Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler’ başlıklı çalışmasında son cemaat yerinin günümüzdeki durumuna benzer bir planını yayınlamış ancak yapıdan detaylı şekilde bahsetmemiştir (Çizim 16) (Eyice, 1963, s. 72).

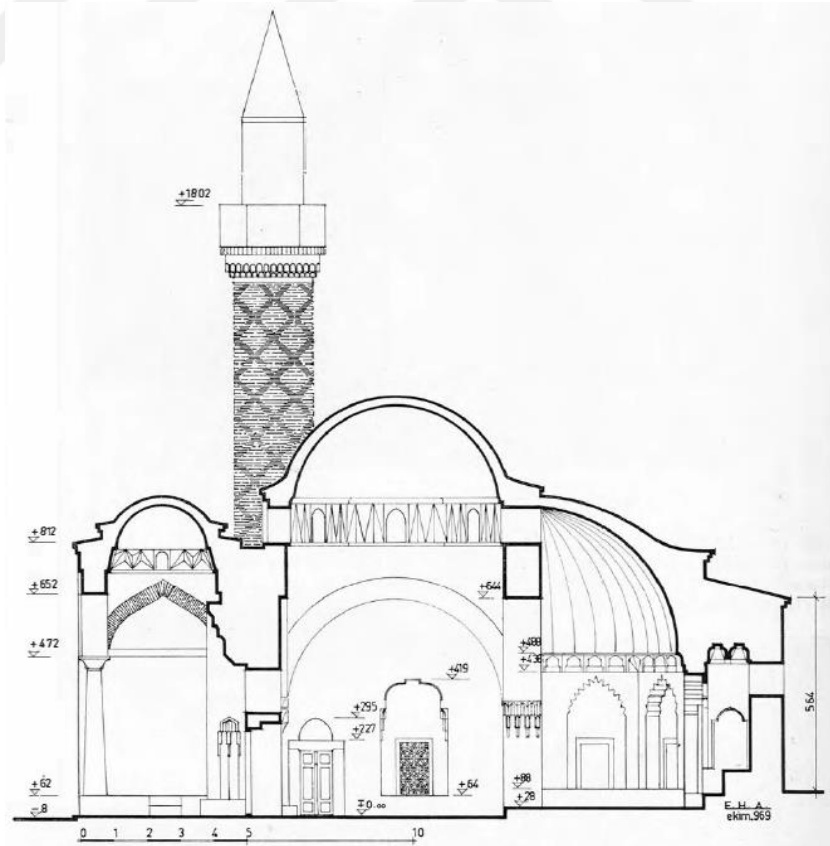
Çizim 16. Semavi Eyice Tarafından Çizilen Plan (Eyice, 1963, s. 72)

1969 tarihli ‘Yeşil İmaret Camii Tire’ adlı makalesiyle yapının son cemaat yerinden detaylı şekilde bahseden ilk isim Tülay Ergil’dir. Ancak, “... kalan sütünlardan ve duvardaki izlerden anlaşıldığına göre 5 bölümlü bir son cemaat yerine sahiptir. Her bir bölümün üzeri kubbe ile kaplıdır. Köşelerde düzgün taş işçiliği gösteren payeler vardır. Payelerin arasındaki 4 sütünden 3 granit sütun ayakta durmakta biri ise yıkılmıştır.” şeklindeki açıklaması incelemeleri sırasında son cemaat yerinin yalnızca taşıyıcılarının bir kısmının ayakta olduğunu düşündürmektedir (Ergil, 1969, s. 120).

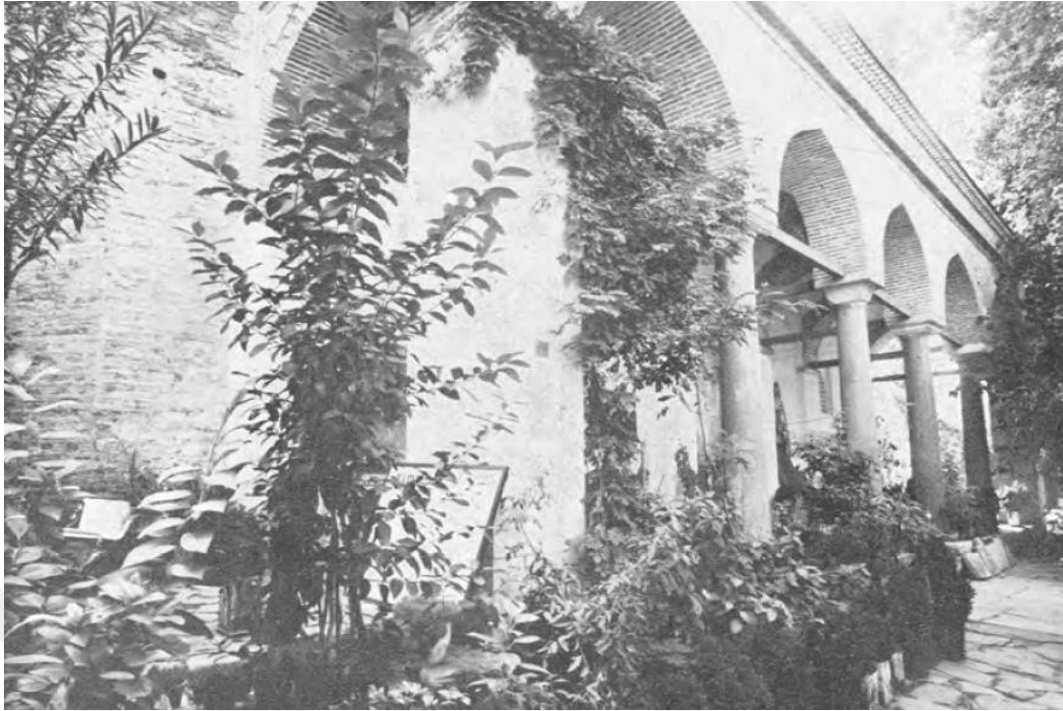
1969 yılı içerisinde yapıyı inceleyen Ekrem Hakkı Ayverdi, ‘Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)’ adlı kitabında yapının 1969 tarihli planını ve kesitini mimarisine en yakın şekliyle vermiştir (Çizim 17-18). Ayrıca son cemaat yerini detaylı şekilde açıklamış, onarıldığından bahsetmiş ve net bir fotoğrafını yayınlamıştır (Fotoğraf 47) (Ayverdi, 1972, s. 542-544). Bu durumda Tülay Ergil’in 1969’da yayınlanan makalesindeki bilgilerin daha erken bir tarihe ait olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çizim 17. Ekrem Hakkı Ayverdi Tarafından Çizilen Plan (Ayverdi, 1972, s. 542)

Çizim 18. Ekrem Hakkı Ayverdi Tarafından Çizilen Kesit (Ayverdi, 1972, s. 543)

Fotoğraf 47. 1969 Yılında Tire Yeşil Zaviye'nin Son Cemaat Yeri (Ayverdi, 1972, s. 543)

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yapılan araştırmalar neticesinde 1965-1966 tarihli restorasyon çalışmalarında onarıldığı anlaşılan son cemaat yerinin, Yeşil Zaviye'nin müze olarak kullanıldığı 1935-1971 yılları arasındaki sürecin büyük bir bölümünde ayakta olmadığını söylemek mümkündür.

3.8.5. Taç Kapı

Yapının son cemaat yeri ile birleşen kuzey cephesi tümüyle sıvanmış durumdadır. Cephenin ekseninde yedi sıra mukarnas kavsaralı ve mihrabiyeli sade bir taç kapı yer almaktadır (Fotoğraf 48). Sıvaların açılmış olduğu noktalardan taç kapının kesme taş malzeme ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Son cemaat yerinin onarıldığı ilk restorasyonda taç kapı mukarnasları harap durumda bırakılmıştır (Ayverdi, 1972, s. 73). 1992-1995 yıllarında gerçekleştirilen kapsamlı restorasyonda harap durumdaki mukarnaslar da onarılmıştır. Mihrabiyelerin yer aldığı bölümler taç kapıyı vurgulayacak şekilde hafif dışa taşkındır. Oldukça dar bir formda olan mihrabiyeler yaklaşık 0.40 metre derinlikte, dört kenarlı ve üç sıra mukarnas kavsaralıdır (Fotoğraf 49). Giriş açıklığı mermer söveli ve basık kemerlidir. Basık kemer, birbirine geçmeli farklı tondaki mermerlerin almaşık düzenlemesi ile oluşturulmuştur. Taç kapıda mukarnas

kavsara ile giriş açıklığının basık kemeri arasında dikdörtgen çerçeveli bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin mukarnasların ilk üç sırasını kesintiye uğratmış olması ve bulunduğu noktaya adeta sıkışmış gibi görünmesi geç dönem eklentisi olduğunu düşündürmektedir.

Fotoğraf 48. Taç Kapı ve Kavsara Detayı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 49. Taç Kapı Mihrabiyesi (www.erolsasmaz.com, 2024)

Giriş cephesinin ekseninde yer alan taç kapı kitlesinin doğu ve batısında kalan duvarlar genişlik ve düzenleme olarak birbirlerinden farklıdır. Doğudaki duvarın içinden minareye ulaşılan 0.58 metre genişliğinde dar bir koridor geçmektedir. Dolayısıyla kuzey cephede taç kapının doğusunda kalan ve minare kaidesine kadar uzanan duvar, taç kapının batısındaki duvara göre yaklaşık 0.10 metre kadar daha taşkındır ve sade bırakılmıştır. Batıdaki duvarda ise taç kapının batısına alt seviyede bitişik olarak avluya açılan dikdörtgen formlu bir pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerenin batısında ise 0.70 metre derinliğinde beş sıra mukarnas kavsaralı bir dış mihrap vardır (Fotoğraf 50). Ayrıca batı tabhânenin kuzeyine açılan iki pencere de bu duvarda yer almaktadır. Taç kapının batısına bitişik olan pencerenin doğudaki simetrisinde ise iç avludan girilen ve minareye ulaşılan dar koridorun giriş açıklığı yer almaktadır. Giriş açıklığı ile pencere boyut ve form olarak birbirine benzerdir. Giriş cephesindeki asimetric düzen ve minareye ulaşmayı sağlayan alışılmadık şekildeki dar koridor, minarenin yapıya sonradan eklendiğini düşündürmektedir. Doğan Kuban'a göre Osmanlı döneminde benzer örneği bulunmayan bu düzenleme minare ile birlikte son cemaat yerinin de sonradan eklendiğini göstermektedir (Kalfazade, 2013, s. 497; Kuban, 2007, s. 120).

Fotoğraf 50. Dış Mihrap (Körpe, 2022)

3.8.6. Cümle Kapısı

Bugün yapıda bulunan ahşap cümle kapısı özgün değildir (Fotoğraf 51). 1996 yılı ve öncesinde yapıyı incelemiş bazı araştırmacılar yapının orijinal ahşap cümle kapısını yerinde görmüş ve çeşitli bilgiler aktarmıştır. 1997 yılında yapıda olmadığı belirtilen cümle kapısının 2002 yılında restorasyon amacıyla İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne gönderildiği, 2011 yılında ise İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde sergilenmekte olduğu belirtilmiştir (Güney, 1998, s. 97; Öztürk ve Güney, 2002, s. 249; Acar, 2011, s. 410). Görkem Yalçın ise 2018 tarihli yüksek lisans tezinde ahşap cümle kapısının İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde sergilenmeye devam ettiğini belirterek hatalı bir bilgi aktarmıştır (Yalçın, 2018, s.13). İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden edinilen bilgiye göre ilgili kapının Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 05.12.2011 tarih ve 242214 sayılı Oluru ile 22.12.2011 tarihinde Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'ne teslim edildiği anlaşılmıştır.¹⁹

Fotoğraf 51. Cümle Kapısı (Körpe, 2022)

¹⁹ Çalışma kapsamında Ankara Vakıf Eserleri Müzesi ile yapılan görüşmeler neticesinde eserin, emanet deposunda korumaya alındığı öğrenilmiştir. Bu nedenle de eseri yakından incelemek mümkün olmamıştır.

3.8.7. Minare

Doğudaki tabhânenin kuzeydoğu köşesinde yer alan minare, son cemaat yerinin kirpi saçakları ile aynı yükseklikte olan sekizgen planlı bir kaide üzerinde yükselmektedir (Fotoğraf 52). Ancak kaide, beden duvarları ile kaynaştığı için sekizgenin beş kenarı dışa yansımıştır. Kaidenin malzemesi beden duvarları ile benzer şekilde tuğla ve moloz taştır ancak buradaki tuğlalar daha seyrek kullanılmıştır. Ayrıca kaide de beden duvarları gibi iki sıralı kirpi saçak düzenlemesiyle sonlanmaktadır (Fotoğraf 53). Kaidenin güney kenarında, doğu tabhânenin üzerine denk gelen seviyede, yapının üzerine ulaşılan basit dikdörtgen formlu ahşap bir kapı vardır. Doğu kenarın üst seviyelerine ise küçük bir mazgal pencere açılmıştır. Minareye taç kapının doğusundaki duvarın içinden geçen merdivenli dar bir koridor ile ulaşılmaktadır. Koridora iç avlu içerisinden, taç kapı ile doğu tabhâne arasında kalan kuzey duvardaki açıklıktan girilmektedir. Genişliği 0.58 metre olan merdivenli koridor duvar boyunca düz şekilde devam edip kaide içerisinde sağa doğru eğim almaktadır. Eğimin bitiminde ise sarmal bir merdivenle minareye çıkış sağlanmaktadır.

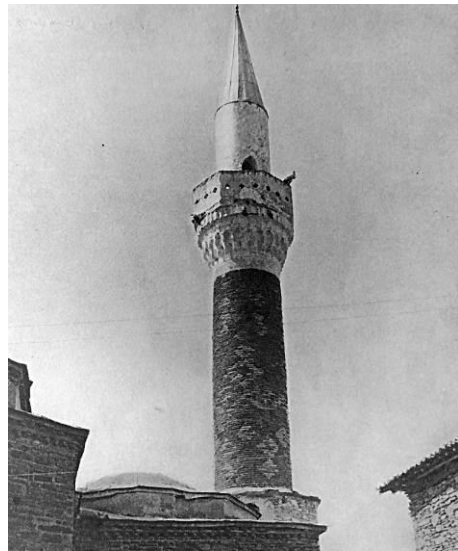

Fotoğraf 52. Minarenin Genel Görünümü (Körpe, 2022)

Kaide üzerinde pabuç bölümü yoktur. Bu sebeple silindirik gövde doğrudan kaidenin üzerinde yükselmiştir (Fotoğraf 53). Selda Kalfazade (2013, s. 497) eski fotoğraflarda kaideden gövdeye geçişin sivri kemerli nişler ve prizmatik üçgenlerden oluşan bir pabuçluk ile sağlandığının görüldüğünü ve bu bölümün son onarımlarda kaldırıldığını öne sürmüştü de herhangi bir fotoğraf ve kaynak belirtmemiştir. Yapının ulaşılabilen 1929 tarihli en eski fotoğrafında kaideden gövdeye geçişin günümüzdekine benzer olduğu görülmektedir (Fotoğraf 54).

Fotoğraf 53. Minare Kaidesi (Körpe, 2022)

Fotoğraf 54. 1929 Yılında Yeşil Zaviye'nin Minaresi (Riefstahl, 1931, s. 34)

Zaviyenin “Yeşil” adıyla anılmasına sebep olan minarenin patlıcan moru, firuze ve yeşil renkli sırlı tuğlalarla örülen 7.25 metre uzunluğundaki silindirik gövdesi tümüyle geometrik bir süsleme yansıtmaktadır. Süsleme kompozisyonu, baklava motiflerinden ve zikzaklardan oluşmaktadır. Günümüzde gövdenin üst seviyelerindeki sırlar büyük ölçüde dökülmüştür. Bu sebeple süsleme, gövdenin alt seviyelerinde daha iyi algılanmaktadır. İncelenen çeşitli yayınlarda, minare gövdesinde kırmızı renkli sırlı tuğlalar bulunduğunu belirten araştırmacılara rastlanmıssa da günümüzde minare gövdesinde kırmızı renkli sırlı tuğla bulunmamaktadır (Riefstahl 1941, s. 27; Ayverdi 1972, s. 547, Aslanoğlu 1978, s. 38; Demiriz 1979, s. 642). Dolayısıyla bahsedilen kırmızı renkli sırlı tuğlaların ya sırları dökülmüştür ya da araştırmacılar kırmızı renkli çıplak tuğlaları sırlı tuğla olarak değerlendirmiştir.

Minare gövdesinin kuzeydoğuya bakan yüzeyinin ortasında çini mozaik tekniği ile oluşturulmuş altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır (Fotoğraf 55). Yıldızın gövdesini oluşturan altıgende firuze renkli, kollarını oluşturan üçgenlerde ise patlıcan moru renkli çiniler kullanılmıştır. Çeşitli yayınlarda yıldız motifiyle ilgili rivayetler olduğu belirtilmiş ancak doğruluğu sorgulanmamıştır. İnci Aslanoğlu (1978, s. 38) kent adı vermeden yıldız motifinin dönemin başkentini işaret ettiğine inanıldığını belirtmiştir. Bahsedilen kent dönemin başkenti Edirne varsayılır ise yıldızın baktığı yönde yer aldığı için bu rivayetin doğruluk payı olduğu söylenebilir. İnci Kuyulu (1999, s. 67) benzer inanıştan bahsetmiş ve dönemin başkenti olarak Ayasulug kentini vermiştir. Ancak Ayasulug kenti hem yıldız motifinin baktığı yönde değildir hem de hiçbir zaman Osmanlı Devleti’nin başkenti olmamıştır. Şenay Özgür (2002, s. 455) ise aynı inanışın devrin başkenti Bursa kentine yönelik olduğunu belirtmiştir. Ancak Bursa yıldız motifinin baktığı yönde yer alsa da başkent statüsü uzun zaman önce değişmiştir.

Minarenin taş malzemedeki yapılmış şerefe altlığı dört sıra mukarnalıdır (Fotoğraf 56). Tuğla ile örülmüş ve sıvanmış durumdaki şerefe korkuluğu ise sekizgen formludur. Sekizgenin her kenarına baklava dilimini andıran üçer delik açılmıştır. 3.00 metre uzunluktaki silindirik petek bölümü de tamamen tuğla örmedir. Peteğin güneyinde şerefeye açılan bir kapı bulunmaktadır. Minareyi örten konik külah ise kurşun ile kaplıdır. Kaide ile birlikte minare 23.6 metre uzunluğa sahiptir. 1992-1995 tarihli restorasyon öncesine ait fotoğraflarda şerefe altlığındaki mukarnaslarda aşınmalar,

şerefe korkuluğu ve silindirik gövdede ise sıva dökülmeleri görülmektedir. Yapılan restorasyonda mukarnaslar onarılmış ve korkuluktaki sıva yenilenmiştir. Petek bölümündeki sıvalar ise kaldırılarak tuğla örgü açığa çıkarılmıştır.

Fotoğraf 55. Minare Gövdesindeki Süsleme (Körpe, 2022)

Fotoğraf 56. Minare Şerefesi (Körpe, 2022)

3.9. İÇ TANITIM

3.9.1. İç Avlu

Yeşil Zaviye'nin kuzey cephesinde yer alan taç kapı açıklığından girilince yapının merkez birimini oluşturan iç avluya ulaşılmaktadır. 665x665 metre ölçülerinde olan kare planlı iç avlu doğu, batı ve kuzeyde duvarlarla, güneyde ise iç avlu ile ibadet mekânını birbirinden ayıran yuvarlak kemere oturan sekizgen kasnaklı bir kubbeli birimle çevrelenmiştir. Zeminden kubbeye kadar olan yükseklik yaklaşık 11 metre kadardır. Duvarlar üst seviyede sağır yuvarlak hafifletme kemerleriyle kademelendirilmiştir. Kemerlerin kesiştikleri kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeler iki sıralı birer mukarnas ile sonlandırılmıştır. Güneydoğu ve güneybatı köşeleri ise iç avluyu ibadet mekânından ayıran kemerle birleşmiş ve sade bırakılmıştır. Duvarlarda, kubbeye geçişlerde ve kubbede nakışlara yer verilmiştir (Fotoğraf 57).

Fotoğraf 57. İç Avlu Genel Görünüm (www.sanatin Yolculugu.com, 2024)

Kuzeydeki duvarın ekseninde taç kapının ardındaki iç kapı ve onun üzerinde ahşap pervazlı dikdörtgen pencere yer almaktadır. Camlı ve ahşap iç kapı 1992-1995 tarihli restorasyon sırasında yenilenmiştir. Geç dönem eklentisi olan bu kapının restorasyon

öncesine ait fotoğraflarda günümüzdeki kapı ile benzer formda ve yeşile boyanmış olduğu görülmektedir (Fotoğraf 55-56).

Fotoğraf 58. İç Avlu Kuzey Duvarı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 59. Orijinal Cümle Kapısı ve İç Kapının Eski Durumu

Taç kapının doğu ve batı duvarları 0.25 metre kadar içeri doğru çıkıntı yaparak duvarı hareketlendirmiştir. Doğu ve batı köşelerde ise yaklaşık 1.35 metre genişliğinde birbirine simetrik sivri kemerli açıklıklara yer verilmiştir. Bu açıklıklardan batıda olanı pencere olarak, doğuda olanı ise minareye ulaşılan koridorun girişi olarak düzenlenmiştir (Fotoğraf 60).

Doğu ve batı duvarların kuzey uçlarında tabhâne kapıları, güneyinde ise Bursa kemeri ile sonlanan 2.20 metre genişliğinde derin nişler yer almaktadır (Fotoğraf 60). Bursa kemerlerinin mukarnaslı konsollara oturduğu nişlerin içinde tabhâneler ile bağlantı sağlayan dikdörtgen pencereler vardır (Fotoğraf 61-62). Pencereler iç avlu tarafından altıgenlerle oluşturulmuş geometrik kompozisyonlu ahşap şebekelerle kapatılmıştır. Şebekeler son restorasyonda orijinaline uygun olarak yenilenmiştir. Restorasyon öncesine ait fotoğraflarda yapının diğer ahşap parçaları gibi şebekelerin de yeşile boyanmış olduğu görülmektedir (Fotoğraf 63).

Fotoğraf 60. İç Avluya Mihrap Bölümünden Bakış (www.erolsasmaz.com, 2024)

Fotoğraf 61. İç Avlu Doğu Duvarındaki Niş (www.tarihgezisi.com, 2024)

Fotoğraf 62. İç Avlu Batı Duvarındaki Niş (www.tarihgezisi.com, 2024)

Fotoğraf 63. 1992-1995 Tarihli Restorasyon Sürecinde İç Avlu Doğu Duvarı
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Günümüzde hâlâ yapıda bulunan orijinal tabhâne kapıları malzeme ve süsleme kompozisyonu açısından cümle kapısını andırırsa da daha sade ve basit bir işçiliğe sahiptir. Bitkisel ve geometrik süslemeli kapı kanatları ahşaptır. Lento ve söveler ise mermerdir. Kapıların üzerinde sivri kemerli alınlıklar yer almaktadır. Ustası ve yapılış tarihi bilinmeyen tabhâne kapıları da yeşil boya ile boyanmış durumdadır. Ancak iç mekânda yer aldıkları ve doğal dış etkenlere maruz kalmadıkları için daha iyi korunmuşlardır. Bu sebeple süslemeler cümle kapısına göre daha belirgin durumdadır (Fotoğraf 64-65).

İç avluyu örten kubbe, üçgenlerle geçilen sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kasnak, yaklaşık 1.30 metre genişliğindeki prizmatik üçgenli bir kuşakla hareketlendirilmiştir. Kasnağın ibadet mekânının yarım kubbesiyle birleştiği güney kenarı haricinde kalan diğer 7 kenarına renkli camlı birer pencere yerleştirilmiştir. Bahsedilen kenara ise kasnaktaki simetriyi sağlamak amacıyla küçük bir niş açılmıştır (Fotoğraf 66).

Fotoğraf 64. Doğu Tabhâne Kapısı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 65. Batı Tabhâne Kapısı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 66. İç Avlu Kubbesi (Körpe, 2022)

3.9.2. Tabhâneler

İç avlunun doğusunda ve batısında bulunan tabhâneler küçük detaylar haricinde benzerlik taşımaktadır. İkisi de üçgenlerle geçilen kasnağa oturan kubbeler ile örtülüdür (Fotoğraf 67). Zeminden kubbeye kadar olan yükseklikleri yaklaşık 7.40 metre kadardır. İç avluya bakan duvarları simetrik şekilde düzenlenmiştir. Güney duvarlarında ise ocak nişi yer almaktadır. Süsleme açısından da yapının diğer birimlerine göre daha sade tutulmuşlardır. Son restorasyonda tabhâne duvarlarının belirli noktalarında nakışlar açığa çıkarılmıştır.

Doğudaki tabhâne 4.30x4.60 metre ölçülerinde kareye yakın plandadır. Tabhâneye batı duvarın kuzeyindeki ahşap kapılı girişten geçilmektedir. Duvarın güneyinde iç avlu ile bağlantı sağlayan dikdörtgen pencere vardır. Pencere kanatları ahşaptır ve yenilenmiştir. Hem kapının hem pencerenin üzerinde sivri kemerli alınlıklar bulunmaktadır. İçinden minareye ulaşılan koridorun geçtiği kuzeydeki duvarın ekseninde dikdörtgen bir niş vardır. Doğu duvarda dışa açılan altı üstlü iki pencere yer almaktadır. Üst seviyedeki pencere küçük boyutlu ve renkli camlıdır. Alt seviyedeki ahşap pencere ise dikdörtgen formdadır ve yenilenmiştir. Üzerinde sivri kemerli bir alınlık bulunmaktadır. Güney

duvarın ekseninde sivri kemerli bir ocak nişi yer almaktadır. Ocak nişi, dikdörtgen şekilde yükselip yukarda kademelenen ve sivri kemer ile sonlanan bir çerçeve içindedir (Fotoğraf 68).

Fotoğraf 67. Doğu Tabhâne Kubbesi ve Doğu Duvar Üst Seviye Penceresi (Körpe, 2022)

Fotoğraf 68. Doğu Tabhânenin Doğu ve Güney Duvarları (www.tarihgezisi.com, 2024)

Batıdaki tabhâne 4.25x4.30 metre ölçülerinde kareye yakın plandadır. Tabhâneye doğu duvarının kuzey ucundaki ahşap kapıdan geçilmektedir. Duvarın güneyinde doğu tabhâne ile benzer şekilde dikdörtgen bir pencere yer almaktadır. Buradaki ahşap pencere kanatları camsız ve düz yüzeyle olmakla birlikte yenilenmemiştir. Lento ve söveleri yeşile boyanmış durumdadır (Fotoğraf 69). Kuzey duvarda son cemaat yerine açılan altlı üstlü iki pencere yer almaktadır. Üstteki pencere küçük boyutlu ve renkli camlıdır. Alt seviyedeki ahşap pencere ise dikdörtgen formdadır ve yenilenmiştir. Üzerinde sivri kemerli bir alınlık bulunmaktadır. 1992-1995 tarihli restorasyon öncesine ait fotoğraflarda buradaki pencerenin taşla doldurularak nişe dönüştürüldüğü görülmektedir (Fotoğraf 70-71). Bu nişi içerden örten eski ahşap kanatların doğu duvardaki pencere kanatları ile benzer olduğu da göz önünde bulundurulduğunda bu bölümün bir dönem tabhânenin dolabı olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Tabhânenin batı duvarında da kuzeydeki pencerelerle aynı formda altlı üstlü pencereler yer almaktadır. Buradaki pencereler birbirine simetrik yerleştirilmiş olmakla birlikte alt seviyedeki ahşap pencere kanatları yenilenmiştir (Fotoğraf 72). Güney duvarın ekseninde ise sivri kemerle sonlanan ocak nişi yer almaktadır (Fotoğraf 69).

Fotoğraf 69. Batı Tabhâne Güney Duvarı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 70. Restorasyon Öncesi Batı Tabhâne Kuzey Duvarının İçten Görünümü
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 71. Restorasyon Öncesi Batı Tabhâne Kuzey Duvarının Dıştan Görünümü
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 72. Batı Tabhâne Güney ve Batı Duvarları (www.erolsasmaz.com, 2024)

3.9.3. İbadet Mekânı

İç avlu, güneyinde bulunan iki sıralı mukarnaslara oturan geniş bir yuvarlak kemer ile yarım sekizgen planlı ibadet mekânına açılmaktadır. Zemini iç avludan yaklaşık 0.30 metre kadar yüksekte olan ibadet mekânı, yarım sekizgen kaskağa oturan 22 dilimli yarım kubbe ile örtülüdür. Kasnak, iri mukarnas bademlerinden oluşan tek sıra bir kuşakla doldurulmuştur. Zeminden kubbenin en üst noktasına kadar olan yükseklik yaklaşık 8 metre kadardır (Fotoğraf 73).

İbadet mekânının güney kenarında 2.20 metre derinliğinde dilimli kemerli bir mihrap, diğer dört kenarında ise dilimli kemerli nişler içine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu pencereler vardır. Derin mihrap nişi 13 dilimli, pencere nişleri ise 11 dilimli kemerlerle sonlanmaktadır. Pencerelerin tümü ahşaptır ve yenilenmiş durumdadır. 1992-1995 tarihli restorasyon öncesine ait fotoğraflarda ibadet mekânındaki ahşap pencerelerin de yeşil boya ile boyanmış ve camlı olduğu görülmektedir (Fotoğraf 74-75). Günümüzdeki pencereler sade ahşap kanatlıdır. İbadet mekânında bulunan ahşap minber yenisidir. 1965 tarihli restorasyon öncesinde çekilmiş bir fotoğrafta ibadet mekânında farklı bir ahşap

minber yer aldığı görülmektedir (Fotoğraf 76). Bu minberin durumu hakkında bilgiye ulaşılammıştır.

İbadet mekânı, Yeşil Zaviye’de süslemelerin en yoğun olduğu birimdir. Son restorasyonda açığa çıkarılan nakışlarla birlikte neredeyse tüm yüzeylerin süslenmiş olduğu anlaşılmıştır.

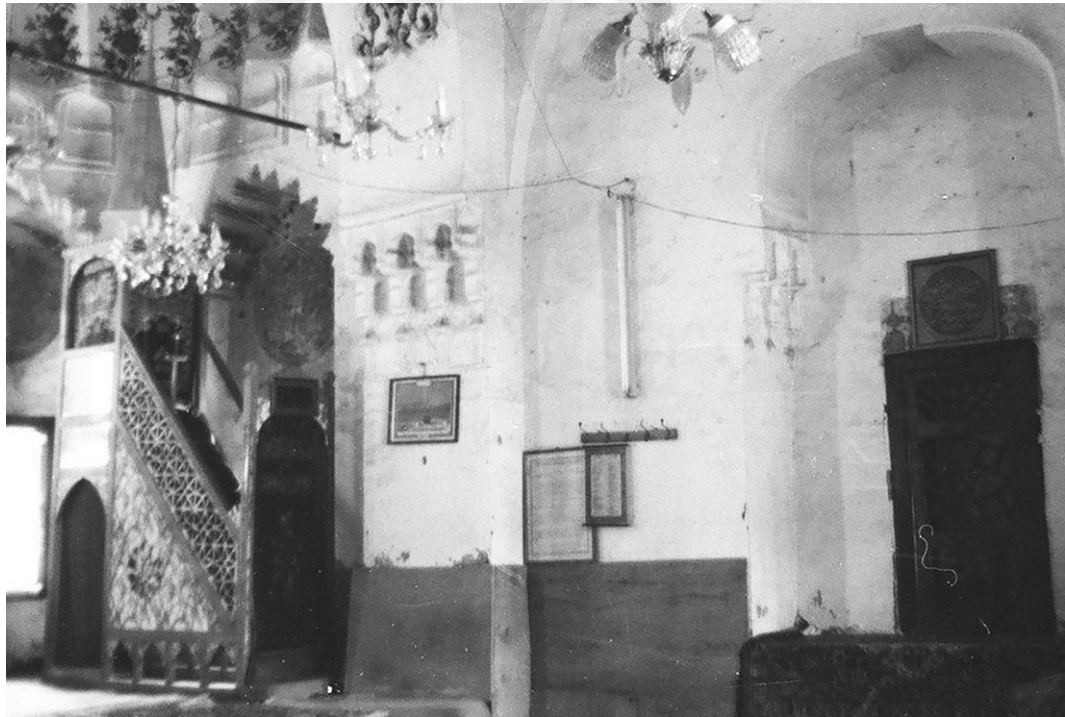
Fotoğraf 73. Avlu ile İbadet Mekânını Ayıran Yuvarlak Kemer (Körpe, 2022)

Fotoğraf 74. İbadet Mekânı Genel Görünüm (Körpe, 2022)

Fotoğraf 75. 1992-1995 Tarihli Restorasyon Sürecinde İbadet Mekânı Pencere Detayı
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 76. Restorasyon Öncesinde Yapıda Bulunan Ahşap Minber
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

3.9.4. Mihrap

Mihrap, Yeşil Zaviye'nin giriş açıklığı ile aynı ekseninde, yarım sekizgen planlı ibadet mekânının güney kenarında dışa doğru çıkıntı yapan ayrı bir birim gibi düzenlenmiştir. 117x117 metre ölçülerinde kare planlıdır. Dış duvarlardan 1.75 metre çıkıntı yapmaktadır ve 4.40 metre yüksekliğe sahiptir. Üzeri düz tavanla örtülüdür (Fotoğraf 77).

Fotoğraf 77. Mihrap (Körpe, 2022)

Mihrap 13 dilimli bir kemerle ibadet mekânına bağlanmaktadır. Doğu, batı ve güney duvarları zeminden yaklaşık 0.40 metre yükseklikte olan bir seki üzerinde

yükselmektedir. Sekideki mermer kaplama 1992-1995 tarihli restorasyonda uygulanmıştır. Mihrap, 3 kademeli bordürler üzerinde yükselen ve tek püsküllü mukarnaslara oturan yuvarlak kemerle sınırlandırılmıştır. Uzunlukları birbirine eşit olan bordürlerin içte ve dışta olanları alttan ve üstten birer mukarnas bademi ile sonlandırılırken ortadakiler düz bırakılmıştır. Bordürlerin kenarları pahlanarak zikzak oluşturacak şekilde yatay ve dikey silmelerle hareketlendirilmiştir. Bu silmeler mihrabın duvarlarında da devam ettirilerek yüzeysel sivri kemerler oluşturulmuştur. Güney duvardaki sivri kemerin altına ise kenarlardan yukarı doğru köşeli şekilde kademelenerek yükselen ve üçgen formu oluşturan ayrı bir yüzeysel çerçeve oluşturulmuştur. Yine güney duvara üst seviyede renkli camlı bir pencere yerleştirilerek mihrap aydınlatılmıştır. Tavana ise mukarnaslı konsolların çevrelediği, ortasında kabara bulunan geometrik süslemeli bir pano yerleştirilmiştir (Fotoğraf 78). Mihrabın duvarları ve kemer yüzeyleri nakışlarla süslenmiştir.

Fotoğraf 78. Mihrap Tavan Detayı (Körpe, 2022)

3.10. MALZEME VE TEKNİK

Erken dönem Osmanlı mimarisinde genel olarak taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Bizans mimarisinde de sıkça kullanılan bu malzemeler, inşaatların az maliyetli olmasını ve hızlı tamamlanmasını sağlamıştır. Tire'deki bu döneme ait Osmanlı yapılarında da ana malzeme olarak taş ve tuğla tercih edildiği görülmektedir.

Yeşil Zaviye'nin ana malzemesi moloz taş ve tuğladır. Özellikle tuğla geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bunların yanında kaba yonu taş ve mermer de yer verilmiştir. Ayrıca az miktarda devşirme malzeme de kullanılmıştır. Yeşil Zaviye'de kullanılan malzeme çeşitliliği dışardaki çeşmelerde, şadırvanda ve çevre duvarında da görülmektedir.

Yapının beden duvarları, kaba yonu taş, moloz taş ve tuğla ile örülmüştür. Farklı boyutlardaki taşlar genellikle yatay şekilde, tuğlalar ise yatay ve dikey olmak üzere iki farklı şekilde yerleştirilmiştir. Yer yer kırık tuğlalar da kullanılmıştır. Yapıda düzenli bir duvar örgüsü yoktur. İki veya üç sıralı moloz ve kaba yonu taşların arasına yerleştirilen tuğlalar bazı yerlerde tek sıra halinde dizilirken bazı yerlerde ikişerli sıralar halinde dizilmiş ve almaşık bir düzen oluşturulmuştur. Bazı yerlerde ise tuğlalar hem dikey hem de yatay şekilde ardışık olarak yerleştirilmiş ve kasetleme²⁰ yapılmıştır. Yapının duvar örgüsü dışında bacalarda, örtüye geçiş unsurlarında, kemerlerde ve saçaklarda da kullanılan hâkim malzeme tuğladır. Minare de yoğun tuğla kullanımı ile dikkat çekmektedir. Özellikle minare gövdesi farklı renkteki sırlı tuğlalarla oluşturulan geometrik motiflerle süslenmiştir.

Uzun süre yıkık durumda olan ve 1965-1966 tarihli restorasyonda yenilenen son cemaat yerinde de ana malzeme olarak kaba yonu taş ve tuğla kullanılmıştır. Köşelerdeki payeler düzgün kesme taşlarla oluşturulmuştur. Devşirme sütunlar porfir ve granittir. Sütun başlıklarında ve konsollarda ise devşirme taş malzemelere yer verilmiştir. Sivri kemerler ile kirpi saçaklar arasındaki yüzeyde beden duvarlarının aksine daha özenli bir tuğla ve kaba yonu taş işçiliği vardır. İki sıra tuğla bir sıra taş kullanımıyla almaşık örgü oluşturulmuştur. Ayrıca her taşın arasına birer dikey tuğla yerleştirilerek de kasetleme

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Kutlu, 2017, s. 131-153.

yapılmıştır. Yapının dışa çıkıntı yapmayan ve son cemaat yerine açılan taç kapısında ise kesme taş malzemeye yer verilmiştir. Yapıdaki mermer kullanımı pencerelerin lento ve söveleri ile giriş açıklığının kemer ve sövelerinde görülmektedir. Orijinali taştan olan pencere lento ve sövelerinin bazıları 1992-1995 tarihli restorasyonda mermer olarak değiştirilmiştir. Tuğla ile yapılmış olan kubbeler ve minare külahı kurşun ile kaplanmıştır. Yapının iç mekân duvarları, giriş cephesi ve kubbelerin iç yüzeyleri sıvanmış haldedir.

4. BÖLÜM

TİRE YEŞİL ZAVİYE SÜSLEMELERİ

Yeşil Zaviye, süsleme çeşitliliği açısından oldukça zengindir. Özellikle yapıya adını veren minaredeki sırlı tuğla işçiliği ile iç mekânı süsleyen nakışlar dikkat çekmektedir. Bunlara ek olarak kapılardaki ahşap işçiliği ve yapının çeşitli yerlerinde uygulanan taş süsleme de önemlidir. Bu bölümde dışardan içeri doğru mimari elemanlardaki ve yapının birimlerindeki süslemeler tanıtılacaktır.

4.1. DIŞ BÖLÜMLERDEKİ SÜSLEMELER

4.1.1. Minare

Zaviyenin “Yeşil” adıyla anılmasına sebep olan minarenin gövdesi, sırlı tuğla tekniğiyle oluşturulmuş geometrik motiflerle süslenmiştir (Fotoğraf 79). Patlıcan moru, firuze ve yeşil renkli sırlı tuğlalar, baklava motifi ve zikzaklar oluşturacak şekilde dizilmiştir. Hem renklerin kullanımında hem de motiflerin boyutlarında belirgin bir düzen yoktur. Gövdenin alt seviyelerindeki baklavalar firuze ve yeşil, zikzaklar ise patlıcan moru sırlı tuğlalardan oluşurken, üst seviyelerde bu düzen değişmiştir. Ayrıca baklava motiflerinin boyutları da gövdenin üst seviyelerine doğru küçülmeye başlamıştır.

Minare gövdesinin kuzeydoğuya bakan yüzeyinin ortasında çini mozaik tekniği ile oluşturulmuş altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır (Fotoğraf 80). Yıldızın gövdesini oluşturan altıgende firuze renkli, kollarını oluşturan üçgenlerde ise patlıcan moru renkli çiniler kullanılmıştır.

Minarenin gövdesi dışında süslemeye yer verilen başka bir bölümü ise şerefe altlığıdır. Taş malzemeden yapılmış olan şerefe altlığı, yukardan aşağı doğru derinlik kazanan dört sıralı mukarnas ile süslenmiştir (Fotoğraf 81).

Fotoğraf 79. Minare Gövdesi (Körpe, 2022)

Fotoğraf 80. Minare Gövdesinde Bulunan Altı Kollu Yıldız Motifi (Körpe, 2022)

Fotoğraf 81. Minare Şerefesi (Körpe, 2022)

4.1.2. Son Cemaat Yeri

Yapının kuzeyindeki beş bölümlü son cemaat yerinde bulunan süslemeler konsollarda ve sütun başlıklarında görülmektedir. Alçak kabartma tekniği ile süslenmiş bu unsurların tümü devşirme taş malzemedir. Kuzeybatıdaki ilk sütunun süslemeli bir sütun başlığı vardır. Başlığın her yüzeyine içinde sekiz yapraklı çiçekler bulunan dörder kare pano işlenmiştir (Fotoğraf 82). Diğer 3 sütun başlığı ise sade olmakla birlikte birbirlerinden farklıdır (Fotoğraf 83).

Fotoğraf 82. Kuzeybatıdaki Devşirme Sütun Başlığı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 83. Son Cemaat Yeri Sütun Başlıkları (Körpe, 2022)

6 adet olan devşirme konsolların 4 tanesi aynı süsleme kompozisyonuna sahiptir. Geometrik motifli olan bu konsolların kuzeye bakan yüzeyleri, geçmeler yaparak antrolaklar meydana getiren daireler ile süslenmiştir (Fotoğraf 84-86-87-89) (Özbek, 1999, s. 500). Diğer bir konsola içlerinde 3 dilimli palmetler bulunan birbirine bitişik daireler işlenmiştir (Fotoğraf 85). Başka bir konsolun yüzeyi ise yarım palmete benzeyen spiral kıvrımlı yapraklar ile süslenmiştir (Fotoğraf 88).

Fotoğraf 84. Taç Kapının Doğusundan İlk Konsol (Körpe, 2022)

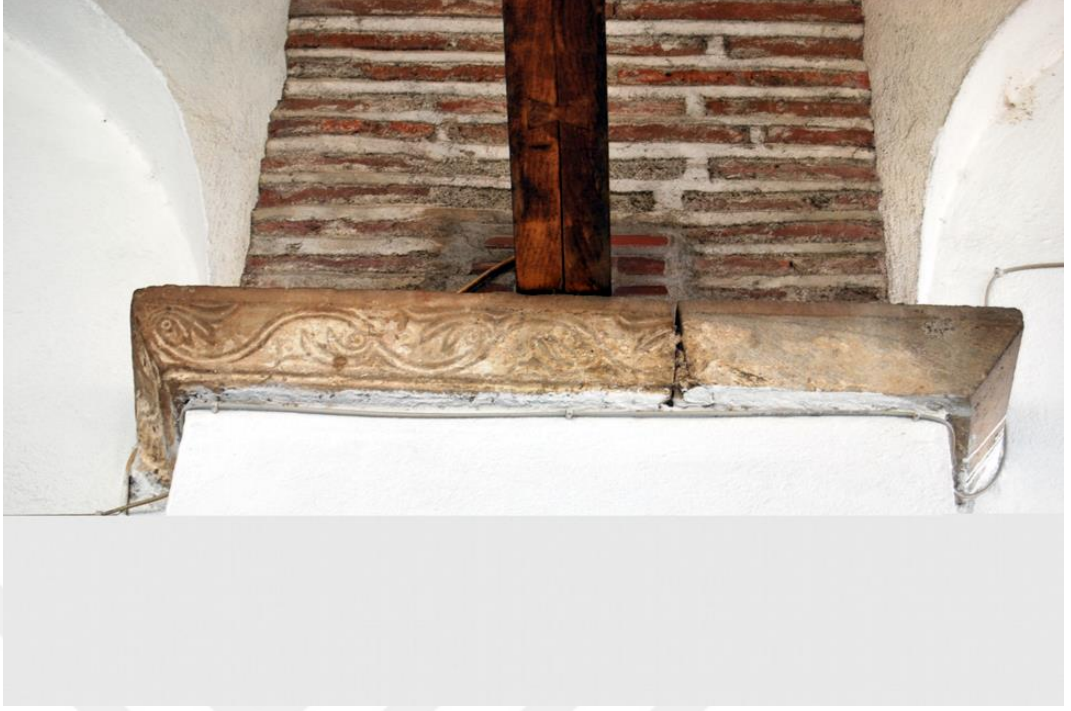
Fotoğraf 85. Taç Kapının Doğusundan İkinci Konsol (Körpe, 2022)

Fotoğraf 86. Taç Kapının Doğusundan Üçüncü Konsol (Körpe, 2022)

Fotoğraf 87. Taç Kapının Batısından İlk Konsol (Körpe, 2022)

Fotoğraf 88. Taç Kapının Batısından İkinci Konsol (Körpe, 2022)

Fotoğraf 89. Taç Kapının Batısından Üçüncü Konsol Konsol (Körpe, 2022)

4.1.3. Taç Kapı

Yeşil Zaviye'nin kuzey cephesinin ekseninde yer alan taç kapıda süsleme olarak mukarnas kavsara kullanılmıştır. Köşelerde birer püskül ile sonlandırılmış olan yedi sıra mukarnas kavsaralı ve mihrabiyele taç kapı sade bir süslemeye sahiptir. Kavsaradaki mukarnas sıraları yukarıdan aşağı gidildikçe derinleşmiştir. Alttaki ilk üç sıra mukarnaslar ise kavsara ile giriş açıklığı arasında yer alan pencere sebebiyle kesintiye uğramıştır (Fotoğraf 90).

Fotoğraf 90. Taç Kapı ve Kavsara Detayı (Körpe, 2022)

Giriş açıklığı mermer söveli ve basık kemerlidir (Fotoğraf 91). Söve olarak kahverengi ve bordo renk damarları olan yekpare mermerler kullanılmıştır. Basık kemerde ise birbirine geçmeli farklı tondaki mermerler ile alması oluşturulmuştur. Kemerin üzengi taşlarında sade kahverengi, kilit taşında ise bordo renkli mermerler kullanılmıştır. Aralara ise sövelerdeki benzer tonlar ile kahverengi mermerler ardışık olarak yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 91. Giriş Açıklığı ve Cümle Kapısı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Taç kapının iki köşesindeki hafif dışa taşkın ve dört kenarlı mihrabiyeler ise üç sıra mukarnas kavsaralıdır (Fotoğraf 92). Buradaki mukarnaslar, taç kapı kavsarasındakilere göre daha derin işlenmiştir. Ayrıca mukarnaslar her köşede birer püskül ile sonlandırılmıştır.

Dış cephedeki başka bir mukarnas uygulaması taç kapının batısındaki duvarda bulunan dış mihrapta görülmektedir. Beş sıra mukarnaslı kavsaraya sahip olan dış mihraptaki mukarnaslar yüzey ve derinlik uygulaması açısından taç kapı mukarnasları ile benzerlik taşımaktadır. Mukarnaslar alt seviyede 6 adet püskül ile sonlandırılmıştır (Fotoğraf 93).

Fotoğraf 92. Doğu Taç Kapı Mihrabiyesi (www.tarihgezisi.com, 2024)

Fotoğraf 93. Dış Mihrap (Körpe, 2022)

4.1.4. Cümle Kapısı

Bugün yapıda bulunan ahşap cümle kapısı özgün değildir (Fotoğraf 91). Son restorasyonda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından koruma altına alınan ve günümüzde Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nin emanet deposunda bulunan orijinal ahşap cümle kapısını, 1996 yılı ve öncesinde yapıyı incelemiş bazı araştırmacılar yerinde görmüş ve çeşitli bilgiler aktarmıştır.

Zengin bir süslemeye sahip olan orijinal ahşap cümle kapısı 150x255 cm ölçülerindedir (Bozer, 1992, s. 257). Simetrik iki kanat ve bir biniden oluşan kapının ön yüzü hiç boş yer kalmayacak şekilde geometrik ve stilize bitkisel motiflerle süslenmiştir (Fotoğraf 94). Kapıda oyma ve künde kari tekniği birlikte kullanılmıştır. Uzun yıllar dış etkenlere maruz kalan kapının çeşitli yerlerinde kısmen çürümeler meydana gelmiş ve kilit bölümünde derin çatlaklar oluşmuş olsa da genel olarak sağlam durumdadır. Ancak yeşil renk boya ile bilinçsizce yapılan boyama işlemi motiflerin aralarındaki boşlukların dolmasına ve süsleme detaylarının kaybolmasına neden olmuştur (Güney 1998, s. 98).

Kapı kanatları iki yatay kayıtle bölünen üçer panodan oluşmaktadır. Alt ve üsteki panolar kare, ortadaki panolar ise dikdörtgen formdadır. Panolar ve onları bölen yatay kayıtlar tek sıra bir dış bordürle çevrelenmiştir. Bordüre rumiler, kıvrık dallar ve altı dilimli çiçeklerden oluşan bitkisel bir örgü işlenmiştir. Kayıtlarda ise benzer örgü yalnızca rumiler ile oluşturulmuştur (Bozer, 1992, s. 257-258). Panolar, merkezden dağılarak sonsuzluk algısı yaratan ve ufak detaylar haricinde simetrik bir düzen sergileyen kompozisyonlarla süslenmiştir. Sol kanadın alt panosu dışındaki tüm kare panolarda merkezdeki sekiz kollu yıldızdan gelişen girift bir bitkisel süsleme hakimdir (Fotoğraf 95-97). Buradaki girift bitkisel motifleri rumi, palmet ve kıvrık dallar oluşturmaktadır. Dikdörtgen orta panolar ise sekiz ve beş kollu yıldız, sekizgen, altıgen, beşgen, dörtgen ve üçgen formunda olan çeşitli geometrik parçalara bölünmüştür. Soldaki panonun üst bölümündeki sekiz kollu yıldız haricinde orta panolardaki geometrik parçalar simetriktir (Fotoğraf 96).

Fotoğraf 94. Orijinal Ahşap Cümle Kapısı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 95. Cümle Kapısının Üst Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 96. Cümle Kapısının Orta Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 97. Cümle Kapısının Alt Panoları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Sağdaki orta panoda bulunan iki beşgen parça haricinde tüm orta panolardaki geometrik parçalar rumi, palmet ve hatayi motifleriyle doldurulmuştur (Güney 1998, s. 99). Bahsedilen beşgen parçalar, orta panonun ekseninde ve birbirine yatay şekilde simetrik olarak yer alan beş kollu yıldızların gövde bölümünü oluşturmaktadır. Sağdaki orta panoda yer alan bu beşgenler sanatçı kitabesi olarak düzenlenmiştir. Daha okunaklı durumda olan sağdaki beşgenin içinde “İlyas bin Mahmud” yazmaktadır (Fotoğraf 98).

Rüstem Bozer (1992, s. 257-258) doktora tezinde ilk önce “Mahmud İlyas” daha sonra “Mustafa İlyas” adını kullanmıştır. Muhtemelen burada yapılan hatanın bir zincirlemesi olarak Türkan Acar (2011, s. 410) da doktora tezinde ustanın adını “Mustafa İlyas” olarak belirtmiştir. Soldaki beşgenin içindeki yazılar tahrip olmuş ve belirginliğini büyük ölçüde kaybetmiştir (Fotoğraf 98). Adı geçen araştırmacılar buradaki yazıyı ise “neccar yaptı” şeklinde açıklamıştır (Bozer, 1992, s. 258; Acar, 2011, 410).

Fotoğraf 98. Ahşap Cümle Kapısında Yer Alan Sanatçı Kitabesi
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Kapının bini gövdesinin orta bölümü tahrip olmuş durumdadır ancak tüm gövdenin rumi, palmet ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel motiflerle süslenmesine şüphe yoktur. Merkezinde dairesel formu bir madalyon bulunan bini gövdesi alt ve üst başlıklara doğru dışa meyil almaktadır. Başlıklar testere dişini andıran motiflerle çerçevelenmiş ve üst başlığa “Ya Allah” yazılmıştır (Fotoğraf 99) (Acar, 2011, 410). Neccar İlyas bin Mahmud tarafından yapıldığı anlaşılan ahşap cümle kapısının üzerinde tarih bilgisi bulunmamaktadır. Ancak, Tülay Ergil (1969, s. 120), herhangi bir kaynak belirtmeden kapının 1499 yılında yaptırıldığını öne sürmüştür. Süslemeler yapının inşa edildiği dönemin üslubunu yansıttığından yapının inşasıyla eş zamanlı yapılmış olmalıdır ancak net tarih vermek mümkün değildir (Demiriz, 1979, s. 643; Bozer, 1992, s. 257).

Fotoğraf 99. Bini Gövdesinin Üst Başlığı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

4.2. İÇ MEKÂN SÜSLEMELERİ

Yeşil Zaviye'nin iç mekânında duvar nakışlarının yanı sıra malakârî, ahşap ve taş süsleme görülmektedir. Bir bölümü 1992-1995 tarihli restorasyonda açığa çıkarılan nakışlar tüm birimlerde yer almakla birlikte ibadet mekânında daha geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Bu süslemeler büyük ölçüde bitkisel kompozisyonlardan oluşmakta ve çeşitli yüzeylerde yazılarla desteklenmektedir. Restorasyon öncesinde büyük bir bölümü sıvanmış halde olan nakışların hangi tarihte ve neden kapatıldığı bilinmemektedir. Malakârî süslemeler de ibadet mekânındaki dilimli kemerlerin başlangıç noktalarında ve kesiştikleri yüzeylerde yer almaktadır.

Ahşap süslemeler ise tabhânelerin iç avluya açılan kapı ve pencerelerinde görülmektedir. Ahşap kapılar orijinaldir ve kanatları oyma tekniğinde yapılmış bitkisel ve geometrik kompozisyonlarla süslüdür. Pencereler ise orijinaline uygun olarak yenilenmiş olup altıgenlerle oluşturulmuş ahşap şebekelere sahiptir. Bugün yapıda bulunan ahşap minber ve vaaz kürsüsü ise yenidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden edinilen eski fotoğraflarda ibadet mekânında süslemeli bir ahşap minbere rastlanmıştır. Ancak bu minber hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İç mekândaki taş süsleme ise genel olarak mukarnas uygulamalarından ibarettir. Bu tür süslemeler kemer yastıklarında, kubbe kasnaklarında ve mihrap tavanındaki konsolda görülmektedir. Bu bölümde, birimlerdeki süslemeler iç mekân tanıtımındaki sıralamaya göre tanıtılacaktır.

4.2.1. İç Avludaki Süslemeler

İç avludaki süslemeler duvarlarda, kubbeye geçişlerde, kubbe yüzeyinde ve iç avlu ile ibadet mekânını birbirinden ayıran kemerde nakış ve taş süsleme olarak görülmektedir. Tabhâne kapıları da yalnızca iç avluya bakan yüzeylerinde görülen ahşap süslemelerinden dolayı bu başlığa dahil edilmiştir.

Yeşil Zaviye'nin tüm iç mekân duvarlarını palmet dizileriyle oluşturulmuş bir kuşak dolaşmaktadır. Kuşağın bazı bölümleri günümüze ulaşamamış olmakla birlikte var olan

bölmeleri de tahrip olmuştur. Silik siyah konturlarla oluşturulmuş palmetler, aşağı ve yukarı bakacak şekilde simetrik olarak sıralanmıştır (Fotoğraf 100). Yukarı bakan palmetler kırmızı renkle boyanırken, aşağı bakanlar sade bırakılarak negatif-pozitif bir biçim oluşturulmuştur. Kuşak, tabhâne duvarlarını eşit seviyede dolaşırken, iç avlu ve ibadet mekânındaki duvarlarda yer yer kademelendirilmiştir. İç avlunun kuzey duvarında giriş açıklığının eksenine denk gelen seviyedeki kuşak, doğu ve batı duvarlarda tabhâne kapılarının üst seviyesine, güneyde ise iç avlu ile ibadet mekânını ayıran yuvarlak kemeri taşıyan mukarnas konsolların hemen altına denk gelecek şekilde yükseltilmiştir (Fotoğraf 101).

Fotoğraf 100. Palmet Kuşağı Detayı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 101. İç Avlu Duvarlarında Görülen Palmet Kuşağı Kalıntıları (Körpe, 2022)

İç avlunun duvarları üst seviyede sağır yuvarlak kemerler ile kademelendirilmiştir. Kemerlerin kesiştikleri kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeler iki sıralı birer mukarnas ile sonlandırılmıştır (Fotoğraf 102). Sağır kemerlerin içinde kalan duvar yüzeyleri ise nakışlarla süslenmiştir. 1992-1995 tarihli son restorasyonda yapılan sıva kaldırma işleminden sonra açığa çıkarılmış olan kuzey, doğu ve batı duvarlarda yer alan bitkisel ağırlıklı bu süslemeler kompozisyon olarak birbirlerine benzemekle birlikte oldukça tahrip olmuş durumdadır. Her süslemenin merkezinde 2 bordürden oluşan büyük bir yuvarlak madalyon vardır.

Fotoğraf 102. İç Avlu Kuzey Duvarındaki Süslemeler (Körpe, 2022)

Kuzey duvardaki madalyonun içinde farklı boyutları olan dikey kesitli şakayık çiçeği, gonca, palmet ve rumi kıvrımları seçilebilmektedir (Fotoğraf 103). Kırmızı zemin üzerine işlenmiş olan motiflerin boyaları büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır. Madalyonun çevresinde ise topraktan çıkarak yukarı doğru uzayan çiçek buketleri ve ağaç motifleri görülebilmektedir. Madalyonun hemen doğusunda ince bir dal üzerinde aşağıdan yukarı doğru sivri taç yapraklı bir çiçek ile yandan ve üstten kesitli şakayık çiçekleri yükselmektedir (Fotoğraf 104). Madalyonun batısında ise ince bahar dalları ile ağaç motifi yer almaktadır (Fotoğraf 105). Motiflerde ağırlıklı olarak kırmızı, yeşil ve sarı renkler kullanılmıştır. Madalyonun batısındaki motif kalıntıları iki tarafta da simetrik bir kompozisyon uygulandığını düşündürmektedir.

Fotoğraf 103. İç Avlu Kuzey Duvarındaki Madalyon (Körpe, 2022)

Fotoğraf 104. Madalyonun Doğusundaki Süslemeler (Körpe, 2022)

Fotoğraf 105. Madalyonun Batısındaki Süslemeler (Körpe, 2022)

Doğu ve batı duvardaki madalyonların içine bakıldığında süslemenin merkezden dağıldığı açıkça görülebilmektedir. Tam olarak tanımlanamayan bitkisel motifler buralarda da kırmızı zemin üzerine işlenmiştir. Madalyonların çevrelerinde ise kuzey duvardakiyle benzer bir kompozisyon vardır (Fotoğraf 106-107).

Fotoğraf 106. İç Avlu Batı Duvarındaki Süslemeler (Körpe, 2022)

Fotoğraf 107. İç Avlu Doğu Duvarındaki Süslemeler (Körpe, 2022)

Doğu duvardaki madalyonun iki yanında yer alan ağaç motifleri daha iyi durumdadır. Açık kahverengi gövdeli ağaçlar doğacı biçimde işlenmiştir. Madalyonun doğusundaki ağacın etrafında oldukça silik bir durumda olan ve dalları ağacı sarmış gibi görünen başka bir bitkisel motifin de yer aldığı görülmektedir (Fotoğraf 108). İç avlu duvarlarının üst seviyelerinde yer alan bu bitkisel süslemelerde, yapıdaki genel renk repertuarına uygun olarak kırmızı ve yeşil renk tonları kullanılmış ve motifler siyah konturlarla işlenmiştir. Bilinmeyen bir tarihte yapının iç duvarları sıvandığından sonra iç avlunun doğu ve batı duvarlarındaki bitkisel süslemeli büyük madalyonların üzerine denk gelen kısımlara ashâb-ı kehf madalyonları işlenmiştir (Fotoğraf 109).

Fotoğraf 108. İç Avlu Doğu Duvarındaki Süslemelerde Ağaç Detayı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 109. İç Avlu Doğu ve Batı Duvarlarında Yer Alan Ashâb-ı Kefh Madalyonları (Körpe, 2022)

İç avludaki diğer nakışlar; kubbenin merkezinde, kubbeye geçişi sağlayan basit üçgenlerde ve iç avlu ile ibadet mekânını birbirinden ayıran yuvarlak kemerin iç ve yan yüzeyinde yer almaktadır. Kubbenin merkezine yuvarlak madalyon içine yerleştirilmiş siyah konturlu bir Mühr-ü Süleyman işlenmiştir (Fotoğraf 110-111). Mührün yüzeyinde bitkisel motiflerin yer aldığı seçilebilmektedir. Kubbe yüzeyi sıvanmış durumda olmakla birlikte madalyonun etrafındaki ufak dökülmelerin açığa çıkardığı kontur izleri tüm yüzeyin de bitkisel motiflerle süslenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Fotoğraf 110. İç Avlu Kubbesi (Körpe, 2022)

Fotoğraf 111. İç Avlu Kubbesinin Merkezindeki Mühr-ü Süleyman (Körpe, 2022)

Kubbeye geçişi sağlayan gúneydođu ve gúneybatıdaki úçgenlere, barok úslupta Şemse biçimli madalyonlar yerleştirilmiş ve ilerine yazılar ile bitkisel motifler işlenmiştir (Fotoğraf 112-113). Madalyonlara Arap harfleriyle ‘‘Radiyalláhu Anh’’²¹ ile halife isimlerinden ‘‘Ómer’’ ve ‘‘Ebú Bekir’’ yazılmıştır. Yazıların altları ve ústleri de iek motifleriyle súslenmiřtir. İ avlu ile ibadet mekânını birbirinden ayıran yuvarlak kemerin, i avluya bakan yan yüzeyinin merkezinde ise yine barok úslupta Şemse biçimli bir madalyon vardır (Fotoğraf 114). Madalyonun içine kandil motifini andıran bir form işlenmiş ve içine Arap harfleriyle ‘‘Mařallah’’ yazılmıştır. Şemse biçimli bu madalyonlar yapıya geç dönemde eklenmiştir.

Fotoğraf 112. Gúneydođu Úgendeki Súsleme (Körpe, 2022)

²¹ Radiyalláhu Anh, ‘‘Allah ondan razı olsun’’ anlamına gelen ve daha çok sahábe için kullanılan bir dua cümlesidir (Ahatlı, 2007, s. 386).

Fotoğraf 113. Güneybatı Üçgendeki Süsleme (Körpe, 2022)

Fotoğraf 114. Yuvarlak Kemerin Yan Yüzeyindeki Süsleme (Körpe, 2022)

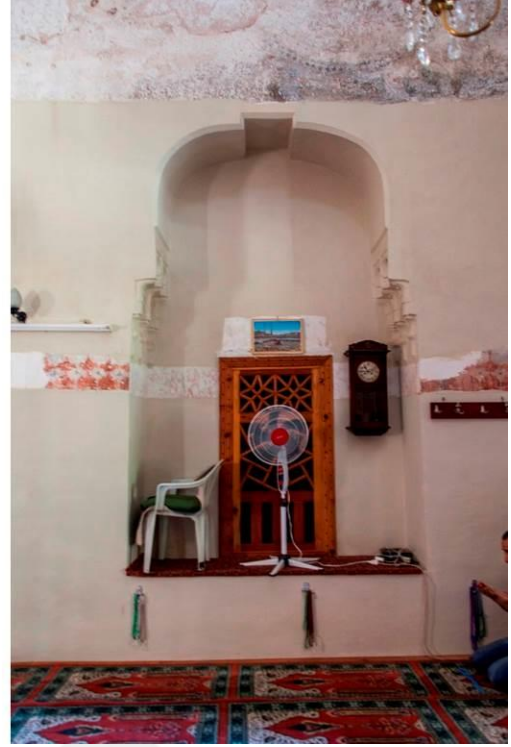
Yuvarlak kemerin iç yüzeyinin merkezinde 3 bordürlü yuvarlak bir madalyon vardır. Madalyonun merkezine kirli beyaz renkli, sekiz kalın yapraklı bir bitki motifi yerleştirilmiştir. Madalyonun iç ve dış bordürleri siyah ve koyu yeşil renklerde olup sade bırakılmıştır. Orta bordür ise kirli sarı bir fon üzerine doğacı bir biçimde işlenmiş koyu kahverengi yapraklı dallar ve kırmızı çiçekler ile süslenmiştir. Madalyonun yanları ise sürgünler halinde yayılan aynı renklerdeki çeşitli çiçek motifleriyle süslenmiştir (Fotoğraf 115). Kemerin iç yüzeyindeki tüm motifler alttan ve üstten dalgalanarak kemer boyunca uzanan siyah renkli birer şerit içine alınmış, bu şeridin uçları çiçek

motifleriyle merkezdeki madalyonun etrafında birleştirilmiştir. Yuvarlak kemerdeki motiflerin daha doğacı ve canlı renklerde olması, geç dönemde yapılmış olduklarını göstermektedir.

Fotoğraf 115. Yuvarlak Kemer İç Yüzeyindeki Süsleme (Körpe, 2022)

İç avlunun doğu ve batı duvarlarında bulunan derin nişlerdeki Bursa kemerleri iki sıra mukarnaslı konsollara oturtulmuştur. Derin nişin içinde yer alan pencereler ise iç avlu tarafından son restorasyonda orijinaline uygun olarak yenilenmiş olan altıgenlerle oluşturulmuş ahşap şebekelerle örtülmüştür (Fotoğraf 116). Bu birimde mukarnas uygulamasının görüldüğü başka bir yer de iç avlu ile ibadet mekânını ayıran geniş yuvarlak kemerin oturduğu konsollardır. Buradaki mukarnaslar iki sıralı olup dörder püskül ile sonlandırılmıştır (Fotoğraf 117).

Fotoğraf 116. İç Avlu Doğu Duvarındaki Niş (www.tarihgezisi.com, 2024)

Fotoğraf 117. Yuvarlak Kemerin Oturduğu Mukarnas Konsollar (Körpe, 2022)

Tabhânelerin 115x210 santimetre ölçülerindeki ahşap kapılarının yalnızca iç avluya bakan yüzeylerinde süsleme bulunmaktadır (Bozer, 1992, s. 260). Bu sebeple iç avlu süslemeleriyle birlikte ele aldığımız kapıların kanatları iki yatay kayıtlı bölünen üçer dikey dikdörtgen panodan oluşmaktadır. Yivli çerçeveler içine alınan panoların yerleşimi simetrik olmakla birlikte ortadaki panolar alt ve üst panolara göre daha büyük boyutludur. Panoların kenarlıklarında ve yatay kayıtlarda çiviler vardır. Kayıtlardaki

bazı çiviler çiçek desenli rozet şeklindedir (Fotoğraf 118). Kanatlardaki bordür ve kayıtlar sade bırakılırken, panolar geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiştir. Üç yivli şeritlerle oluşturulan geometrik motifler alt ve üst panolara, oyma tekniğiyle oluşturulan bitkisel motifler ise orta panolara işlenmiştir. Panoların süslemeleri birbirlerine benzer olmakla birlikte her panoda farklı bir kompozisyon vardır. Kapıların tabhânelere bakan süslemesiz yüzeyleri orijinal ahşap rengini korurken, iç avluya bakan süslemeli yüzeyler yeşil boya ile boyanmıştır. Buna rağmen, iç mekânda oldukları için cümle kapısına göre daha iyi durumdadırlar.

Fotoğraf 118. Çiçek Desenli Rozet Detayı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Düz yüzeyli binisi ile günümüze ulaşan batı tabhâne kapısının sol kanadındaki alt ve üst panolar merkezdeki altıgenlerden dağılan geometrik kompozisyonları ile simetriktir (Fotoğraf 119). Sağ kanattaki alt ve üst panolarda da dört köşeli iki yıldızdan oluşan simetrik bir geometrik kompozisyon uygulanmış ve boşluklar üçgenlerle doldurulmuştur (Fotoğraf 120-122). Orta panolarda ise oldukça girift görünen farklı bitkisel kompozisyonlara yer verilmiştir (Fotoğraf 121). Sol kanadın orta panosunda birbirini tekrar eden ve merkezden yanlara doğru dağılan rumili kıvrık dallar ile bir kompozisyon oluşturulmuştur. Sağ kanadın orta panosunda ise orta eksenle simetrik

şekilde birbirini tekrar eden rumi ve palmetlerden oluşan bir kompozisyon uygulanmıştır.

Fotoğraf 119. Batı Tabhâne Kapısı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 120. Batı Tabhâne Kapısı Üst Panoları
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 121. Batı Tabhâne Kapısı Orta Panoları
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

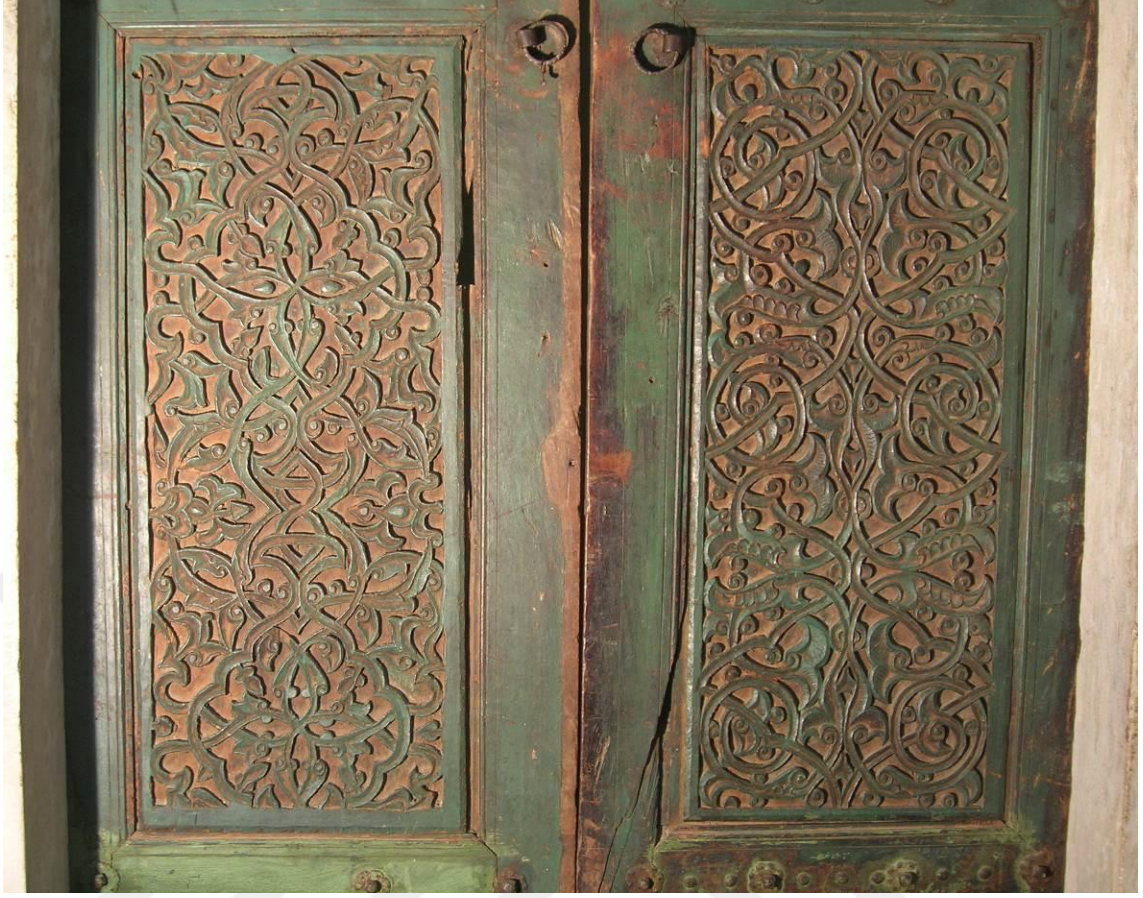

Fotoğraf 122. Batı Tabhâne Kapısı Alt Panoları
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Doğu tabhâne kapısının sol kanadındaki alt ve üst panolar batı tabhâne kapısının sol kanadındakilerle benzerdir (Fotoğraf 123). Sağ kanadın alt ve üst panolarında ise merkezde bir sekizgen, onun etrafında ise dörder tane dört köşeli yıldız motifi vardır. Boşluklar da batı tabhâne kapısındaki geometrik süslemeli panolarda olduğu gibi üçgen ve dörtgenler ile doldurulmuştur. Giriş bitkisel süslemeli orta panolar da hemen hemen benzerdir. Sol panoda batı tabhâne kapısındaki sol orta panoda olduğu gibi rumili kıvrık dallardan oluşan bir süsleme vardır. Sağdaki panoda ise orta eksenden yanlara doğru simetrik şekilde yayılan rumi ve palmet kombinasyonu uygulanmıştır. Ayrıca bu panodaki bitkisel motifler diğer orta panolara göre daha derin oyulmuştur (Fotoğraf 124). Her iki kapının bitkisel süslemelerinde de yoğun olarak görülen rumi motifleri ve kıvrık dallardan çıkan bazı yapraklar volütlerle sonlandırılmış, yüzeylerine de dilimli bir görünüm verilmiştir (Bozer, 1992, s. 261; Bayraktar, 1996, s. 18).

Fotoğraf 123. Doğu Tabhâne Kapısı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 124. Batı Tabhâne Kapısı Orta Panoları
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

4.2.2. Doğu ve Batı Tabhânedeki Süslemeler

Yeşil Zaviye'nin en az süsleme barındıran birimleri tabhânelerdir. Günümüze ulaşan nakış kalıntılarında tüm yapıyı dolaştığı anlaşılan palmet dizilerinden oluşturulmuş kuşak, tabhâne duvarlarında da görülmektedir (Fotoğraf 125-126). Çok azı günümüze ulaşmış olan kuşak, her iki tabhâne de giriş açıklığının üst seviyesine yakın bir noktadan başlayarak aynı seviyede seyretmektedir. Batı tabhâne de bahsedilen kuşak haricinde başka bir süsleme unsuru yoktur. Doğu tabhâne de ise kuşağa ek olarak güney duvarın eksenindeki ocak nişinin çerçevesinde, büyük ölçüde tahrip olmuş bir nakış görülmektedir (Fotoğraf 127). Dikdörtgen şekilde yükselip yukarda kademelenen çerçevenin sivri kemer ile sonlanan tepe noktasında bir saksıdan çıkıyormuş gibi görünen ve uçları palmetler ile sonlanan dallar seçilebilmektedir (Fotoğraf 128). Motifler yapıdaki renk repertuarına uygun olarak kırmızı ve yeşil tonlarda olup siyah

konturlar ile işlenmiştir. Bu motiflerin hemen altında yer alan benzer renkteki boya kalıntıları, ocak nişi çerçevesinin tümüyle nakışlarla süslendiğini düşündürmektedir. Buna ek olarak, iç avlu ve ibadet mekânındaki süslemeler dikkate alındığında, günümüzde büyük ölçüde sade görünen tabhâne duvarlarının da geçmişte yoğun şekilde süslenmiş olma ihtimali vardır. Doğu tabhânedeki başka bir süsleme ise kubbeye geçişi sağlayan basit üçgenlerin kubbe ile kesişen kenarlarında görülmektedir. Bu kenarların köşelerine birer mukarnas bademi yerleştirilmiştir.

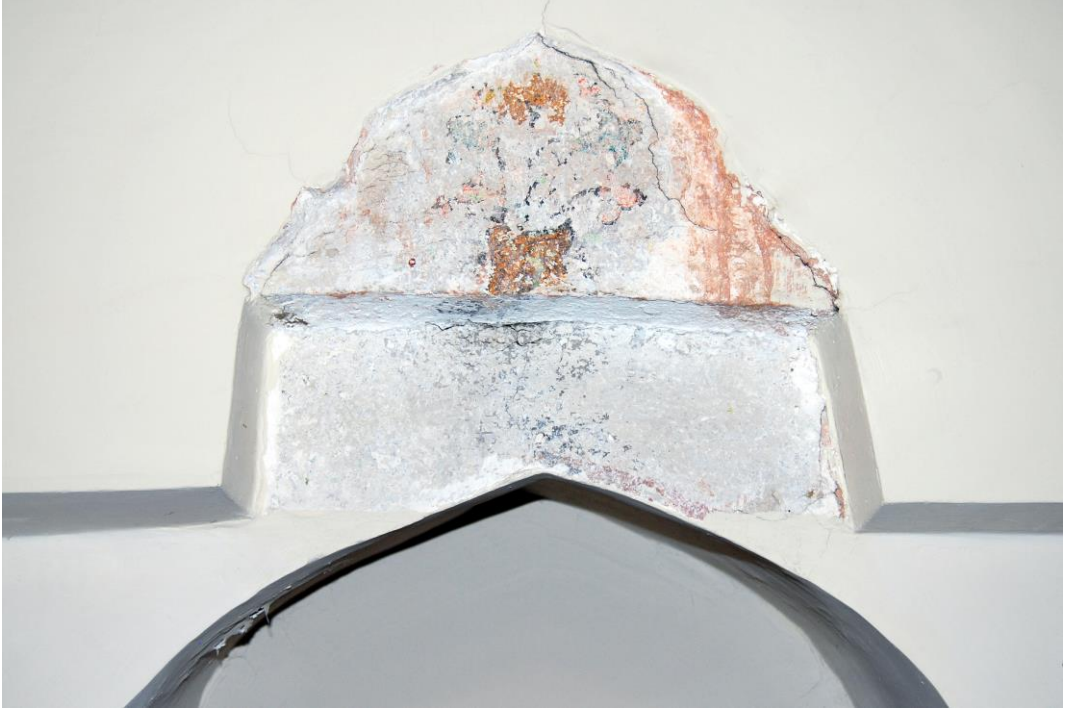
Fotoğraf 125. Batı Tabhâne Duvarlarındaki Palmet Kuşığı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 126. Doğu Tabhâne Duvarlarındaki Palmet Kuşığı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 127. Doğu Tabhânedeki Ocak Nişi (www.tarihgezisi.com, 2024)

Fotoğraf 128. Doğu Tabhânedeki Ocak Nişinin Süsleme Detayı (Körpe, 2022)

4.2.3. İbadet Mekânı Süslemeleri

Yeşil Zaviye'nin süsleme açısından en zengin birimi olan ibadet mekânı; duvarlarında, kubbe kasnağında ve dilimli yarım kubbesinde bulunan nakışlarıyla dikkat çekmektedir. Burada, nakışlara ek olarak malakârî süslemeler de görülmektedir (Fotoğraf 129).

Fotoğraf 129. İbadet Mekânı Genel Görünüm (Körpe, 2022)

Tüm yapıyı dolaşan palmet dizili kuşak, iç avlu ile ibadet mekânını ayıran büyük yuvarlak kemerin oturduğu mukarnasların altından ibadet mekânına geçmekte ve pencerelerin üst seviyesinde kademelenerek güneyde yer alan derin mihrabın iki yanındaki bordürlere kadar devam etmektedir. Her birimde olduğu gibi ibadet mekânındaki kuşak da yer yer tahrip olmuş durumdadır. Günümüze ulaşan nakışlardan kuşağın üst seviyesinde kalan duvar yüzeyinin tümüyle süslenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kuşağın alt seviyesindeki duvar yüzeyi ise günümüzde tamamen sıvanmış durumdadır.

İbadet mekânının duvarlarındaki en dikkat çekici nakışlar, 11 dilimli kemerle sonlanan ve alt seviyesinde ahşap pencereler bulunan 4 derin nişin üst seviyesindeki büyük yuvarlak madalyonlardır. Buralardaki madalyonlar, iç avludakilere benzer şekilde bitkisel kompozisyonludur ve daha iyi durumdadır.

İbadet mekânının doğusundaki nişte yer alan madalyonun üst yarısı bir çiçekli dal ile çelenk gibi kuşatılmıştır (Fotoğraf 130). Kırmızı, kahverengi, yeşil, sarı ve mavi renk tonlamalarıyla oluşturulmuş şakayık çiçekleri sarı renkli bir dal üzerindedir. Siyah konturlu şakayıklar bir üstten bir yandan kesiti alınarak betimlenmiştir. Koyu yeşil ve koyu kırmızı renkli yapraklar da ikişerli olarak şakayık çiçeklerinin yanlarına doğru açılmaktadır. Yandan kesitli şakayık çiçeklerinin yaprakları mavi, ortaları koyu kırmızı renktedir. Üstten kesitli şakayık çiçeklerinin ise yaprakları kadifemsi kırmızı, ortaları koyu yeşil renktedir. Çiçek dalının çevrelediği madalyonun içi oldukça stilize motiflerle doludur (Fotoğraf 131).

Fotoğraf 130. Doğu Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

Madalyonu kırmızı, yeşil ve sarı renklerden oluşan yan yana dizilmiş ve tepe noktaları dışarı çıkıntı yapan rumi motifli bir bordür sınırlamaktadır. Madalyonun içi, merkezde düğüm oluşturarak dört tarafa yayılan çeşitli rumilerin, palmetlerin ve kıvrık dalların oluşturduğu dengeli bir bitkisel kompozisyon ile süslenmiştir (Fotoğraf 131). Mavi renkli zemine yerleştirilen motifler kırmızı, yeşil ve sarı renktedir. Tüm motifler ince siyah konturludur. Bu nişteki kompozisyonun aynısı ibadet mekânının batısındaki nişte de görülmektedir (Fotoğraf 132). Mihrabın doğusunda ve batısında yer alan nişlerde ise birbiriyle benzer başka bir kompozisyon yer almaktadır.

Fotoğraf 131. Doğu Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

Fotoğraf 132. Batı Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

İbadet mekânın güneydoğusundaki nişin iç yüzeyinin üst seviyesinde, diğer nişlerde olduğu gibi büyük bir yuvarlak madalyon vardır (Fotoğraf 133). Buradaki madalyon, iki büyük servi ağacı ile çevrelenmektedir. İnce siyah kontur ile çizilen servi ağacının

gövdesinde kahverengi, yapraklarında ise yeşil renk kullanılmıştır. Ayrıca yaprakların üzerine dağınık olarak beyaz renkli benekler yerleştirilmiştir. Servi ağaçlarının üst seviyeleri büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır. Birer ince sarmaşık her iki ağacın gövdesini de sararak madalyonun üzerine kadar uzanmaktadır. Madalyonun üzeri oldukça tahrip olmuş durumda olduğundan kıvrık dalın devamı günümüze ulaşamamıştır. Ancak sağdaki servi ağacının üzerinde görülen ve çiçek motifini andıran kalıntılar çiçek buketli süsleme kompozisyonunu andırmaktadır. Buradaki madalyon da bir önceki örnekte olduğu gibi bordürle sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 134). Ancak bu bordür ince siyah konturlu olup, yeşil zemin üzerinde yer alan kırmızı ve sarı renkli rumiler ve kıvrık dallar ile süslenmiştir. Ayrıca rumilerde bordürün dışına taşma söz konusu değildir.

Fotoğraf 133. Güneydoğu Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

Madalyonun içinde kırmızı zemin üzerine yerleştirilmiş yeşil, sarı, kırmızı ve mavi renkli motiflerden oluşan dengeli bir bitkisel kompozisyon vardır. Merkezde yeşil ve sarı renklerle işlenmiş sekiz yapraklı yıldız biçiminde stilize bir çiçek motifi yer almaktadır. Çiçeğin her yaprağının ucunda ise sarı ve mavi renkli, toplamda 8 palmet motifi vardır. Ana eksenlerde yer alan palmetler büyük boyutlarda iken köşelerdeki palmetler daha küçüktür. Ayrıca köşelerdeki küçük palmetlerin içine kırmızı renkli daha

küçük palmetler işlenmiştir. Bu motiflerin dışında kalan zemin de farklı boyutlardaki çeşitli rumi motifleri ve kıvrık dallar ile süslenmiştir. Madalyonun kenarlarında ise sarı ve mavi renkli rumiler ve kıvrık dallar ile merkeze yönelen dalgalı bir hat oluşturulmuştur. Bu sayede merkezden dışa, dışardan merkeze olacak şekilde dinamik bir kompozisyon sağlanmıştır.

Fotoğraf 134. Güneydoğu Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

Bahsedilen nişin simetriğinde, ibadet mekânının güneybatısında yer alan nişin yüzeyindeki süslemeler de benzer kompozisyondadır (Fotoğraf 135). Buradaki tek fark, madalyonu çevreleyen servi ağaçlarının üst seviyede madalyonun biçimine göre eğilmeleridir. Ayrıca burada ağaçları sararak uzayan kıvrık dallar da yoktur. Ek olarak bu nişteki süslemelerin renkleri, simetriğindeki nişin süslemelerine göre daha iyi ve parlak durumdadır.

Fotoğraf 135. Güneybatı Nişin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

Sözü edilen nişlerin dilimli kemerlerinin iç yüzeyleri kırmızı ve yeşil renklerle boyanmıştır. Nişlerin iç yan yüzeyleri ise malakârî süslemelere sahiptir. Buralardaki nakışlar büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır. Yalnızca mihrabın doğusundaki nişin malakârîlerinde rumi motifleri seçilebilmektedir (Fotoğraf 133).

Kemerlerin yan yüzeyleri ile dilimli yarım kubbenin oturduğu kasağa kadar olan duvar yüzeylerinde de süslemeler yer almaktadır. Duvar yüzeyinden yaklaşık 1 santimetre kadar kabartılan bu yüzeyler mihrap ve niş kemerlerinin başlangıç noktalarında malakârî tekniğinde yapılmış aşağı doğru yönelen birer iri palmet motifliyle sonlanmaktadır (Fotoğraf 136). Bu yüzeyler de kırmızı, yeşil, mavi ve sarı tonlardaki bitkisel motiflerden oluşan nakışlarla yoğun şekilde süslenmiştir. Çiçek buketleri, üç yapraklı çiçekler ve şakayıklar seçilebilen motiflerdir (Fotoğraf 137).

Fotoğraf 136. Mihrap Nişinin Köşelerindeki Malakâri Palmetler (Körpe, 2022)

Fotoğraf 137. Nişler Arasındaki Duvar Yüzeylerinin Süslemeleri (Körpe, 2022)

Yarım sekizgen planlı ibadet mekânının kenarlarının birleştiği noktaların üst köşelerindeki kabartılmış yüzeylere ikinci bir kademe daha oluşturan malakâri süslemeler işlenmiştir (Fotoğraf 138). Nişlerin arasında kalan üst köşelerdeki bu süslemeler kemerlerin birleştiği noktalardaki iri palmetler ile benzerdir. Palmetlerin yüzeyleri kırmızı ve yeşil renklerle boyanmış fakat boyalar oldukça tahrip olmuş durumdadır. Mihrabın yer aldığı kenar ile yan kenarların birleştiği üst köşelerdeki malakâri süslemeler ise küçük boyutlu rumi ve palmetlerden oluşmaktadır (Fotoğraf 139). Boya kalıntıları seçilememekle birlikte bu motiflerin de boyanmış olabileceği düşünülmektedir.

Fotoğraf 138. Üst Köşelerdeki Malakâri Palmetler (Körpe, 2022)

Fotoğraf 139. Mihrabın Kenarının Üst Köşelerindeki Malakâriler (Körpe, 2022)

İbadet mekânını örten dilimli yarım kubbenin oturduğu kubbe kasmağı iri mukarnas bademlerinden oluşan tek sıra bir kuşakla süslenmiştir (Fotoğraf 140). Kuşağın köşelerindeki mukarnas bademleri kanatlı²² tiptedir. Dış yüzeyleri yeşil ve kırmızı renk konturlarla boyanmış olan mukarnas bademlerinin yüzeylerinde birçoğu tahrip olmuş durumda olan motifler vardır. Kırmızı, yeşil ve sarı renklerle işlenmiş bu süslemelerdeki ana motif palmet olmakla birlikte rumi ve kıvrık dallara da yer verilmiştir (Fotoğraf 141). Mihrap kemerinin eksenine denk gelen mukarnas bademinin ise alt bölümü dikdörtgen şekilde kesintiye uğratılmış ve bu yüzeye oval formulu bir madalyon içinde Arap alfabesiyle “Allah” yazılmıştır (Fotoğraf 142). Madalyonun dışında da kırmızı, mavi ve sarı renkli bitkisel motif kalıntıları seçilebilmektedir. Sağlam şekilde günümüze ulaşan örnekler dikkate alındığında kuşaktaki her mukarnas bademinde benzer kompozisyonun tekrarlandığı anlaşılmaktadır.

²² Ayr. Bkz: Dallal, Y. ve Yaman, B. (2019). Erken Osmanlı Mimarisinde Kullanılan Mukarnas Biçimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 75-91.

Fotoğraf 140. Dilimli Yarım Kubbe Kasmağı Süslemeleri (Körpe, 2022)

Fotoğraf 141. Dilimli Yarım Kubbe Kasmağı Süsleme Detayı (Körpe, 2022)

Fotoğraf 142. Kasmağın Eksenindeki Mukarnasta Yer Alan "Allah" Yazılı Madalyon (Körpe, 2022)

İbadet mekânını örten dilimli yarım kubbede de günümüze ulaşan bitkisel motifli nakışlar bulunmaktadır (Fotoğraf 143). İnce dallar üzerinde büyüklü küçüklü çiçeklerden ve yapraklardan oluşan süslemeler büyük ölçüde birbiriyle benzerdir. İç avlu ile ibadet mekânını ayıran yuvarlak kemerin iç yüzeyindeki motifler gibi buradaki motifler de geç dönemde eklenmiş olup daha doğacı ve canlı renklidir. Kubbe dilimlerinin birleşimindeki dökülmüş sıvaların altında açığa çıkan daha mat kırmızı ve yeşil renkli rumi motifleri de bahsedilen motiflerin geç dönemde eklenmiş olduğu kanıtlamaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden edinilen eski fotoğraflarda yarım kubbenin dilimlerinde görülen boya kalıntıları, ibadet mekânının duvarları gibi kubbesinin de tümüyle nakışlarla süslenmiş olduğunu düşündürmektedir (Fotoğraf 144).

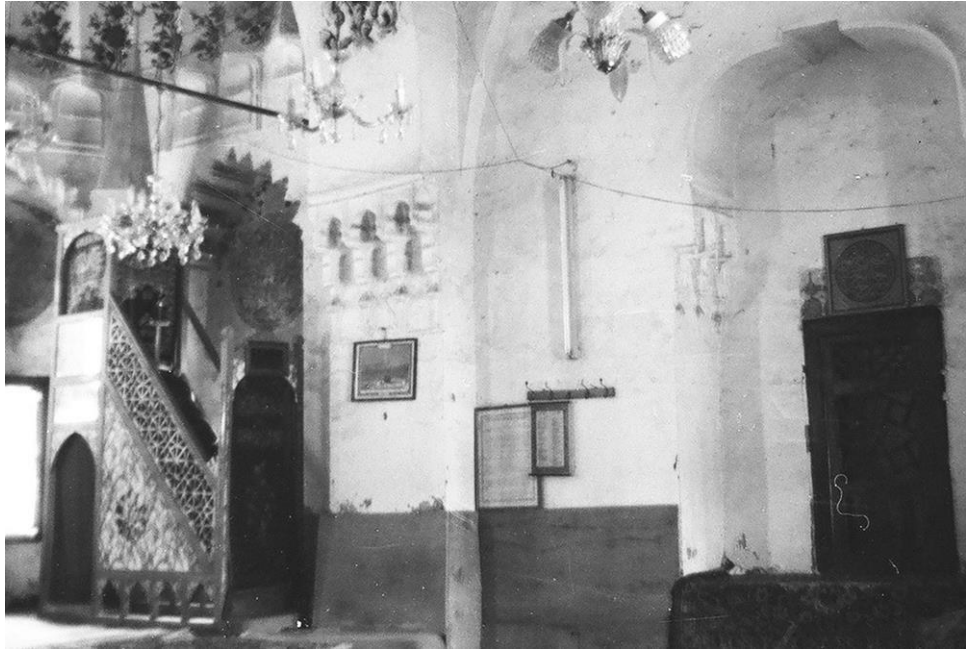

Fotoğraf 143. Dilimli Kubbe Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

Fotoğraf 144. Restorasyon Öncesi Kubbe Dilimindeki Boya Kalıntıları
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Bugün ibadet mekânında bulunan ahşap minber ve vaaz kürsüsü yenidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden edinilen 1965 tarihli restorasyona ait eski fotoğraflarda ibadet mekânında geometrik oymalı ahşap bir minbere rastlanmıştır (Fotoğraf 145). Ancak bu minber hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Fotoğraf 145. Restorasyon Öncesinde Yapıda Bulunan Ahşap Minber
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

4.2.4. Mihrap Süslemeleri

Tüm yapıyı dolaşan palmet dizili kuşak, mihraba geçişi sağlayan dilimli kemerin oturduğu taşıyıcıların iç yüzeylerinde, kemerin başlangıç noktalarına yakın bir seviyede son bulmaktadır. Kuşağın üzerindeki kemer başlangıcına kadar olan yüzeyler de kırmızı yeşil şakayık ve yaprak motifleriyle süslenmiştir (Fotoğraf 146).

Fotoğraf 146. Palmet Kuşağının Üzerindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

Dilimli kemerin iç yüzeyi, diğer kenarlardaki dilimli kemerler gibi kırmızı ve yeşil boyalıdır. Kemerin yan yüzeyleri de ibadet mekânının genel süsleme programına dahil edilerek bitkisel motifli nakışlarla süslenmiştir. Ancak oldukça tahrip olmuş durumda olduğu için motiflerin detayları seçilememektedir. Dilimli kemerin hemen ardındaki üç kademeli bordürler üzerinde yükselen ve tek püsküllü mukarnaslara oturan yuvarlak kemerin de iç ve kuzey yan yüzeyi nakışlarla süslüdür. Kemerin iç yüzeyi, birbirine geçen üzeri damarlı kilit taşı benzeri motiflerle süslenmiştir (Fotoğraf 147). Kemerin ibadet mekânına bakan kuzey yan yüzeyinde kemerin başlangıç noktalarından yükselerek tepe noktada birleşen iki çiçek buketi kompozisyonu seçilebilmektedir (Fotoğraf 148). Kemerin oturduğu üç kademeli bordürler ve üzerlerindeki tek püsküllü mukarnaslarda da kırmızı ve yeşil renk boya kalıntıları görülmektedir.

Fotoğraf 147. Yuvarlak Kemerin İç Yüzeyindeki Nakışlar (Körpe, 2022)

Fotoğraf 148. Yuvarlak Kemerin Yan Yüzeyindeki Çiçek Buketleri (Körpe, 2022)

Mihrap duvarlarında silmelerle oluşturulan yüzeysel sivri kemerler boya kalıntılarından anlaşıldığı üzere kırmızı renkle boyanmıştır. Güney duvardaki sivri kemerin altına oyma tekniğiyle kenarlardan yukarı doğru köşeli şekilde kademelenerek yükselen ve üçgen

formu oluşturan ayrı bir yüzeysel çerçeve oluşturulmuş ve içine nakışlar işlenmiştir (Fotoğraf 149). Yüzeyin merkezinde zincirle asılı gibi duran kahverengi büyük bir kandil motifi vardır. Kandilin merkezini içinde rumili kıvrık dallar ve bir yarım şemse motifi bulunan siyah çerçeveli yatay bir bordür çevrelemektedir. Kandilin iki yanında ise birbirine dolanan kırmızı, yeşil ve sarı renkli spiraller şeklinde incelerek yükselen mumu olan iki büyük şamdan görülmektedir (Fotoğraf 150).

Fotoğraf 149. Mihrap Duvarlarındaki Nakışlar (Körpe, 2022)

Yüzeysel sivri kemerin tepe noktası ile pencere arasında kalan yüzeyde de kırmızı bordürlü yatay bir kuşak yer almaktadır. Kuşağın uçları doğu ve batı duvarlara taşmakta ve birer palmet motifleriyle sonlanmaktadır. Kuşağın merkezi tahrip olmuş durumdadır ancak zeminin koyu gri renkte olduğu seçilebilmektedir.

Fotoğraf 150. Mihrap Güney Duvarı Nakışları (Körpe, 2022)

Doğu ve batı duvarlardaki yüzeysel sivri kemerlerin içinde kalan yüzeylere güney duvardaki kandil motifinin daha küçük boyutlu olanları işlenmiştir (Fotoğraf 151). Doğu duvardaki kandil motifi sarı ve koyu gri renklerde, batı duvardaki kandil motifi ise kırmızı ve koyu gri renklerde. Kemerlerin üzerinde kalan yüzeylere de güney duvara doğru eğilen birer palmiye motifi yerleştirilmiştir. Palmiyelerin gövdeleri kırmızı, dalları yeşil renktedir. Ayrıca bu duvarların alt seviyeleri siyah konturlu dörder üçgene bölünmüştür. Doğudaki üçgenlerden dikey olanların, batıdaki üçgenlerden ise yatay olanların zemini kırmızı renktedir. Diğer üçgenlerin zemini ise beyazdır. Doğudaki beyaz zeminli üçgenlere siyah konturlu yarım şemse motifi işlenmiştir. Batıdaki beyaz zeminli üçgenlerde ise siyah boyalı kıvrımlar vardır.

Taş süslemenin görüldüğü mihrabın tavanı, aralarında mukarnas bademleri bulunan ve her kenarda üçer tane olan konsol öğeleriyle çevrelenmiştir (Fotoğraf 152). Konsolların çevrelediği kare alan ise üçlü silmelerle oluşturulan geometrik süslemeli bir pano olarak düzenlenmiştir. Panonun merkezinde sekizgen içine alınmış sarkıt şeklinde bir kabara vardır. Sekizgenin ana eksenlerine beş kollu yıldız, köşelerine ise beşgen motifleri işlenmiştir.

Fotoğraf 151. Mihrabın Doğu ve Batı Duvarlarındaki Nakışlar (Körpe, 2022)

Fotoğraf 152. Mihrap Tavanı Süslemesi (Körpe, 2022)

5. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

II. Murad (1421-1451) döneminde inşa edilen Yeşil Zaviye, Orhan Gazi döneminde inşa edilmeye başlayan ilk zaviyelerdeki plan şemasını devam ettirmekle birlikte bu planın Tire’de görülen tek örneğidir. Erken Osmanlı dönemi mimarisinde sıkça tercih edilen taş ve tuğlanın birlikte kullanımı Tire’deki hemen hemen bütün Erken Osmanlı dönemi yapılarında olduğu gibi Yeşil Zaviye’de de görülmektedir. Düzenli bir duvar örgüsü olmayan yapıda yer yer almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Çoğunluğu son cemaat yerinde kullanılmak üzere Smryna Antik Kenti’nden taşındığı düşünülen az sayıda devşirme malzemeye de yer verilmiştir (Mercangöz, 2008, s. 83; Uzunoğlu, 2018, s. 52; Karabacak, 2019, s. 253).

Tire’deki yapılar arasında zaviye olarak inşa edilmiş tek örnek olmasıyla öne çıkan Yeşil Zaviye, kendi döneminin zaviyelerinde görülmeye başlayan yeni uygulamaları barındırması açısından Erken Osmanlı mimarisinde de ayrı bir öneme sahiptir. Mimari özellikleri bakımından en önemli özelliği yarım sekizgen planlı ve dilimli yarım kubbeye örtülü ibadet mekânına sahip olmasıdır. İbadet mekânındaki bu yeni uygulama açısından aynı yüzyılda inşa edilmiş olan Edirne’deki Beylerbeyi İmareti ile benzer özellikler taşımaktadır. Ancak kendine özgü planıyla ünik bir eserdir.

Bugün Beylerbeyi Camii adıyla tanınan Beylerbeyi İmareti’nin, 1430 tarihli bir vakfiyeye göre dönemin Rumeli Beylerbeyi olan Yusuf Paşa tarafından 1429 yılında inşa ettirildiği belirtilmektedir (Ayverdi, 1972, s. 377; Eyice, 1992, s. 74; Aslanapa, 2004, s. 71; Kuban, 2007, s. 117). İlki 1509 yılında olmak üzere 1829, 1910 ve 1953 yıllarında Edirne’de yaşanan depremler sonrası zarar gören yapı defalarca onarım görmüştür (Osman, 1999, s. 102; Kuban, 2007 s. 117). 1950’lerde son cemaat yeri ile ibadet mekânı tamamen yıkılan, minaresi ise kısmen tahrip olan yapı 1960’larda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Fotoğraf 153-154) (Eyice, 1992, s. 75). Yapının kuzey cephesi haricinde inşa malzemesi olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kesme taş ve tuğla almaşıklığı uygulanmış olan kuzey cephe bugün sıvalı haldedir. Süsleme açısından ise Tire Yeşil Zaviye’nin aksine yapıda sadelik hakimdir.

Semavi Eyice (1992, s. 75), geçmişte ibadet mekânının malakârî nakışlar ve yazılarla zengin şekilde süslenmiş olduğunu belirtmektedir. Günümüze ulaşan süslemelerden yalnızca iç avlu ile ibadet mekânını ayıran sivri kemerin iç yüzeyindekiler kalmıştır (Fotoğraf 155). Siyah zemin üzerine beyaz renkle yazılmış sülüs yazıların büyük bölümü dökülmüştür (Acar, 2011, 360). Bugün yapıda bulunan ahşap minber de yenilenmiş olup süslemesizdir.

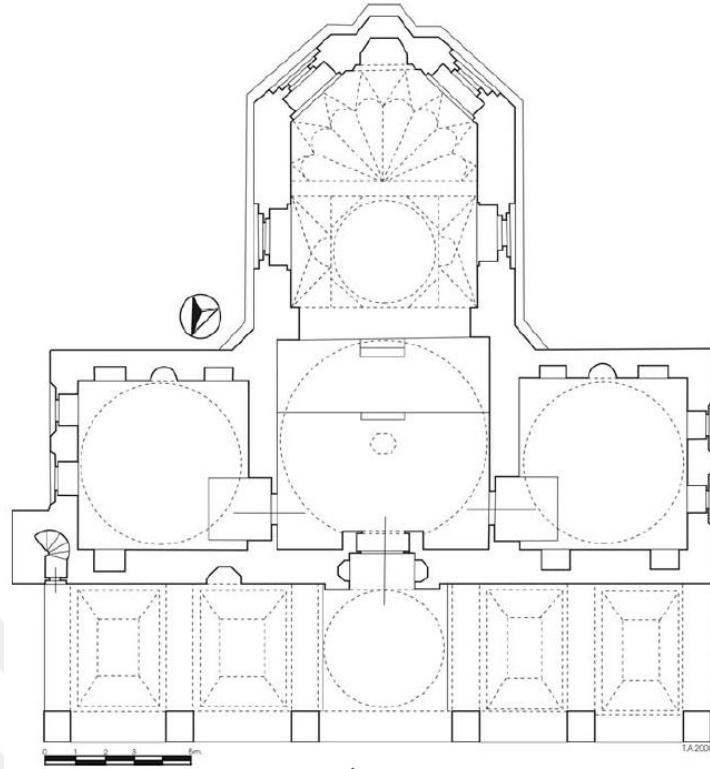
Fotoğraf 153. Edirne Beylerbeyi İmaretî Kuzeyden Görünüş (Acar, 2011)

Fotoğraf 154. Edirne Beylerbeyi İmaretî Güneybatıdan Görünüş (Acar, 2011)

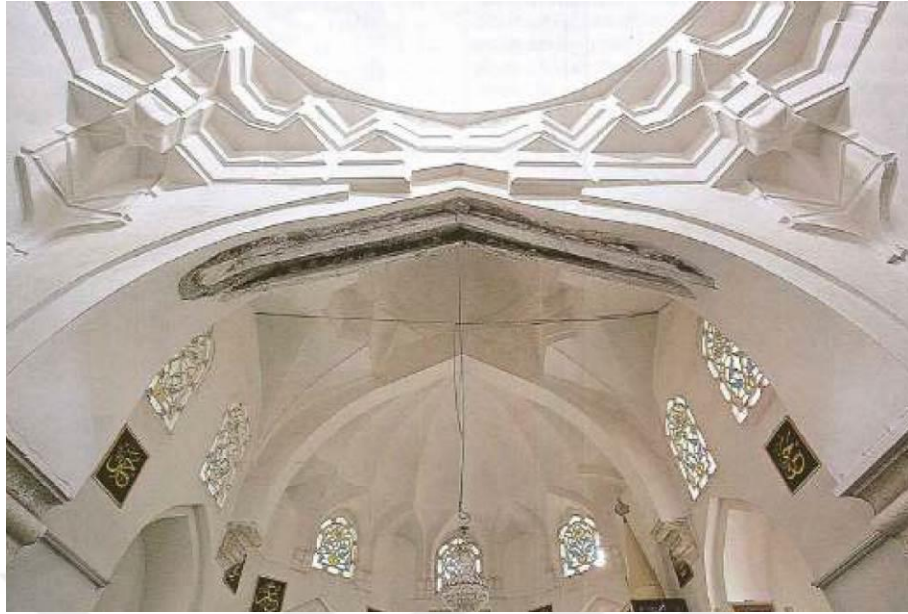

Fotoğraf 155. Edirne Beylerbeyi İmaretî, İç Avlu ile İbadet Mekânını Ayıran Kemerin İç Yüzeyindeki Süslemeler (Acar, 2011)

Çizim 19. Edirne Beylerbeyi İmareti Planı (Acar, 2011, s. 356)

Hacim olarak Tire Yeşil Zaviye'den çok az farkla büyük olan ve zaviye planının belirgin özelliklerini taşıyan yapının ibadet mekânında Tire Yeşil Zaviye'de de karşılaşılan yarım sekizgen planın benzer bir uygulaması görülmektedir (Çizim 19). Ancak burada geniş bir sivri kemerle kubbeli iç avludan ayrılan ibadet mekânı daha küçük olan ikinci bir sivri kemer ile iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm mihraba paralel şekilde dikdörtgen formda olup sekizgen kasnaklı küçük bir kubbeyi taşıyan üçgenlerle örülmüş ilginç bir örtü sistemine sahiptir (Kuban, 2007, s. 119). Oktay Aslanapa (2004, s. 71), yaklaşık 3 metre çapındaki küçük kubbenin yanlarındaki üçgenli uygulama için yarım yıldız tonoz tanımını yapmaktadır (Fotoğraf 156).

Fotoğraf 156. Edirne Beylerbeyi, İbadet Mekânı Örtü Sistemi (Kuban, 2007, s. 118)

Güneyinde mihrabın yer aldığı üç cepheli ikinci bölümün örtü sistemiyle ilgili ise görüş ayrılıkları vardır. Ekrem Hakkı Ayverdi, Oktay Aslanapa ve Doğan Kuban'a göre bu bölüm dilimli yarım kubbe ile örtülmüştür (Ayverdi, 1972, s. 378; Aslanapa, 2004, s. 71; Kuban, 2007, s. 119). Semavi Eyice (1992, s. 75) ise bu bölümün istiridye kabuğu biçimli tonoz ile örtüldüğü görüşündedir. Tire'deki Yeşil Zaviye'nin ibadet mekânını örten dilimli yarım kubbe, buradaki örtü sistemine kıyasla daha büyük ve yüksektir. Ayrıca tüm ibadet mekânını kapsayan yarım kubbe, kasnağı ile birlikte dışardan algılanabiliyorken, Edirne Beylerbeyi İmaretinde böyle bir durum söz konusu değildir. Muhtemelen bu sebepten dolayı Semavi Eyice, örtü sistemini istiridye kabuğu biçimli tonoz olarak tanımlamıştır.

Başka bir görüş ayrılığı ise Türk mimarisindeki ilk yarım kubbe kullanımı konusundadır. Çeşitli araştırmacılar, Tire Yeşil Zaviye'nin ibadet mekânında görülen yarım kubbe kullanımının Türk mimarisindeki ilk örnek olduğu görüşündedir (Ergil, 1969, s. 120; Anhegger, 1954, s. 155). Bu görüşe göre inşa tarihi net olarak bilinmeyen Tire Yeşil Zaviye, Edirne Beylerbeyi İmaretinin inşa edildiği 1429 yılı öncesinde inşa edilmiş olmalıdır. Halil Yahşi Bey'in Arapça vakfiyesinin H. 845/M. 1441 tarihli olması, yapının bu tarihten önce inşa edildiğini gösterse de elimizde 1429 yılından önceye uzanan herhangi bir veri yoktur. Ancak Tire Yeşil Zaviye, fethedilen toprakların iskânını ve beyliklerden alınan bölgelerdeki Müslüman halkın yeni otoriteye uyumunu

hızlandırmak gibi işlevlerle kurulan zaviyelerden kabul edilirse Tire'nin 1426 yılındaki fethinden hemen sonra inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir (Ocak, 1978, s. 257; Dukas, 1956, s. 118; Uzunçarşılı, 1988, s. 70; Emecen, 1993, s. 122; Budak, 2015, s. 41). Bu durumda Tire Yeşil Zaviye'nin, Edirne Beylerbeyi İmareti'nin inşa edildiği 1429 yılından önce ilk yarım kubbe uygulamasının görüldüğü yapı olarak inşa edilmiş olma ihtimali vardır.

Hangi yapının ilk önce inşa edildiği kesin olarak tespit edilemese de II. Murad döneminde inşa edilmiş her iki yapı da ibadet mekânında yarım sekizgen plan ve dilimli yarım kubbe denemesinin Türk mimarisindeki en erken örnekleri olarak kabul edilebilir. Ancak Tire Yeşil Zaviye'nin ibadet mekânı, zaman içinde tahrip olan ve yeniden inşa edilen Edirne Beylerbeyi İmareti'nin ibadet mekânına göre orijinal durumunu daha iyi yansıttığı için bu denemelerin en başarılısıdır diyebiliriz.

Edirne Beylerbeyi İmareti'nde, Tire Yeşil Zaviye'den farklı olarak iç avluyu örten büyük kubbenin merkezinde aydınlık feneri yer almaktadır. Mihrap, beş kenarlı ve düz tavanlı sade bir formda olup yakın zamanda üç kenarlı görülecek şekilde ahşap malzemeyle kaplanmıştır (Acar, 2011, s. 360). İç avlu zemininden bir basamak yüksek olan tabhânelerin güney duvarlarında birer ocak nişi, iki kuzey iki güney duvarda olmak üzere ise de dörder niş bulunmaktadır (Ayverdi, 1972, s. 378; Aslanapa, 2004, s. 71). 1960'lı yıllardaki restorasyonda yeniden inşa edilen beş bölümlü son cemaat yerinin kemerleri kesme taş malzemeli altı adet kare payeye oturmaktadır. Kare planlı ve daha yüksek tutulan merkez birim kubbeyle örtülürken dikey dikdörtgen planlı yan birimler aynalı tonoz ile örtülmüştür (Eyice, 1992, s. 74). Sivri kemerli taç kapı silme çerçeveli, sade ve dikdörtgen bir formdadır. Yan kanatlarında beş kenarlı mihrabiyeler vardır. Giriş açıklığı ise mermer söveli ve basık kemerli olup kemerin hemen üzerinde büyük ölçüde tahrip olmuş bir kitabe levhası yer almaktadır (Fotoğraf 157) (Acar, 2011, s. 358; Pehlivan, 2019, s. 116).

Fotoğraf 157. Edirne Beylerbeyi İmaret, Taç Kapı (Acar, 2011)

Yapının minaresi Tire Yeşil Zaviye ile benzer şekilde doğudaki tabhânenin kuzeydoğu köşesinde, üç cephesi dışa taşkın kare bir kaide üzerinde yükselmektedir. Minareye çıkılan merdivene kaide zemininde bulunan ve son cemaat yerine açılan kapıdan ulaşılmaktadır (Fotoğraf 158). Tire Yeşil Zaviye, taç kapının doğusundaki duvarın içinden geçen merdivenli dar bir koridor ile ulaşılan minaresiyle de ilginçtir. Bu tipteki yapıların genelde minaresiz olarak inşa edilip birçoğuna sonradan minare eklendiği bilinmektedir. Olasılıkla bu nedenden dolayı da zaviye planlı yapılardaki minarelerin konumlandırılmasında ve ulaşımında sabit bir düzen yerine farklı çözümler uygulanmıştır (Eyice, 1963, s. 9; Uysal, 1997, s. 50; Budak, 2016, s. 23). Tire Yeşil Zaviye'nin giriş cephesindeki asimetrik düzen ve minareye ulaşmayı sağlayan alışılmadık şekildeki dar koridor da minarenin yapıya sonradan eklendiğini düşündürmektedir (Güney, 1998, s. 94; Kuban, 2007, s. 120; Kalfazade, 2013, s. 497). Ancak sonradan eklenen bir minare için duvar içinden koridor açmak da mantıklı bir

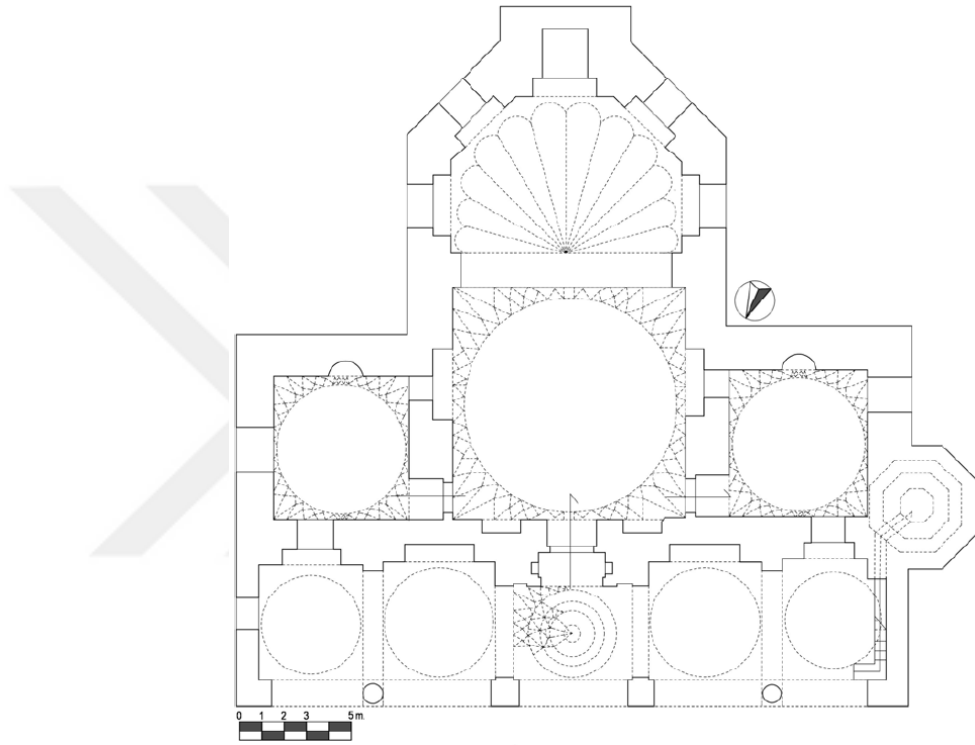
çözüm gibi durmamaktadır. Bununla birlikte patlıcan moru, firuze ve yeşil renkli sırlı tuğlalar ile oluşturulmuş geometrik motifleriyle Selçuklu geleneğini sürdüren Tire Yeşil Zaviye'nin minaresi, Beylikler ve Erken Osmanlı döneminin sırlı tuğlalı minareleriyle benzerlik taşımakta ve yapıyla çağdaş olmasa bile geç bir dönemde eklenmesinin mümkün olmadığını düşündürmektedir.

Fotoğraf 158. Edirne Beylerbeyi İmaretî, Minare (www.kulturenvanteri.com, 2024)

Günümüzdeki plan şemasıyla Tire Yeşil Zaviye'nin kopyası gibi görünen ve zaviye planının Ankara'daki tek örneği olan Karacabey İmaretî de II. Murad döneminde Anadolu Beylerbeyi olan Celaleddin Karacabey tarafından XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Şamlı olduğu düşünülen mimar Sinâneddin Ahmed bin Ebû Bekir'e inşa ettirilmiştir (Ayverdi ve Yüksel, 1976, s. 26; Kılıcı, 2009, s. 491; Karakaya, 2019, s. 19;

Keskin, 2019, s. 480). Yapıdaki tarih kısmı net olarak okunamayan usta kitabesi ile Karacabey'in 1440 tarihli vakfiyesinden yola çıkılarak imaretin 1427 ile 1440 tarihleri arasında inşa edildiği düşünülmektedir (Konyalı, 1978, s. 60; Sönmez, 1989, s. 415, Cantay, 2023, s. 38). Karacabey Camii adıyla da bilinen yapının günümüzdeki görünümü özgün dokusuna uymayan son uygulamalar neticesinde oluşmuştur (Çizim 20) (Fotoğraf 159-160) (Acar, 2011, s. 391).

Çizim 20. Ankara Karacabey İmaret, Onarımdan Sonraki Planı (Acar, 2011, s. 385)

Fotoğraf 159. Ankara Karacabey İmaretî, Kuzeyden Görünüş (Keskin, 2019, s. 474)

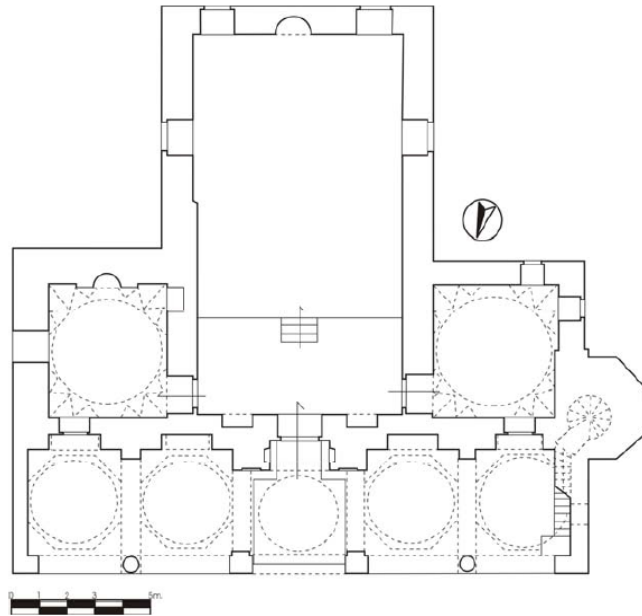
Fotoğraf 160. Ankara Karacabey İmaretî, Batıdan Görünüş (Keskin, 2019, s. 475)

Uzun süre bakımsız kalmış olan yapı 1892 yılında yaşanan depremde büyük zarar görmüştür. 1894 yılında basitçe onarılan yapı özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiş ve ahşap bir çatıyla örtülmüştür (Fotoğraf 161) (Öney, 1971, s. 52; Ayverdi, 1972, s. 256;

Karakaya, 2019, s. 19). Bugün Tire Yeşil Zaviye'ye benzeyen görünümüne ise 2004-2009 yıllarında gerçekleştirilen onarımda kavuşmuştur (Çizim 21) (Acar, 2011, s. 384). Her ne kadar Tire Yeşil Zaviye ile aynı dönemde inşa edilmiş bir yapı olsa da neredeyse tamamen ve özgün dokusu bozularak yeniden inşa edildiği için kapsamlı bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir.

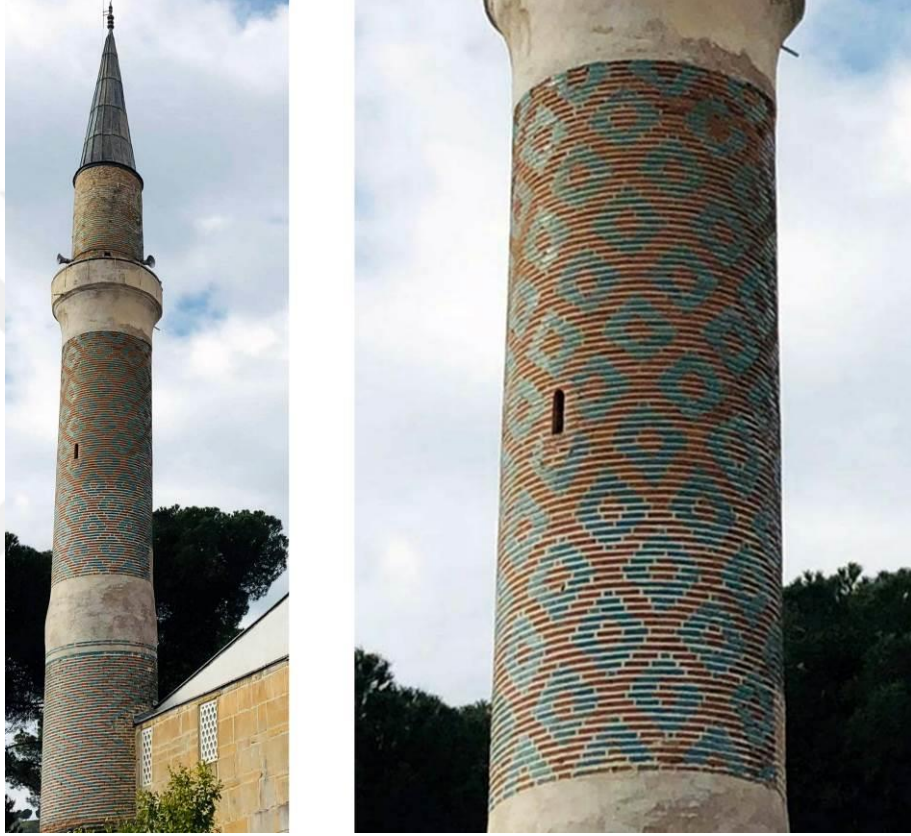

Fotoğraf 161. Ankara Karacabey İmaretî, Ahşap Çatılı Hali (Ayverdi, 1972, s. 256)

Çizim 21. Ankara Karacabey İmaretî, 2004-2009 Yıllarındaki Onarım Öncesi Planı (Acar, 2011, s. 387)

Gövdesindeki süsleme kompozisyonu açısından Tire'deki minareler arasında eşsiz olan Tire Yeşil Zaviye'nin minaresi; 1312 tarihli Birgi Ulu Camii (Fotoğraf 162) ve 1392 tarihli İznik Yeşil Cami (Fotoğraf 163) minareleriyle de aynı dönemin beğenisini yansıtmaktadır (Riefstahl, 1941, s. 27; Özgür, 2002, s. 458). Özellikle Birgi Ulu Camii minaresi baklava formlu motifleriyle Tire Yeşil Zaviye'nin minaresine oldukça benzemektedir.

Fotoğraf 162. Birgi Ulu Camii Minaresi (www.kulturenvanteri.com, 2024)

Fotoğraf 163. İznik Yeşil Cami Minaresi (Körpe, 2023)

Minare gövdesini süsleyen kompozisyonda görülen baklava formu Anadolu Selçuklu döneminde Siirt Ulu Camii (1260), Konya İnce Minareli Medrese (1258-1279), Sivas Gök Medrese (1271) ve Erzurum Çifte Minareli Medrese (XIII. yüzyılın sonu) minarelerinde karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 164-165-166-167).

Fotoğraf 164. Siirt Ulu Camii, Minare (www.siirt.gov.tr, 2024)

Fotoğraf 165. Konya İnce Minareli Medrese, Minare (www.kulturportali.gov.tr, 2024)

Fotoğraf 166. Sivas Gök Medrese, Minareler (www.kulturportali.gov.tr, 2024)

Fotoğraf 167. Erzurum Çifte Minareli Medrese, Minareler (www.wikipedia.org, 2024)

Anadolu Selçuklu minare geleneği Osmanlı dönemi minarelerinde de devam ettirilmiş ancak Tire Yeşil Zaviye’de olduğu gibi oranlarda, formlarda, süslemelerde ve çeşitli detaylarda değişiklikler başlamıştır (Özgür, 2002, s. 455). Anadolu Selçuklu döneminde az sayıda uygulanan baklava formlu kompozisyon da daha çok Beylikler ve Erken Osmanlı dönemi minarelerinde kullanılmıştır (Uysal, 1994, s. 2367-2368).

Tire Yeşil Zaviye’nin inşasından sorumlu kişiler hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Yalnızca orijinal cümle kapısındaki kitabede adı geçen İlyas bin Mahmud adlı ahşap ustası bilinmektedir (Bozer, 1992, s. 258; Acar, 2011, 410). Tabhâne kapılarının da aynı ustanın işi olması muhtemeldir ancak malzeme ve süsleme kompozisyonu açısından cümle kapısını andırsalar da daha sade ve basit bir işçiliğe sahip olduklarından kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Yapının mimarıyla ilgili olarak ise Yıldırım Özbek (1999, s. 501), ibadet mekânındaki dilimli kemerlerin formunu ve mihrap tavanının süslemelerini referans göstererek yapıda Suriye kültür çevresinin etkilerinin olduğunu, dolayısıyla da yapının inşasında Suriye kökenli ustaların çalışmış olabileceğini belirtmektedir. Mimar bilgisi dışında yapının içini süsleyen nakışlarla ilgili sanatçı bilgisine de sahip değiliz. Ancak Tire Yeşil Zaviye ile yakın dönemde inşa edilmiş çeşitli yapılardaki süslemeler ile Erken Osmanlı dönemi süslemelerine etkisi olduğu bilinen kültür çevrelerinden birtakım sanat eserlerini yapıdaki nakışlarla karşılaştırarak bir çıkarımda bulunmak mümkündür.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemindeki yapıların iç mekânlarında sıklıkla çini süsleme tercih edilirken Erken Osmanlı döneminde bu uygulamanın yerini yavaş yavaş nakışlar almaya başlamıştır (Baysal, 2013, s. 40). Bu dönemde hem mekânların duvarları hem de kubbelerin iç yüzeyleri yoğun şekilde nakışlarla süslenmiştir. Bunun en önemli sebebi; Bizans mimarisinde kullanılan yoğun fresko ve mozaik süslemeler ile Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde görülen çinili ve nakışlı süslemelerin Osmanlı yapılarındaki süslemeler için ilham kaynağı olmasıdır (Bağcı, 2002, s. 738). Başka bir sebep ise bir arayış ve gelişim içerisinde olan Erken Osmanlı mimarisinde ortaya çıkan oran bozukluklarının yoğun süsleme uygulamalarıyla giderilmeye çalışılmasıdır (Baysal, 2013, s. 41).

XV. yüzyıldan itibaren Erken Osmanlı dönemi yapılarını süsleyen nakışlarda İran ve Orta Asya etkili manzara tasvirlerine ve Orta Asya inançlarıyla ilişkili olan hayat ağacı tasvirlerine sıkça yer verilmiştir. Timurlu üslubunu yansıtan bu kompozisyonlarda kullanılan bitki motifleri hem çeşitlilik kazanmış hem de sayıca artmaya başlamıştır (Arık, 1974, s. 3; Bağcı, 1995, s. 33). Taşköprülüzâde, Timurlu tarzını ve beğenisini yansıtan bu üslubun, Timur'un 1404 yılında Anadolu'dan Semerkant'a dönerken beraberinde götürdüğü âlim ve sanatçıların arasında bulunan Nakkaş Ali bin İlyas Ali tarafından Osmanlı dünyasına tanıtıldığını belirtmiştir (Alpaslan, 1989, s. 400; Necipoğlu, 1990, s. 136; Bağcı, 1995, s. 34; Aka, 2012, s. 175; Tanındı, 2019, s. 122; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019, s. 692). Semerkant'ta Orta Asyalı ve İranlı sanatçılar ile birlikte çalışan Nakkaş Ali, Timurlu sanatını öğrendikten bir süre sonra Bursa'ya geri dönmüş ve Semerkant'ta öğrendiklerini Anadolu sanatıyla birlikte kullanarak yeni bir üslup oluşturmuştur (Buttanrı, 2001, s. 22, Baysal, 2013, s. 43). 1424 tarihli Bursa Yeşil Cami'deki nakışlar, Nakkaş Ali'nin Osmanlı coğrafyasında Timurlu üslubunda yaptığı bilinen en erken örneklerdir (Yavaş, 2013, s. 493). Edirne'de bulunan bazı yapıların nakışlarını da Nakkaş Ali'nin veya onun yanında yetişen öğrencilerinin yaptığı düşünülmektedir (Demiriz, 1979, s. 51; Bağcı, 1995, s. 34).

I. Mehmed (1413-1421) tarafından 1419 yılında inşa ettirilen zaviye planlı Bursa Yeşil Cami'nin, Nakkaş Ali'nin sorumluluğunda yapılan nakışları hünkâr mahfili üzerinde bulunan Arapça sanatçı kitabesinden anlaşıldığı üzere 1424 yılında tamamlanmıştır (Ayverdi, 1972, s. 94). Bugün yapının duvarlarında, kubbeye geçiş elemanlarında ve kubbe yüzeylerinde zengin nakışlar görülmekle birlikte yapıyla çağdaş olan süslemeler oldukça azdır (Fotoğraf 168-169). Bu nakışlar, yapının geçirdiği onarımlar sonucu büyük ölçüde değişmiş, 2010 yılında gerçekleştirilen son onarım çalışmasında ise tamamen özgünlüğünü kaybetmiştir (İrteş, 2021, s. 74).

Fotoğraf 168. Bursa Yeşil Cami, İbadet Mekânı Nakışları (Körpe, 2023)

Fotoğraf 169. Bursa Yeşil Cami, Doğu Tabhâne Nakışları (Körpe, 2023)

Yapıyla çağdaş olduğu düşünülen nakışlar iç avlu kubbe kasnağının kuzeydoğu yönündeki bazı üçgenlerde yer almaktadır. Bu üçgenlerden birinde, ortasında büyük bir hatayi çiçeği bulunan ince dallı bir çiçek buketi seçilmektedir (Fotoğraf 170). Turuncu renkli hatayi çiçeğinin altında ve üstünde ise kırmızı ve mavi tonlarda başka çiçekler görülmektedir. Bu üçgenin çevresindeki üçgenlerdeki nakış kalıntılarından, buralarda da benzer motiflerin yer aldığı anlaşılmaktadır (Tanındı, 2019, s. 112).

Yapıyla çağdaş olduğu düşünölen başka bir nakış ise doğu eyvanın kubbe kasnaklarındaki üçgenlerde yer alan, ince dallar üzerinde bir üstten bir yandan kesitli şakayıklardan oluşan buket tasvirleridir (Fotoğraf 171) (Tanındı, 2019, s. 118). Özellikle buradaki tasvirler, Tire Yeşil Zaviye'nin iç avlu duvarları ile ibadet mekânının doğu ve batı nişlerinde bulunan madalyonların iki yanında yer alan çiçek buketlerini andırmaktadır.

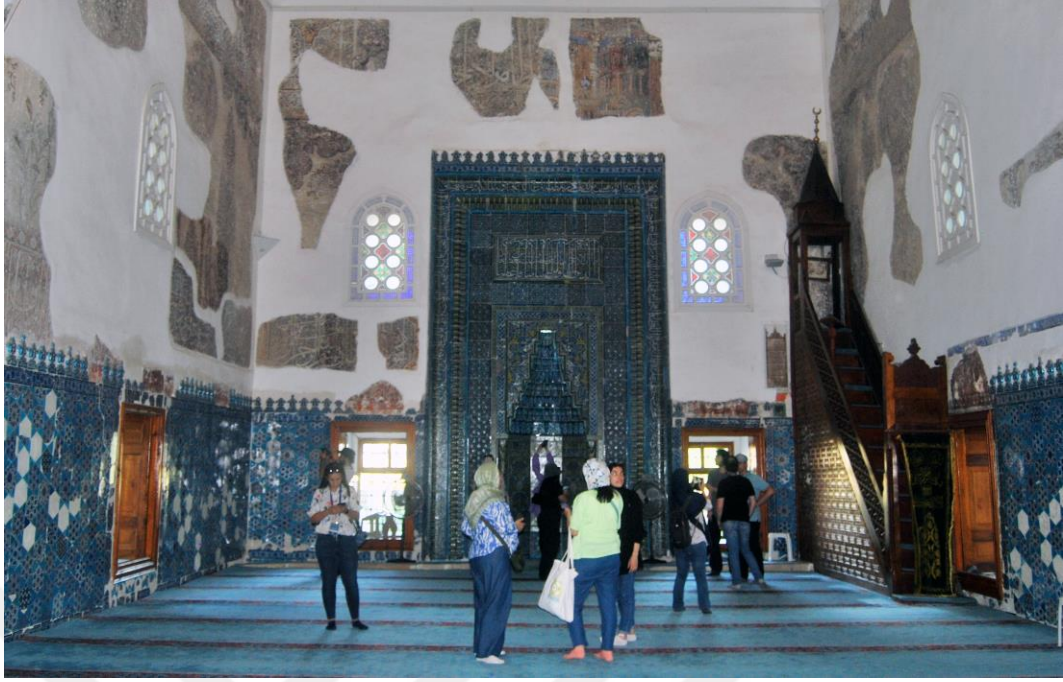
Fotoğraf 170. Bursa Yeşil Cami, İç Avlu Kubbe Üçgenlerindeki Nakışlar (Tanındı, 2019, s. 112)

Fotoğraf 171. Bursa Yeşil Cami, Doğu Eyvan Kubbe Üçgenlerindeki Nakışlar (Tanındı, 2019, s. 118)

Edirne’de 1436 yılında II. Murad tarafından Mevlevîhâne olarak inşa ettirildiği düşünülen ve bugün Muradiye Camii adıyla bilinen zaviye planlı yapının içini süsleyen özgün nakışların da Nakkaş Ali’nin öğrencileri tarafından yapıldığı düşüncesi hakimdir (Bağcı, 1995, s. 34; Baysal, 2013, s. 170).

Yapının iç avlu kubbesinde, ibadet mekânının duvarlarında ve bu iki birimi ayıran kemerin iç yüzeyinde özgün haliyle günümüze ulaşmış olan nakış parçaları, Bursa Yeşil Cami’de olduğu gibi yapının tümüyle Erken Osmanlı dönemine hâkim olan beğeniye yansıtan Timurlu etkili nakışlarla süslendiğini göstermektedir (Baysal, 2013, s. 184). Özellikle ibadet mekânının doğu ve batı duvarındaki bitkisel motifli nakışlar Timurlu minyatürlerinde ve türbelerinde sıkça karşılaşılan doğa tasvirlerini andıran ilginç örnekler olmakla birlikte Tire Yeşil Zaviye’deki nakışlarla da benzerlik taşımaktadır (Fotoğraf 172) (Bağcı, 1995, s. 36; İrteş, 2018, s. 315).

Fotoğraf 172. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Nakışları (Körpe, 2023)

Alt ve üst seviyede yazılı kuşaklarla sınırlandırılmış olan doğu duvardaki bitkisel nakışlarda Tire Yeşil Zaviye'dekiler gibi hatayi grubu çiçeklerin ve yaprakların oluşturduğu çiçek buketleri, servi ağacına dolanmış sarmaşıklar ve ağaç tasvirleriyle bahçe temalı bir kompozisyon oluşturulmuştur (Fotoğraf 173). Özellikle topraktan yükseliyormuş gibi görünen çiçekler burada daha doğacı bir yaklaşımla işlenmiştir. Bu kompozisyonun hemen üzerine iki adet yuvarlak madalyon yerleştirilmiştir (Fotoğraf 174). Mihraba yakın olan madalyon kırmızı zeminli olup içine Mühr-ü Süleyman işlenmiş ve içine tüm yüzeyini dolduracak şekilde peygamberin ve dört halifenin adı yazılmıştır (İrteş, 2018, s. 320). Diğer madalyon ise kırmızı zemin üzerine işlenmiş mavi, gri tonlardaki rumi ve palmet ağırlıklı bitkisel motiflerle doldurulmuştur. İbadet mekânının doğu duvarı, Timurlu etkisini yansıtan özgün örnekleri en düzgün ve fazla barındıran alan olarak önemlidir.

Fotoğraf 173. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Doğu Duvarındaki Bahçe Teması (İRteş, 2018, s. 319)

Fotoğraf 174. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Doğu Duvarındaki Madalyonlar (İRteş, 2018, s. 321)

İbadet mekânının batı duvarında da benzer bitkisel kompozisyon işlenmiş olmakla birlikte burada bir meyve ağacına da yer verilmiştir (Fotoğraf 175).

Fotoğraf 175. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Batı Duvarındaki Nakışlar (Körpe, 2023)

Burada da bitkisel kompozisyonun üzerine iki adet yuvarlak madalyon yerleştirilmiştir. Mihraba yakın olan madalyonun bordürleri dendanlı şekilde düzenlenmiş, yeşil zeminli iç yüzeyi kûfi ve celî sülüs hatlı yazılarla doldurulmuştur (İrteş, 2018, s. 320). Gri renkli yazılar madalyonun merkezinde bir düğüm oluşturmuş ve düğümün içine iri bir hatayı motifi yerleştirilmiştir (Fotoğraf 176). Yazıların arasına da kırmızı renkte ince kıvrık dallı rumiler işlenmiştir. Günümüze küçük bir kısmıyla ulaşmış olan diğer madalyonun da benzer kompozisyonla işlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. İbadet mekânının batı duvarı, yapıdan günümüze ulaşan özgün nakışların yer aldığı ikinci alandır. Mevcut nakış kalıntıları, doğu duvar ile hemen hemen simetrik bir kompozisyonla süslendiğini düşündürmektedir.

Batı duvardaki mihraba yakın olan madalyonun içine kûfi hatla “*Ey çok şerefli, çok itibarlı aydınlık karanlık, uzak yakın, büyük küçük her şeyi gören, delil sahibi, kullarına delil gösteren, varlığına her şey delalet eden*” anlamına gelen “*Yâ Mecîd, Yâ Başîr, Yâ Burhân*” şeklinde Esmâ-i Hüsnâ metinleri, celî sülüs hatla ise “*Ey keremi sürekli olan Mennan, Ey her sultandan yüce olan sultan Ey Mennan onun Murad günlerini sürekli kıl*” anlamına gelen “*Yâ Murâd Hân, Yâ dâ’ime’l-Cevvâdü’l-Mennân, Yâ sultân-ı ‘alâ külli sultân yâ Mennân*” yazılmıştır (Baysal, 2013, s. 210-211). Ali Fuat Baysal (2013,

s. 400), yapının ibadet mekânında yer alan ve yapıyla çağdaş olan madalyonlardaki peygamber ve dört halife isimleri ile II. Murad'a dua içeren yazıları dikkate alarak Muradiye Camii'nin Mevlevîhâne olarak inşa edilmiş olabileceğini kabul etmektedir.

Yapıdaki Esmâ-i Hüsnâ'ların varlığı ise ilginçtir. Gülru Necipoğlu (2013, s. 460) Sokullu Mehmed Paşa Camii ile yakınındaki Halvetî zaviyesi arasında bir bağlantı kurarak caminin duvarlarında bulunan Esmâ-i Hüsnâ'ları, Halvetî zikirlerinin görsel bir karşılığı olarak tanımlamaktadır. Esmâ-i Hüsnâ geleneğinin yalnızca Halvetîlerin değil birçok tarikatın kendine has ibadetlerinde ve sanatlarında da varlık gösterdiği bilinmektedir (Topaloğlu, 1995, s. 417). Allah'ın güzel isimleri olarak bildiğimiz ve sufi zikirlerini andıran Esmâ-i Hüsnâ'ların Edirne Muradiye Camii'nin ibadet mekânı duvarlarında da yer alması yapının bir tarikat yapısı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Fotoğraf 176. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Batı Duvarındaki Madalyon (İrteş, 2018, s. 321)

İbadet mekânının güney duvarında, çini mihrabın iki yanında yer alan pencerelerin üzerinde diğer duvarlardaki çiçek buketlerine benzer özgün nakış kalıntıları seçilebilmektedir. Buradaki çiçek buketleri, renk ve kompozisyon olarak Tire Yeşil

Zaviye'nin ibadet mekânındaki madalyonları çelenk gibi kuşatan çiçek buketlerini andırmakla birlikte daha kaliteli bir işçiliğe sahiptir (Fotoğraf 177).

Bahsedilen doğa tasvirleri ve madalyonlar haricinde Edirne Muradiye Camii'nde bulunan diğer nakış kalıntıları yapıyla çağdaş olmayıp XVIII. yüzyıl ve sonrasına tarihlendirilmektedir.²³ Özgün nakışlar, Bursa Yeşil Camii'nin yapıyla çağdaş olan nakışlarıyla da benzer özellikler taşımaktadır (Bağcı, 1994, s. 34; İrteş, 2018, s. 322).

Fotoğraf 177. Edirne Muradiye Camii, İbadet Mekânı Güney Duvarındaki Nakışlarda Çiçek Buketi Detayı (Körpe, 2023)

Tire Yeşil Zaviye, Bursa Yeşil Camii ve Edirne Muradiye Camii örneklerinde görülen doğa tasvirleri ile yuvarlak madalyonlu nakışların bir aradalığına her üç yapıdan da önce inşa edildiği düşünülen Çandarlı Ali Paşa'nın Bursa'daki zaviye planlı yapısında da rastlanmıştır. Yapının inşa tarihi net olarak bilinmemekte ancak Çandarlı Ali Paşa'nın H. 796 / M. 1394 tarihli vakfiyesinden²⁴ bu tarihten önce inşa edildiği anlaşılmaktadır

²³ Ayr. bkz: Baysal, A. F. (2013). *Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşi Örnekleri ve Analizleri*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya. s.168-237.

²⁴ Çandarlı Ali Paşa'nın 1394 tarihli vakfiyesi Molla Fenari tarafından yazılmıştır. Vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinin 734 numaralı vakfiye defterinin 108. sayfasında 120 numarada kayıtlıdır.

(Ertuğrul, 1989, s. 428). Ayrıca vakfiye, yapının işlevi ve süslemeleriyle ilgili de bilgiler aktarmaktadır. Bu bilgilere göre zaviye işleviyle Ebu İshak Kâzerunî dervişlerine tahsis edilen yapının içi cennet köşküne benzer bir şekilde süslenmiştir (Çorum, 2002, s. 31).

Bahsedilen nakışlar, 1999 yılında yapıda gerçekleştirilen onarımlar sırasında ibadet mekânının doğu ve batı duvarlarındaki iki pencere arasında ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 178). 1855 yılında yaşanan depremde büyük zarar gören yapının onarımı bittikten sonra yerine yerleştirilmek üzere sökülen süslemeler teknik bir hata sebebiyle dağılarak yok olmuştur (Çorum, 2002, s. 28; Tanındı, 2019, s. 110). Bugün yapıda orijinal olmayan halleriyle yer alan süslemelerin özgün durumlarını yayınlardan öğrenebilmekteyiz. Her iki duvarda da simetrik şekilde yer aldığı belirtilen süsleme, altta kaya üzerinde yükselen büyük bir ağaç ile üzerindeki büyük ve yuvarlak bir madalyondan oluşmaktadır. Kayanın üzerinde küçük yeşil otlar vardır. Kahverengi gövdeli ağacın dallarında yaprakları kırmızı, ortası yeşil renkli bahar çiçekleri yer almaktadır. Bahar çiçeklerinin etrafında ise yeşil yapraklı kırmızı tomurcuklar açmış haldedir. Tomurcuk yapraklarının malakârî tekniğiyle yapıldığı belirtilmektedir (Çorum, 2002, s. 30; Zeyrek, 2004, s. 74).

Fotoğraf 178. Bursa Çandarlı Ali Paşa Camii, İbadet Mekânındaki Orijinal Nakışlar (Tanındı, 2019, s. 110)

Ağaç tasvirinin üzerindeki madalyon ise içi bitkisel süslemelerle doldurulmuş yuvarlak bir bordür ve bu bordürü çevreleyen tığlardan oluşmaktadır. Madalyonun kırmızı zeminli merkezi simetrik olarak yerleştirilmiş mavi, beyaz palmetler, beyaz sivri yapraklar ve sarı tomurcuklu, kırmızı yapraklı çiçekler ile doldurulmuştur. Tüm motifleri birbirine bağlayan dallar ise rumilerle hareketlendirilmiştir. Bu bölüm, malakârî tekniğinde beyaz bir şeritle sınırlandırılmıştır. Şeridin etrafını ise içinde mavi kıvrımlar bulunan kırmızı zeminli bir bordür çevrelemiştir. Bordürün dış tarafına ise tığlar işlenmiştir (Çorum, 2002, s. 30; Zeyrek, 2004, s. 70).

Timurlu üslubunu Osmanlı dünyasına kazandırdığı kabul edilen Nakkaş Ali'nin Semerkant'tan dönüşü olasılıkla Timur'un 1405 yılındaki vefatından sonra olmuştur (Alpaslan, 1989, s. 400; Necipoğlu, 1990, s. 136; Bağcı, 1995, s. 34; Aka, 2012, s. 175; Tanındı, 2019, s. 122). Ancak Çandarlı Ali Paşa Camii'nin Timurlu üslubuna benzer tasvirlerle süslenmesi 1394 yılı veya daha öncesindedir (Ertuğrul, 1989, s. 428).

Dolayısıyla nakışların tarihi hem Timur'un Anadolu seferinden hem de Nakkaş Ali'nin Semerkant'tan dönüşünden çok daha öncedir ve XIV. yüzyıl Anadolu'sunda başka bir benzeri yoktur. Olasılıkla ustalık barındıran bu nakışlar sanatkâr Kâzerunî dervişleri tarafından yapılmıştır. Filiz Çağman ve Zeren Tanındı, merkezi İran'ın Fars bölgesinde bulunan Kâzerunî dervişlerinin, tarikatın ekonomik gelirine katkı sağlamak amacıyla Şiraz'da başta kitap süslemeleri olmak üzere sanatsal alanlarda kendilerini geliştirdiklerini belirtmektedir (Aktaran: Çorum, 2002, s. 33-34). Sonuç olarak Kâzerunî dervişlerinin yapmış olması muhtemel olan ancak onarımlar sırasında yaşanan teknik hatalar nedeniyle yok olan Çandarlı Ali Paşa Camii nakışlarını Osmanlı'nın ilk örnekleri olarak kabul etmek mümkündür (Tanındı, 2019, s. 110).

Tire Yeşil Zaviye, Edirne Muradiye Camii ve Bursa Çandarlı Ali Paşa Camii'nde karşılaştığımız ve adeta doğadan bir görüntü gibi işlenmiş bahçe tasvirlerinin çoğunlukla tarikat bağlantılı yapılarda yer alması, cennet bahçesini andıran bu tasvirlerin tarikat inançlarıyla bir bağlantısı olduğunu düşündürmektedir. İncelenen örneklerdeki en önemli özellik ise buralardaki bezemelerin yalnızca bitkisel bir motif olmak yerine resimsel bir anlatıma sahip olmalarıdır. Örneğin süslemeler yalnızca rumi ve palmetlerin tekrarlarından ibaret değildir. Özellikle topraktan yükselen ağaçlar farklı bir resim tarzını yansıtmaktadır.

İncelenen yapılar haricinde tarihlendirmesi konusunda tartışmalar bulunan Sivrihisar Hazinedar Mescidi'ndeki duvar nakışlarında yer alan bitkisel motiflerin Tire Yeşil Zaviye'dekiler ile benzerlik taşıması da ilginçtir. Erol Altınsapan'a göre XII. yüzyıla, Gönül Öney'e göre XV. yüzyıla tarihlendirilen yapıdaki özgün bitkisel süslemeler daha çok Erken Osmanlı dönemini işaret etmektedir (Altınsapan, 1988, s. 29; Öney, 1976, s.56). Özellikle ibadet mekânının güney ve batı duvarlarında yer alan nakışlardaki bitkisel motifler Tire Yeşil Zaviye'dekilere oldukça benzerdir (Fotoğraf 179-180).

Fotoğraf 179. Sivrihisar Hazinedar Mescidi, İbadet Mekânı Batı Duvarındaki Nakışlar (Ünal, 2018, s. 96)

Fotoğraf 180. Sivrihisar Hazinedar Mescidi, İbadet Mekânı Güney Duvardaki Nakışlar (Ünal, 2018, s. 96)

Nakışlarını incelediğimiz yapılarda bulunan doğa tasvirlerinin en erken örnekleri XV. yüzyıl Timurlu ve Türkmen dönemi minyatürlerinde görülmüştür. Bugün Paris'teki Musée des Arts Décoratifs'te bulunan ve XV. yüzyılda Timurlu sanatının hâmisisi olarak da bilinen, Timur'un torunu ve devlet adamı olan Gıyâseddin Baysungur için Herat'ta hazırlanan eserlerden olan bir minyatür, Edirne Muradiye Camii duvarlarındaki doğa tasvirlerine oldukça benzerdir (Fotoğraf 181) (Alparslan, 1992, s. 276; Loukonin ve Ivanov, 2014, s. 23).

Fotoğraf 181. Pers Prensi Humay ile Çinli Prenses Humayun'un Bahçede Buluşması, Musée des Arts décoratifs, Paris, 1430-1440 (Loukonin ve Ivanov, 2014, s. 23)

Tire Yeşil Zaviye ve Edirne Muradiye Camii nakışlarında görülen etrafını çiçekli sarmaşıkların sardığı servi ağaçları da minyatürlerdeki doğa tasvirlerinin vazgeçilmez öğelerindedir (Bağcı, 1995, s. 37). Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan ve XV. yüzyılın son çeyreğinde Şiraz'da üretilmiş olan Firdevsi'nin *Şehname* nüshalarında benzer kompozisyonlara rastlamak mümkündür (Fotoğraf 182-183).

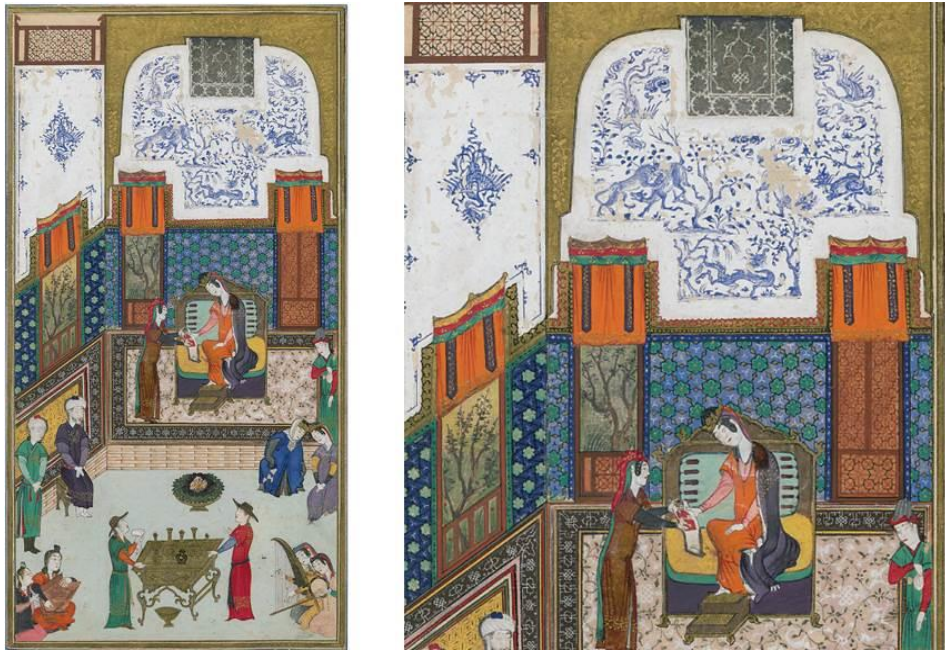

Fotoğraf 182. TSMK H.1491, Hüsrev müzik Âleminde Sanatçı Barbed ile Karşılılaşması (629a) (Aydın, 2019, s. 364)

Fotoğraf 183. SBB, Ms.or.fol.4255, Hüsrev Müzik Âleminde Sanatçı Barbed ile Karşılaşması (304b) (Aydın, 2019, s. 365)

Çandarlı Ali Paşa Camii'nde bulunan çiçek açmış ağaç tasviri de Timurlu dönemi minyatürlerinde görülmektedir. Bunlardan 1445 yılında Herat'ta üretilmiş olan ve bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan bir *Hamse-i Nizami* nüshası, aynı zamanda dönemin iç mekân süslemelerini de belgeler niteliktedir. Minyatür, alt seviyede çinilerle, üst seviyede ağaçların ve efsanevi yaratıkların tasvir edildiği nakışlarla süslenmiş bir köşkü yansıtmaktadır (Fotoğraf 184).

Fotoğraf 184. Nuşabe'nin Duvarları Nakışlarla Süslü Bir Köşkte İskender'i Kabul Etmesi, *Hamse-i Nizami*, Herat, 1444-45, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.781, y. 244b. (Tanındı, 2019, s. 111)

Farklı cinsteki ağaç tasvirleri, toplumların inancında, kültüründe ve sanatında önemli bir unsurdur. İslam mimarisinde genellikle kutsal yapılardaki süslemelerde karşımıza çıkan ve çiçeklerle bir arada olan ağaçların cennet bahçelerini tasvir ettiği kabul edilmektedir. Bu tasvirlerde sıkça yer alan serviler ise Arapça elif harfini andırdığı için tasavvuf inancında ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca elif, ebced hesabına göre bir'i ifade ettiği için de Tanrı'nın simgesi sayılmaktadır (Uludağ, 1991, s. 424; Bağcı, 1995, s. 38).

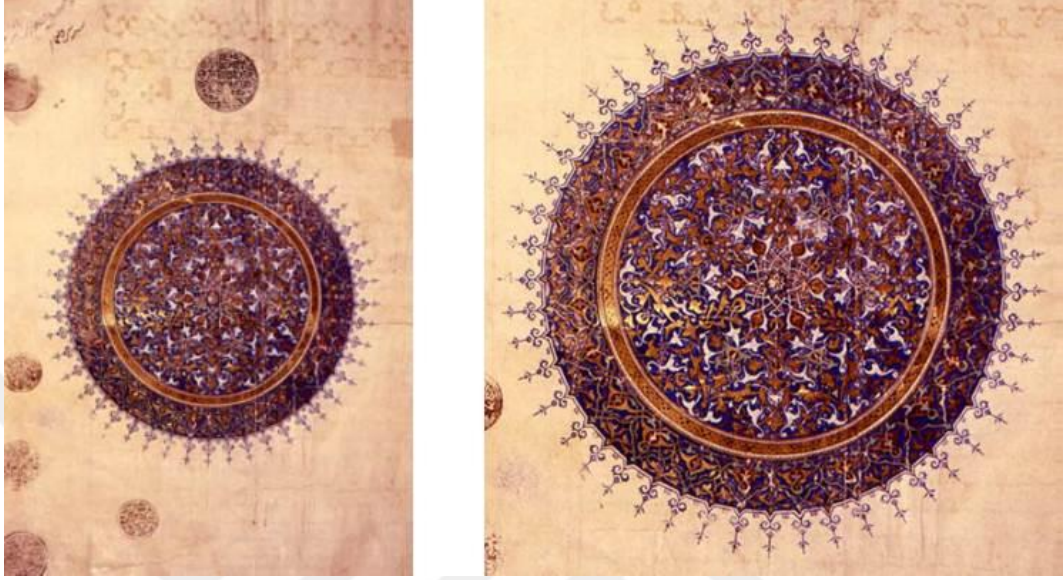
Süslemelerini incelediğimiz yapılarda bulunan madalyon tarzı nakışların bilinen en erken örneği XIV. yüzyılın başında İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han (1304-1316) için Sultâniye'de inşa edilen türbede bulunmaktadır (Fotoğraf 185) (Sims, 1988, s. 143; Özgüdenli, 2007, s. 346). Ayrıca benzer madalyonlu süslemeler XIV. yüzyıldan itibaren üretilen Timurlu kitaplarının deri ciltlerinde ve tezhiplerinde de sıkça kullanıldığı gibi, Anadolu Mevlevîhânelerinde üretilen kitap tezhiplerinde de uygulanmıştır (Çorum, 2002, s. 30; Tanındı, 2019, s. 110).

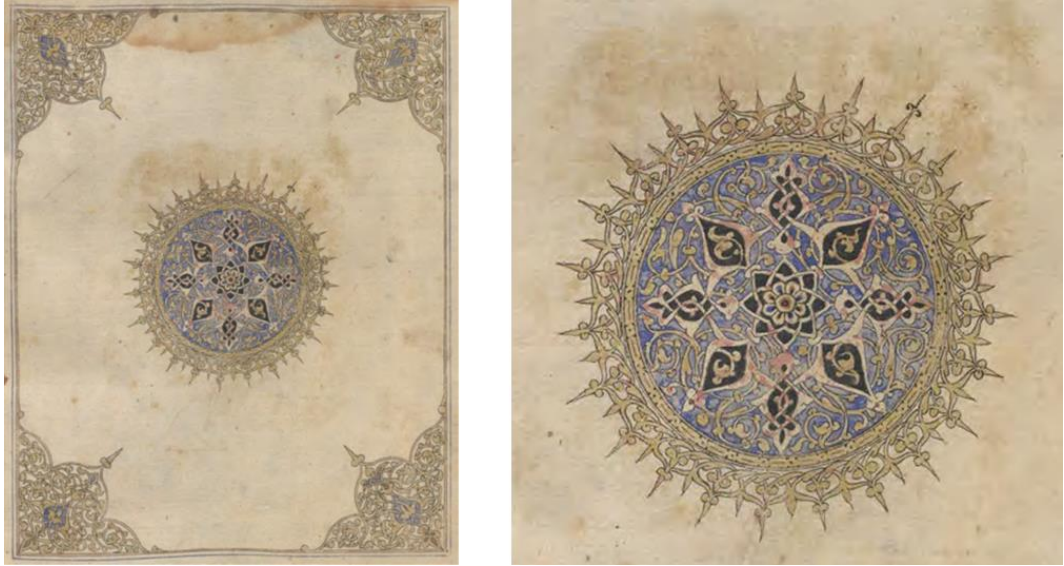
Fotoğraf 185. Sultâniye Olcaytu Han Türbesi'nde Yer Alan Madalyon Süsleme
(<https://itto.org/iran/itemgallery/Dome-of-Soltaniyeh>) (Erişim Tarihi: 10.02.2024)

Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan ve 1415-1416 tarihlerinde üretilerek Şahruh Bahadır Han'a sunulan *Külliyât-ı Tarih* adlı esere ait bir

tezhip ise özellikle Çandarlı Ali Paşa Camii’deki madalyona oldukça benzemektedir (Fotoğraf 186). Erzincan’da üretildiği düşünülen 1366 tarihli *Mesnevî-i Veledî* adlı eserde yer alan bir tezhip de XIV. yüzyılın Anadolu örneklerindedir (Fotoğraf 187).

Fotoğraf 186. Külliyyat-ı Tarih, TSMK, B.282 – v.1a, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.781, y. 244b. (Biçer Özcan, 2007, s. 45)

Fotoğraf 187. *Mesnevî-i Veledî*, 1366, ONB, Cod. Mixt.1594, fol. 77b.
(Jackson, 2003, s. 182)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin *Divan*’ının kopyası olan ve Mevlevî Satı ibn. Hasan tarafından 1368 yılında Erzincan’da üretildiği bilinen eserin cilt süslemeleri ise Tire Yeşil Zaviye’nin orijinal ahşap cümle kapısındaki geometrik süslemelere benzerliğiyle

dikkat çekmektedir. Üretildiği dönemden cildini koruyarak günümüze ulaşan nadir örneklerden olan Divan kopyasının kahverengi renkli cildi altı altıgen ve altı panele bölünmüş geniş bordürlere sahiptir (Fotoğraf 188) (Jackson, 2003, s. 174; Boydak, 2023, 103-104).

Fotoğraf 188. Divan-ı Kebir, Ön Cilt, Erzincan, 1368, MMK, 69 (Jackson, 2003, s.174)

1314-1315 tarihli bir Kur'an-ı Kerim cildinin arka ve ön kapaklarındaki süslemeler de yine Tire Yeşil Zaviye'nin orijinal ahşap cümle kapısındaki süslemeleri andırmaktadır. Her iki kapakta da merkezden dağılan bir geometrik süsleme hakimdir. Arka kapakta dikdörtgen paneller içine alınmış ve merkezden yayılan bir geometrik kompozisyon hakimdir (Fotoğraf 189). Üst kapaktaki süslemeler ise Tire Yeşil Zaviye'nin hem cümle kapısındaki süslemelere hem de duvar nakışlarındaki madalyonlara benzerliğiyle oldukça ilginçtir. Buradaki merkezden dağılan geometrik motifler yuvarlak bir madalyon içine alınmıştır. Madalyonun çevresi ve bordürleri ise tamamen bitkisel motiflerle doldurulmuştur (Fotoğraf 188) (Jackson, 2003, s. 103).

Fotoğraf 189. Kur'an-ı Kerim, Arka (sol) ve Ön (sağ) Cilt, Konya, 1314–15, MMK, 12-1, 12-2 (Jackson, 2003, s. 103)

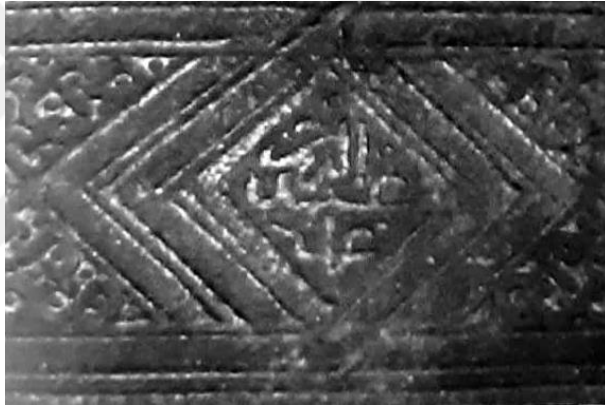
Her ikisi de Mevlevî eseri olan bu cilt süslemelerinin Tire Yeşil Zaviye süslemeleriyle benzerlik taşıması bir hayli ilginçtir ve yapıyı Mevlevîlik ile ilişkilendirebilmek için daha somut örnekler olarak sayılabilir. Ancak özellikle merkezden dağılan motifler başta olmak üzere bu ciltlerdeki geometrik süslemelerde de İlhanlı etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla İlhanlı etkili süslemelerin çeşitli tarikat yapılarında da yer alması bu noktada yapının doğrudan Mevlevîlikle ilişkilendirilmesini zorlaştırmaktadır.

Tire Yeşil Zaviye'nin orijinal ahşap cümle kapısında beşgenler içinde yer alan kitabelerdeki “İlyas bin Mahmud” ve “neccar yaptı” terkipleri ise yine cilt sanatında karşılaşılan mücellid mühürlerine benzerliğiyle dikkat çekmektedir (Fotoğraf 190). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi'nde yer alan 247 numaralı Kur'an-ı Kerim cüzündeki mücellid mührü buna örnektir. XIV. yüzyılın başlarında üretildiği düşünülen eserin arka kapağında yer alan ve “Amile Abdurrahman” yazılı mücellid mührü üçgen formlu köşebentler içine alınmıştır (Fotoğraf 191). Aynı isimli

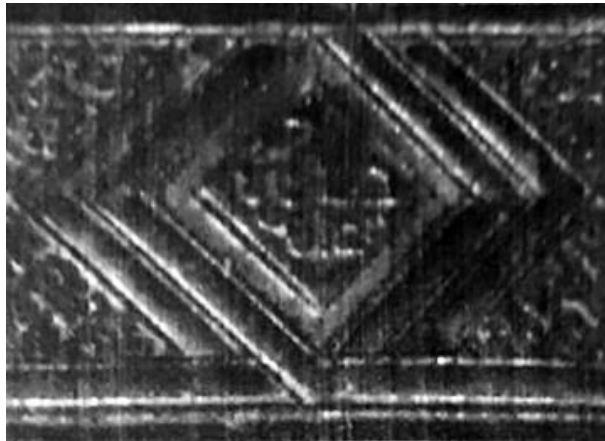
mücellid mührü benzer formla III. Ahmed 6666 numaralı esere de işlenmiştir (Fotoğraf 192) (Tanındı, 1990, s. 108; Boydak, 2023, s. 97-99).

Fotoğraf 190. Ahşap Cümle Kapısında Yer Alan Sanatçı Kitabesi
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 191. Mücellid Mührü, TSMK Emanet Hazinesi 247
(Boydak, 2023, s. 99)

Fotoğraf 192. Mücellid Mührü, TSMK III. Ahmed 6666
(Boydak, 2023, s. 97)

Tire Yeşil Zaviye'nin ahşap cümle kapısında ve minaresinde yer alan geometrik düzenlemeler Ortaçağ Anadolu geleneğini sıkı sıkıya sürdürürken, duvar nakışlarındaki yaklaşım bizi Anadolu dışına, İran coğrafyasına götürmektedir. Cemal Kafadar'ın "*baş döndüren fiziksel hareketlilik dünyası...*" olarak tanımladığı Erken Osmanlı dönemindeki sosyal ortamın yanı sıra sanatsal tavrın dinamizmi, çeşitliliği ve farklı tavırları birleştirmedeki kıvraklığı oldukça ilginçtir (Kafadar, 2010, s. 99). Tire Yeşil Zaviye de adeta bu sosyal ortamın XV. yüzyıldaki bir yansıması olarak günümüze ulaşmış önemli bir eserdir.

SONUÇ

Tarih boyunca verimli arazisi ve stratejik konumuyla Ege bölgesinin önemli bir ticaret yerleşimi olan Tire, kentte Türk hamiyetinin görülmeye başladığı Aydınoğulları döneminden itibaren Batı Anadolu'nun refah seviyesi yüksek ve gelişmiş bir kenti olarak ön plana çıkarken, bu dönemden itibaren sahip olduğu kültürel zenginliğiyle de bölgenin ilim merkezi haline gelmiştir. II. Murad (1421-1451) döneminde 1426 yılında Halil Yahşi Bey'in gayretleriyle Aydınoğulları'ndan alınarak Osmanlı hakimiyetine giren kent ekonomik açıdan gelişimini sürdürürken bilim, sanat ve mimari alanlarda görülen gelişmeler ile sosyal anlamda da zenginlik kazanmaya devam etmiştir.

Selçukluların hakimiyetiyle şekillenen Anadolu'daki tasavvufi yapı, Batı Anadolu'daki yayılımını sürdürürken Tire'deki fikir ortamına da etki etmiş ve XIV-XV. yüzyıllarda Tire'de varlık gösteren çeşitli tarikatların ihtiyaçlarına göre çok sayıda tekke ve zaviye inşa edilmiştir. Özellikle Erken Osmanlı döneminde şeyh ve dervişlerin maddi ve manevi güçlerinden faydalanarak bölgedeki otoriteyi güçlendirmek ve fethedilen yerlerin iskânını hızlandırmak amacıyla tekke ve zaviyelerin inşasına büyük önem verilmiştir. Ayrıca bu yapılar, yolculara ücretsiz olarak yeme içme ve konaklama sağladıkları için ticaretin ve seyahatlerin de düzenli şekilde ilerlemesini sağlamışlardır. Hayatı ve idari işleri hakkında oldukça kısıtlı bilgilere ulaşabildiğimiz II. Murad dönemi komutanlarından, Aydın Sancakbeyi Halil Yahşi Bey tarafından Tire'de inşa edilen Yeşil Zaviye de bu tür yapılardan biridir. Devşirme kökenli ve tarikat bağlantılı bir şahsiyet olduğu anlaşılan Halil Yahşi Bey'in 1441 tarihli vakfiyesine göre zaviye işleviyle inşa edilen yapının hangi tarikata tahsis edildiği tespit edilememiş ancak yapıda bir şeyhin bulunması Yeşil Zaviye'nin mutlak bir tarikat yapısı olduğunu göstermiştir.

1671-1672 yıllarında Tire'yi ziyaret eden Evliya Çelebi'nin, vakfiyeden sonra Yeşil Zaviye hakkında en eski bilgileri içeren seyahatnamesinde yapıyı, mahallede cami olmamasından dolayı camiye dönüştürülmüş bir Mevlevîhâne olarak tanıtmayı, yapının ve Halil Yahşi Bey'in günümüze kadar Mevlevîlik ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Ancak yapının inşa edildiği dönemde hangi tarikat tarafından kullanıldığına

dair tarihsel bir bilgi bulunamamıştır. Mutfak, mahzen, ahır, bahçe ve oturma yerleri ile birlikte zaviye olarak inşa edilen yapının günümüze kadar cami ve müze olarak işlevlendirildiği açık şekilde bilinse de çeşitli yayınlarda yer alan Mevlevîhâne işlevine yönelik görüşler somut kaynaklarla yeterince desteklenmiş değildir. Bu ilişkilendirilmenin XVII. yüzyıl eseri olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden daha erken bir tarihsel kaynağa dayanmadığı anlaşılmıştır.

Bugün daha çok Yeşil İmaret Camii veya Yahşi Bey Camii adıyla bilinen yapının günümüze ulaşmış bir inşa kitabesi olmadığı için orijinal adı bilinmemektedir. Vakfiyede de adından söz edilmeyen yapının minaresindeki sırlı tuğlalarla oluşturulmuş süslemeye dikkat çekerek yapıyı yeşil rengiyle bağdaştıran ilk kişi de yine Evliya Çelebi olmuştur. Bu tezde yapıya dair ulaşılan en eski belge olan ve yapıdan zaviye olarak bahsedilen vakfiye dikkate alınarak Tire Yeşil Zaviye adı kullanılmıştır.

Erken Osmanlı dönemi dini mimarisinde sıkça karşılaşılan zaviye planının Tire'deki tek örneği olan Yeşil Zaviye, yarım sekizgen planlı ve dilimli yarım kubbeyle örtülü ibadet mekânı ile kendi döneminin zaviyelerinde görülmeye başlayan yeni uygulamaları barındırması açısından oldukça önemlidir. Bazı araştırmacılar, Tire Yeşil Zaviye'nin ibadet mekânında görülen yarım kubbe kullanımının Türk mimarisindeki ilk örnek olduğunu iddia etmiştir. 1429 tarihli Edirne Beylerbeyi İmareti ile benzer plan özellikleri taşıyan Tire Yeşil Zaviye'nin bu tarihten önce inşa edildiğine dair bir bilgi olmadığı için bu iddia doğrulanamamıştır.

Yapının patlıcan moru, firuze ve yeşil renkli sırlı tuğlalar ile oluşturulmuş geometrik süslemeli minaresi Selçuklu geleneğini sürdüren ilginç bir geçiş dönemi eseri olarak dikkat çekicidir. Yapıda ağırlıklı olarak taş ve tuğla malzeme kullanılırken, çeşitli yerlerde az miktarda mermer ve Smyrna Antik Kenti'nden taşındığı düşünülen devşirme malzemelere yer verilmiştir.

İbadet bölümündeki dilimli kemerler ve mihrap tavanı süslemeleri dikkate alınarak yapının inşasında Suriye kökenli ustaların çalışmış olabileceği iddia edilmiştir. Ancak İlyas bin Mahmud isimli neccar bilgisi dışında yapıda çalışmış mimar, usta ve sanatçılara dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tire Yeşil Zaviye, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1965-1966 ve 1992-1995 yılları arasında iki kez restorasyon sürecine alınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yapılan araştırmalarda ilk restorasyona ilişkin ulaşılan kısıtlı veriler ve çeşitli yayınlardaki çelişkili plan çizimleri incelendikten sonra, yapının son cemaat yerinin bir dönem tamamen yıkılmış halde olduğu ve bu restorasyonda Mahmut Akok'un rölöve ve restorasyon projesi çizimlerine göre yeniden inşa edildiği anlaşılmıştır. Son cemaat yerinin ne zaman ve neden yıkıldığı tespit edilememiş ancak yapıya ilişkin 1929 tarihli en eski fotoğraflarda ayakta olmadığı görülmüş, yapının müze işleviyle kullanıldığı 1935-1971 yılları arasındaki sürecin büyük bir bölümünde de aynı durumda kaldığı tespit edilmiştir. 1992-1995 tarihli restorasyonda daha kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapının içini süsleyen duvar nakışlarının bir kısmı da bu restorasyondaki sıva kaldırma işlemlerinin ardından ortaya çıkarılmıştır.

Süsleme çeşitliliği açısından oldukça zengin olan Tire Yeşil Zaviye, yapıya adını veren minaredeki sırlı tuğla işçiliği dışında iç mekânı süsleyen duvar nakışları ve kapılarındaki ahşap işçiliği ile dikkat çekicidir. Bugün yerinde olmayan ve üzerinde "İlyas bin Mahmud" isimli usta kitabesi bulunan cümle kapısının, 22.12.2011 tarihinde Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nin deposuna taşınarak koruma altına alındığı öğrenilmiştir. Cümle kapısındaki geometrik süslemelerin XIV. yüzyıl cilt sanatında karşılaşılan süslemelerle benzerlik taşıdığı, kitabe terkiplerinin ise yine aynı yüzyıldaki kitap ciltlerinde görülen mücellid mühürlerine benzediği tespit edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden edinilen eski bir fotoğrafta ibadet mekânında farklı bir ahşap minber tespit edilmiş ancak eserin durumu ve konumu hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Buna ek olarak, doğu tabhânenin alt seviye penceresinde söve olarak kullanılan geometrik süslemeli devşirme malzemenin son restorasyonda mermer malzemeyle değiştirildiği görülmüş ancak bu malzemenin de son durumu hakkında bilgi alınamamıştır.

Tire Yeşil Zaviye'nin içini süsleyen duvar nakışlarının bir kısmı geç dönemde eklenmiş olmakla birlikte yapıyla çağdaş olanlar başta ibadet mekânı olmak üzere tüm birimlere yayılmış durumdadır. Yapıyla çağdaş olan nakışların, aynı dönemde inşa edilmiş benzer plandaki Bursa Çandarlı Ali Paşa Camii, Bursa Yeşil Camii ve Edirne Muradiye

Camii'nin iç mekânını süsleyen Timurlu etkisindeki nakışlarla renk paleti ve kompozisyon açısından benzerlikler taşıdığı görülmüştür. Tire Yeşil Zaviye'de bulunan doğa tasvirleri ile yuvarlak madalyonlu nakışların bir aradılığı diğer yapılarda da benzer şekilde ele alınmıştır. Benzer süsleme kompozisyonları ile çağdaş Timurlu yapılarında ve kitap sanatlarında da karşılaştırılması, Tire Yeşil Zaviye'nin nakışlarında da Timurlu üslubunun etkili olduğunu göstermiştir. Timurlu üslubundaki hatayi grubu çiçeklerin ve yaprakların oluşturduğu çiçek buketleri, servi ağacına dolanmış sarmaşıklar ve ağaç tasvirleriyle yapılar adeta cennet bahçesi gibi süslenmiştir. Bu süslemeler yalnızca bitkisel bir motif olmak yerine farklı bir resimsel anlatımı yansıtmaktadır.

Tire Yeşil Zaviye'nin nakışlarıyla ilgili sanatçı bilgisine ulaşılamamıştır. Nakışlarının benzerliği sebebiyle incelenen yapılardan Bursa Çandarlı Ali Paşa Camii'nin süslemelerinin Timurlu üslubunu Osmanlı dünyasına kazandıran kişi kabul edilen Nakkaş Ali'den de önce XIV. yüzyılın sonunda yapının tahsis edildiği Kâzerunî dervişlerince yapıldığına dair görüşler vardır. Tire Yeşil Zaviye'nin hangi tarikata tahsis edildiği bilinmese de bu yapıdaki süslemeleri de Kâzerunî dervişleri gibi yapıyı kullanmakta olan dervişlerin yapmış olma ihtimali düşünülebilir. Buna ek olarak II. Murad'ın hükümdarlığı sırasında inşa edilen Bursa Yeşil Cami ve Edirne Muradiye Camii'ndeki nakışlarda etkisi olduğu bilinen Nakkaş Ali ve öğrencilerinin, benzer özellikler yansıtan Tire Yeşil Zaviye'nin nakışlarında da doğrudan veya dolaylı olarak etkili olduğunu söyleyebiliriz.

İncelenen örneklerdeki süslemelerin yalnızca tekrar eden bir motif olmak yerine resimsel bir anlatıma sahip olduğu görülmüştür. Duvar nakışlarındaki cennet bahçesini andıran tasvirlerin tarikat bağlantılı yapılarda yer alması, bu tasvirlerin tarikat inançlarıyla bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

Yapının orijinal ahşap cümle kapısında ve duvar nakışlarında görülen çeşitli süslemelerin yapıdan daha erken tarihli Mevlevîlere ait kitap sanatlarındaki süslemelerle benzerlik taşıması dikkat çekici olsa da Timurlu etkisi taşıyan bu süslemelerin Kâzerunî eserlerinde de görülmesi, bu süslemelerin yalnızca Mevlevîlere özel olmadığını göstermekte ve dolayısıyla yapının Mevlevîlik ile ilişkilendirilmesini zorlaştırmaktadır.

Zaviye olarak inşa edilen yapının günümüze kadar cami ve müze olarak işlevlendirildiği açık şekilde bilinse de Mevlevîhâne işlevine yönelik görüşler somut kaynaklarla yeterince desteklenmiş değildir. Arşiv fotoğrafları, yapının müze işlevindeyken dahi tarikat yapısı görünümüne sahip olduğunu göstermiştir.

Yarım sekizgen planlı ve dilimli yarım kubbesiyle Erken Osmanlı mimarisinin nadir örneklerinden biri olan Tire Yeşil Zaviye, sırlı tuğla süslemeli minaresi ile Selçuklu geleneğini sürdüren ilginç bir geçiş dönemi eseri olarak dikkat çekerken, Timurlu etkisi barındıran zengin nakışları ve kapılarındaki ahşap işçiliğiyle de Türk İslam Sanatı'nda Erken Osmanlı döneminin dinamizmini ve kültürel çeşitliliğini yansıtan önemli bir eserdir.

Tez çalışmasında, Tire Yeşil Zaviye'nin mimari ve süsleme özellikleri kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve benzer özellikler taşıyan çağdaş yapılarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Yapının geçirdiği onarımlara ilişkin ulaşılan tüm arşiv kayıtları incelenmiş ve son cemaat yerinin tümüyle yeniden inşa edildiği tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, XV. yüzyıla tarihlenen ve mutlak bir tarikat yapısı olduğu anlaşılan zaviye ile devşirme kökenli ve tarikat bağlantılı bir şahsiyet olduğu düşünülen Halil Yahşi Bey'in, Mevlevilik ile ilişkisi araştırılmış ve bu ilişkilendirilmenin XVII. yüzyıl eseri olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden daha erken bir tarihsel kaynağa dayanmadığı anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2011). *Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Ahatlı, E. (2007). Radıyallâhu Anh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.34, s. 386-387). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aka, İ. (1991). *Timur ve Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aka, İ. (1994). Timur'un Tire'ye Gelişi ile İlgili Bir Kitabe M. Şeker (Haz.). *Türk Kültüründe Tire* (s. 21-24). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Aka, İ. (2012). Timur. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.41, s. 173-177). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akın, H. (1968). *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aksu, H. (1993). Firişteoğlu, Abdülmecid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.13, s. 134-135). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Alexandrescu-Dersca, M. M. (1977). *La campagne de Timur en Anatolie, 1402*. London: Variorum Reprints.
- Alpaslan, A. (1989). Ali b. İlyâs Ali. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.2, s. 400). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Alpaslan, A. (1992). Baysungur, Gıyâseddin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.5, s. 276-277). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Altınsapan, E. (1988). *Sivrihisar'da Türk Mimarisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Andreasyan, H. D. (1964). *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Anhegger, R. (1954). Eski Fatih Camii Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 6 (9), 145-160.
- Arel, A. (1970). Batı Anadolu'dan Birkaç Yapının Tarihlendirilmesi ve XV. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi Hakkında. *Anadolu Sanatı Araştırmaları II* (s. 82-96). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Arık, R. (1974). Camide Resim. *Türkiyemiz*, 14, 2-9.
- Armağan, A. M. (1983). *Belgelerle Beylikler Devrinde Tire*. İzmir: Uğur Ofset Matbaası.
- Armağan, A. M. (2003). *Devlet Arşivlerinde Tire*. İzmir: Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık.
- Armağan, A. M. (2014). *Tire'de İlk Osmanlı Çarşısının Kuruluşu ve Halil Yahşi Bey*. İzmir: Efe Ofset Matbaası.
- Aslanapa, O. (1965). İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1, 16-38.
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aslanoğlu, İ. (1978). *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Aydın, D. (2019). *Şiraz Nakkaşaneleri ve Resimli Şehnameler (1470-1500)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ayverdi, E. H. (1966). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri: 630-805(1230-1402)*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.
- Ayverdi, E. H., Yüksel, İ. A. (1976). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Baha Matbaası.

- Bağcı, S. (1995). Erken Osmanlı Kalem İşleri Üzerine Bazı Gözlemler. A. Erkanal, H. Erkanal, H. Hüryılmaz, A. T. Ökse, N. Çınardalı, S. Günel, H. Tekin, B. Uysal ve D. Yalcıklı (Ed.). *In Memoriam İ. Metin Akyurt ve Bahattin Devam Anı Kitabı: Eski Yakındoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler* (s. 33-40). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bağcı, S. (2004). Osmanlı Mimarisinde Boyalı Nakışlar. H. İnalçık ve G. Renda (Haz.). *Osmanlı Uygarlığı 2* (s. 737-759). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baktır, M. (1990). Tireli İbni Melek, Hayatı, Eserleri ve Menar Şerhi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 40-66.
- Baktır, M. (1999). İbn Melek. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.20, s. 175-176). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Baktır, M. (2002). Beylikler Döneminde Anadolu'da Ulema – Ümera Münasebetleri. *Türkler Ansiklopedisi* (c. 7, s. 560-568). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Başaran, M. (2015). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire: Merkez ve Köyler*. İzmir: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baykara, T. (1994). Türk Şehircilik Geleneğinde Tire. M. Şeker (Haz.). *Türk Kültüründe Tire* (s. 9-13). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Bayraktar, M. S. (1996). *Tire'de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescitleri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Baysal, A. F. (2013). *Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşleri Örnekleri ve Analizleri*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Bıyıktay, Ö. H. (1934). *Yedi Yıl Harbi İçinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Biçer Özcan, Ş. (2007). *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)*. Sanatta Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Boydak, F. Ş. (2023). *Türk Cilt Sanatında Mücellid Mühürleri*. Konya: Palet Yayınları.

- Bozer, R. (1992). *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Budak, A. (2015). *Gücü Besleyen Mimarlık: Osmanlı İmaretleri*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Budak, A. (2016). İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri ile Aşhanelerin İlişkisi: Osmanlı Aşhanelerinin Kökenine Dair Düşünceler. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 33 (1), 21-36.
- Buttanrı, D. H. (2001). Fuat Köprülü'nün, "Osmanlılarda Nakış Tarihine Dair" İsimli Beş Makalesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 17-46.
- Caner Yüksel, Ç. (2009). *A Spatial Inquiry into Western Anatolian Urban Centers: Tire in the Making (14th and 16th Centuries)*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Caner Yüksel, Ç. (2014). Aydınoğulları'ndan Osmanlı'ya Bir Batı Anadolu Kenti: Tire'nin Mekânsal Dönüşümü. *Vakıflar Dergisi*, 42, 19-33.
- Cantay, G. (2023). *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Cuinet, V. (1894). *La Turquie D'Asie: Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie – Mineure, Tome Premier*. Paris: Ernest Leroux.
- Çakmak, C. (2002). *Tire Hamamları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çelik, B. (2016). XV. Yüzyılın Sonlarında Tire Kazası. M. A. Erdoğan ve Ş. Pfeiffer-Taş (Ed.). *Tire Araştırmaları Sempozyumu: 12-13 Mart 2015 – Bildiriler, 1. Cilt* (s. 271-285). İstanbul: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çetintaş, S. (1946). *Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Çiçek, T. (2015). *Tarihin, Huzurun ve Yeşilin Kenti Tire*. İzmir: Tire Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları.
- Çimen, A., Gültekin, H. (2022). Muhammed B. Melek'in (Ö. 854/1450-1451) Hayatı, Eserleri ve Şerhu Mesâbîhi's-Sünne'deki Hadis Şerh Metodu. *Şarkiyat*, 14 (2), 577-596.
- Çorum, B. (2002). Erken Osmanlı Kalem İşlerinden Bir Örnek: Bursa Ali Paşa Camii. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 15, 27-44.
- Dallal, Y., Yaman, B. (2019). Erken Osmanlı Mimarisinde Kullanılan Mukarnas Biçimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 75-91.
- Darkot, B. (1979). Tire. *İslam Ansiklopedisi* (c. 12/1, s. 379-381). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Demirbaş, M. A. (1994). XVI. Yüzyılda Tire Vakıflarına Ait Notlar. M. Şeker (Haz.). *Türk Kültüründe Tire* (s. 25-29). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I: Erken Devir (1300-1453)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demiriz, Y. (1990). Bilecik'de Orhan Gazi İmareti'nin Bugünkü Durumu ve Süslemesi Hakkında Notlar. *Vakıflar Dergisi*, 21, 165-172.
- Derviş Ahmet Âşıkî. (2013). *Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Diez, E., Aslanapa, O. (1955). *Türk Sanatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dukas. (1956). *Bizans Tarihi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Emecen, F. (1991). Aydın. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.4, s. 235-237). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Emecen, F. (1993). Cüneyd Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.8, s. 121). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Emecen, F. (2010). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Emecen, F. (2012). Umur Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.42, s. 156-159). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erdem, İ. (2016). Ortaçağ Sonlarında Tire ve Çevresi. M. A. Erdoğan ve Ş. Pfeiffer-Taş (Ed.). *Tire Araştırmaları Sempozyumu: 12-13 Mart 2015 – Bildiriler, 1. Cilt* (s. 341-346). İstanbul: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ergil, T. (1969) Yeşil İmaret Camii Tire. *Arkitekt*, 1969 (335), 120-121,124.
- Ertekin, A. L. (2015). *Tire’de Aydın Sancağının İlk Sancakbeyi Halil Yahşi Bey Vakıfları ve Vakfiyesi* (2. bs.). Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Ertuğul Kalfazade, S. (1995). *Anadolu’da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ertuğrul, Ö. (1989). Ali Paşa Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.2, s. 428-429). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Evliyâ Çelebi. (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (IX. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu – Dizini). Y. Dağlı, S. A. Kahraman ve R. Dankoff (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine, 9. Kitap 1. Cilt*. Kahraman, S. A. (Haz.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1963). İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İctimai bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23 (1-2), 1-80.
- Eyice, S. (1992). Beylerbeyi Camii ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.6, s. 74-75). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyice, S. (1993). Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.7, s. 56-90). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Faroqhi, S. (1994). *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*. N. Kalaycıoğlu (Çev.). İstanbul: Numune Matbaacılık.

- Faroqhi, S. (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Gökbel, A. (1936). *Aydın İli Tarihi: Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar*. İstanbul: Ahmet İhsan Yayınları.
- Gözcü, H. (2018). Osmanlı'da Zâviyelerin Sosyo-Ekonomik Fonksiyonları ve Tire Zâviyeleri. M. Sanus ve A. Özçelik (Ed.). *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu: Bildiriler*, 2. Cilt (s. 45-54). İzmir: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gür, G., Dönmez, O. O. (2017). *Tire Kültür Varlıkları Envanteri*. İzmir: Tire Belediye Kültür Yayınları.
- Güray Gülyüz, B. (2016). *Bulgaristan'da Osmanlı dini mimarisi (Cami, Türbe, Tekke ve Zaviyeler)*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Gümüş, S. (1993). Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.8, s. 134-136). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güney, G. (1998). *Batı Anadolu Bölgesinde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler Dönemine Ait Özellikli Altı Caminin Süslemeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Haykıran, K. R. (2018). Aydınoğulları Zamanında Bir İlim Merkezi Olarak Tire. M. Sanus ve A. Özçelik (Ed.). *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu: Bildiriler*, 1. Cilt (s. 107-112). İzmir: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Haykıran, K. R., Kayacan, B., Üstün, C. (2019). XIII. ve XVII. Yüzyıllar Arasında Aydın'da Tasavvufi Faaliyetler. *Studies of The Ottoman Domain*, 9 (16), 51-75.
- İbn Battûta. (2004). *İbn Battûta Seyahatnâmesi I. Cilt* (A. S. Aykut, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbrahim b. Ahmed el-Amâsî. (2021). *Tercüme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniyye: Amâsî'nin Şakâ'ik Tercümesi*. G. Alp (Haz.). İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık.
- İlgürel, M. (1996). *II. Murad Devri Kültür Hayatı*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- İrteş S. M. (2018). Edirne Muradiye Camii Kalemışleri. L. Uluç, A. Erdoğan, Z. Atbaş, A. Çötelioglu (Haz.). *Filiz Çağman'a Armağan* (s. 315-324). İstanbul: Lale Yayıncılık.
- İrteş, M. S. (2021). Bursa Çelebi Mehmed (Yeşil) Camii Kalemışleri. *Lale*, 2(3), 72-83.
- Jackson, C. (2020). *Islamic Manuscripts of Late Medieval Rūm, 1270s – 1370s, roduction, Patronage and The Arts of The Book*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kafadar, C. (2010). *İki Cihan Âresinde: Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Kalfazade, S. (2013). Yeşil İmaret Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 43, s. 496-498). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kara, M. (1980). *Din Hayat, Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, M. (1992). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karabacak, E. (2019). Tire Çeşmelerinde Devşirme Malzeme Kullanımının Düşündürdükleri. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13, 246-264.
- Karakaya, E. (2007a). Orhan Gazi Camii ve İmareti. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.33, s. 386-387). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karakaya, E. (2007b). Postinpûş Baba Zâviyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.34, s. 334-335). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karakaya, E. (2008). Rum Mehmed Paşa Camii ve Türbesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.35, s. 227-228). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karakaya, E. (2019). Karaca Bey Camii ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ek 2. Cilt, s. 18-20). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Keskin, M. Ç. (2019). Ankara Karacabey İmareti Mimarı Dımaşklı Ebu Bekir Oğlu Ahmed Üzerine Bir Deneme. *Sanat Tarihi Dergisi*, 28(2), 473-481.

- Kılıcı, A. (2009). Aslına Döndürülen Karacabey Camisi. M. Görür (Haz.). *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan (3-6 Mayıs 2006): Bildiriler* (s. 489-504). Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Koçkuzu, A. O. (2010a). *Çanakkale Cephesinde Bir Müderris: Abdullah Fevzi Efendi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Koçkuzu, A. O. (2010b). *Bir Müderrisin Sürgün Yılları: Abdullah Fevzi Efendi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Konyalı, İ. H. (1978). *Ankara Camileri*. Ankara: Kültür Matbaacılık.
- Kuban, D. (1962). *Anadolu Gezilerinden İzlenimler: Bir Batı Anadolu Gezisi (Şubat 1962)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Kunter, H. B. (1936). Tire Minareleri, *Arkitekt*, 6(12), 337-339.
- Kutlu, M. (2017). XIV-XV. Yüzyıllara Ait Osmanlı Camilerinde Görülen Tuğla-Taş Almaşıklığı Üzerine Gözlemler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 26(1), 131-153.
- Kuyulu, İ. (1999). Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii, *Akdeniz'de İslam Sanatı: Erken Osmanlı Sanatı Beyliklerin Mirası* (s. 67-68). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Külzer, A. (2017). Streifzüge durch das Tal des Kaystrios (Küçük Menderes): Historisch-geographische Impressionen aus Westanatolien. A. Külzer ve M. Popović (Haz.). *Space, Landscapes and Settlements in Byzantium: Studies in Historical Geography of the Eastern Mediterranean, Studies in Historical Geography and Cultural Heritage (195-213, 475-478)*. Vienna: Novi Sad.
- Kürüm, M. (1995). Türk Ev Mimarisinde Tire Evleri. *Ege Mimarlık*, 15, 56-59.
- Leake, M. W. (1824). *Journal of a Tour in Asia Minor: With Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*. London: John Murray.
- Loukonin, V., Ivanov, A. (2014). *Persians Miniatures*. New York: Parkstone International.

- Maden, F. (2018). Tire’de Üç Bektaşî Tekkesi: Arappınarı, Ali Baba ve Kurt Baba. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 1 (16), 179-216.
- Mehmed Neşri. (1949). *Kitâb-ı Cihan-nümâ: Neşrî Tarihi (I. Cilt)*. F. R. Unat ve M. A. Köymen (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mercangöz, Z. (2008). Reflexions Sur Le Decor Sculpte Byzantin D’Anatolie Occidentale. C. Pennas, C. Vanderheyde (Ed.). *BCH supplement 49: la sculpture byzantine VIIe-XIIIe siecle* (81-103). Athènes: Ecole Francaise d'Athenes.
- Merçil, E. (1991). Aydınogulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.4, s. 239-241). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Meriç, R., Merkelbach, R., Şahin, S. (1979). Der antike Name des heutigen Tire. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*. 33, 191-192.
- Murray, J. (1840). *A Handbook for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor, and Constantinople: Being a Guide to the Principal Routes in Those Countries, Including a Description of Malta, with Maxims and Hints for Travellers in the East*. London: John Murray.
- Necipoglu, G. (1990). From International Timurid to Ottoman: A Change of taste in Sixteenth-Century Ceramic Tiles, *Muqarnas*, 7, 136-170.
- Necipoglu, G. (2013). *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nizamüddin Şâmi. (1987). *Zafernâme* (N. Lugal, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1978). Zâviyeler: Dinî, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme. *Vakıflar Dergisi*, 12, 247-269.
- Osman, R. (1999). *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi: Camiler ve Mescitler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Önder, M. (1999). *Türkiye Müzeleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini ve Seramik Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- Önkal, H. (1989) Tire Türbeleri. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 217-306.
- Özbek, Y. (1999). *Erken Osmanlı Mimarisinde Taş Süsleme*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özcan, T. (2020). Molla Arap. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.30, s. 240-241). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özgüdenli, O. G. (2007). Olcaytu Han. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.33, s. 345-347). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özgün Cirtil, S., Cirtil, S. (2018). Stratonikeia (Eskihisar) Antik Kenti ve Çevresi Kazılarında Bulunan Tire Baskılı Sikkeler. M. Sanus ve A. Özçelik (Ed.). *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu: Bildiriler, 1. Cilt* (s. 57-70). İzmir: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özgür, Ş. (2002). Tire Minareleri Hakkında Bazı Düşünceler. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan: 10-13 Ekim 2001 – Bildiriler* (s. 451-460). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Pachymeres, G. (2009). *Bizanslı Gözüyle Türkler*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları.
- Pancaroglu, O. (2019). Bursa Yeşil Cami İnşa Kitabesinde Hiyerarşik İmgeleme. Y. Ersoy, E. Koparal, G. Duru ve Z. Aktüre (Ed.). *Arkeoloji ve Göstergebilim* (s. 177-188). İstanbul: Ege Yayınları.
- Parla, C. (2003). Bilecik Orhan Gazi İmareti Restitüsyonu. E. Altınsapan (Ed.). *Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15.YY): Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları* (s. 342-357). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Pehlivan, F. G. (2019). Edirne Beylerbeyi Camii'nin Mimari Açısından İncelenmesi. *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, 3(2), 111-120.
- Reindl-Kiel, H. (2008). Rum Mehmed Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.35, s. 226-227). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Riefstahl, R. M. (1931). *Turkish Architecture in Southwestern Anatolia*. Cambridge: Harvard University Press.
- Riefstahl, R. M. (1941). *Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Sami, Ş. (2017). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Sarıkaya, F. (2017). İbn Melek ve Ailesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 639-675.
- Sevim, A., Yücel, Y. (1989). *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sims, E. (1988). The Iconography of the Internal Decoration in the Mausoleum of Ulcaytu at Sultaniyya. P. P. Soucek (Ed.). *Content and Context of Visual Arts in the Islamic World* (s. 139-175). Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Singer, A. (2005). Serving up Charity: The Ottoman Public Kitchen. *The Journal of Interdisciplinary History*, 35 (3), 481-500.
- Sönmez, Z. (1989). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sözen, M., Tanyeli, U. (2015). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Stewig, R. (1970). *Batı Anadolu'nun Kültürel Gelişmesinin Ana Hatları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Taeschner, F. (2010). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*. N. Epçeli (Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

- Tanıncı, Z. (1990). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Orta Çağ İslam Ciltleri. *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 4* (s. 103-149). İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi.
- Tanıncı, Z. (2008). Sultanlar, Şairler ve İmgeler: Şehname-i Firdevsi'nin Mukaddimesinin Resimleri. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (15), 267-296.
- Tanıncı, Z. (2019). Yeşil Cami'de Sıva Üzerindeki Nakışlar. İ. Demirdüzen (Ed.). *Bursa Yeşil Camii* (s. 108-122). İstanbul: Printcenter Yayınevi.
- Tanrıkorur, Ş. B. (2004). Mevleviyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.29, s. 468-475). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (2019). *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye: Osmanlı Alimleri*. M. Hekimoğlu ve D. Örs (Ed.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Telci, C. (2008). XV-XVI. Yüzyıllarda Tire Şehri. M. Şeker (Haz.). *Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri* (s. 21-40). İzmir: Tire Belediyesi Yayınları.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi (II. Cilt)*. A. Suat (Çev.). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tokluoğlu, F. (1957). *Tire Tarihi ve Turistik Değerleri*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Tokluoğlu, F. (1973). *Tire Çevre İncelemeleri*. İzmir: Karınca Matbaacılık
- Topaloğlu, B. (1995). Esmâ-i Hüsnâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.11, s. 404-418). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Turan, O. (2014). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsanî Esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uğur, A. (2003). Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-62.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi (I. Cilt)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunoglu, H. (2018). Yazılı Belgeler Işığında Roma İmparatorluk Dönemi'nde Tire ve Çevresi. M. Sanus ve A. Özçelik (Ed.). *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu: Bildiriler, 1. Cilt* (s. 51-56). İzmir: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Uzunoglu, H. (2019). Tire Müzesi'nden Yeni Yazıtlar. *Cedrus*, 7, 545-555.
- Uysal, A. O. (1994). Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler. X. *Türk Tarih Kongresi, Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, 5. Cilt* (s. 2349-2367). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uysal, A. O. (1997). Zaviyeli Camilerde Minare Problemi. *Türk Etnografya Dergisi*, 70, 53-70.
- Ünal, S. (2018). *Sivrihisar İlçe Merkezinde Türk Mimarisi (1988 Sonrası Onarımları)*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Witteck, P. (1944). *Menteşe Beyliği: 13-15 inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yalçın, G. (2018). *Tire'de Erken Dönem Osmanlı Mimarisinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Yavaş, D. (2007). Orhan Gazi İmareti. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.33, s. 387-389). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yavaş, D. (2013). Yeşilcami Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.43, s. 492-495). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yetkin, S. K. (1959). The Evolution of Architectural Form in Turkish Mosques (1300-1700). *Studia Islamica*, 11, 73-91.
- Yetkin, S. K. (1962). *L'architecture Turque en Turquie*. Paris: G.P. Maisanneuve et Larose.
- Yıldırım, R. (2019). *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüksel, Ç. C. (2009). *Spatial Inquiry into Western Anatolian Urban Centers: Tire in the Making (14th-16th Centuries)*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Zeyrek, İ. N. (2004). *Çandarlı Ailesi'nin Sanat Hamiliği ve Bursa Ali Paşa Camii*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orjinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev. Date</i>	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 04/06/2024

Tez Başlığı: Tire Yeşil Zaviye: Köken ve İşlev

Yukarıda başlığı verilen tezinin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 198 sayfalık kısmına ilişkin, 04/06/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezinin benzerlik oranı % 2 'dir.

Uygulanan filtrelemeler*:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezinin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Eray KÖRPE

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Eray KÖRPE
	Öğrenci No	N21135591
	Enstitü Anabilim Dalı	Sanat Tarihi
	Programı	Sanat Tarihi

DANIŞMAN ONAYI

Prof. Dr. Tülin DEĞİRMENCİ TURAL

UYGUNDUR.

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev.Date</i>	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ART HISTORY

Date: 04/06/2024

Thesis Title (In English): Tire Yeşil Zaviye: Origin and Function

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 04/06/2024 for the total of 198 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied**:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Eray KÖRPE

Student Information	Name-Surname	Eray KÖRPE
	Student Number	N21135591
	Department	Art History
	Programme	Art History

SUPERVISOR'S APPROVAL

Prof. Dr. Tülün DEĞİRMENCİ TURAL

APPROVED

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding refence, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 04/06/2024	
Tez Başlığı (Türkçe): Tire Yeşil Zaviye: Köken ve İşlev	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Eray KÖRPE	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Eray KÖRPE
	Öğrenci No	N21135591
	Enstitü Anabilim Dalı	Sanat Tarihi
	Programı	Sanat Tarihi

DANIŞMAN ONAYI

Prof. Dr. Tülün DEĞİRMENCİ TURAL

UYGUNDUR.
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazın Dilinde yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev. Date</i>	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF ART HISTORY	
Date: 04/06/2024	
Thesis Title (In English): Tire Yeşil Zaviye: Origin and Function	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Eray KÖRPE	

Student Information	Name-Surname	Eray KÖRPE
	Student Number	N21135591
	Department	Art History
	Programme	Art History

SUPERVISOR'S APPROVAL

Prof. Dr. Tülün DEĞİRMENCİ TURAL

APPROVED
(Title, Name Surname, Signature)